Haris el-Muhâsibî

Riyâ

VE KORUNMA YOLLARI

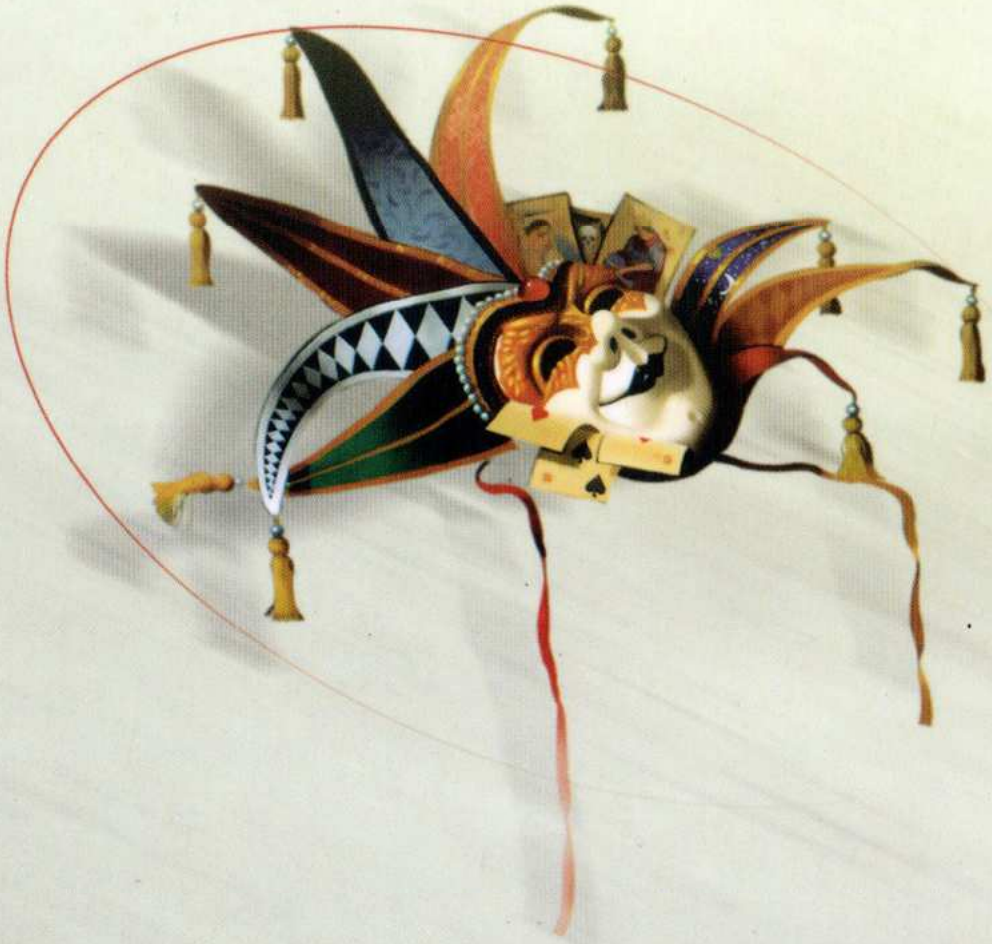

POLEN

2,1 ytl

بسم الله الرحمن الرحيم

Riyadan Korunmak

Muhâsibî

İÇİNDEKİLER

RİYANIN NİTELİĞİ VE MAHİYETİ 7
GÜNAHKÂRI AMELİNDE İHLASA TEŞVİK ETME TEŞVİK 10
RİYA NEDİR? RİYANIN BELİRTİLERİ HAKKINDA AÇIKLAMA? 13
RİYANIN İKİ TÜRLÜ OLDUĞUNU BİLMEYE DAİR 17
RİYANIN OLUŞMASI VE ONA GÖTÜREN SEBEPLER 21
KINANMA KORKUSU VE İNSANLARIN ELİNDEKİNE GÖZ DİKME 24
RİYAYI ÖVÜLME İSTEĞİNİ VE TAMAHKÂRLIĞI ORTADAN KALDIRMAK 28
AMEL, ELBİSE VE BAŞKA ŞEYLERLE YAPILAN RİYA 33
BEDENLE YAPILAN RİYA 33
KIYAFETLE YAPILAN RİYA 34
SÖZLE RİYA 36
AMALLE RİYA 36
RİYANIN ÇEŞİTLERİ 37
RİYAYI ORTADAN KALDIRAN ŞEYLER 38
RİYADAN KAÇINMAKLA ELDE EDİLECEKLERİ BİLME 44
RİYA DUYGUSUNU YOK ETMEDE İHLASIN GÜCÜ 47
ŞEYTANDAN SAKINMANIN YOLU 56
DÜŞMAN OLAN İBLİSTEN SAKINMADA HATA YAPMAK 60
BATIL VE HAK ARASINDA FARK 62
RİYANIN MERTEBELERİ VE ZAMANLARI 63
RİYANIN EN BÜYÜĞÜ VE EN KÜÇÜĞÜ 68
RİYAYA NEDEN OLAN KÖTÜ HUYLAR 78
RİYASET 79
ÖVÜNME 79
BÖBÜRLENME 81
HASETLEŞME 83
GALİP OLMA SEVDASI 83
NEFSİNDE MURAİ OLANIN ALAMETİ 85
MÜRİDİN, GİZLİ VE AÇIK TAKINMASI GEREKEN TAVIR 86
KULUN, AMEL ESNASINDA VE AMELDEN SONRA BAŞKALARINCA GÖRÜNMESİNE SEVİNMESİ 87
RİYA VE UCBUN KINANMASI. 93
KUL HANGİ İŞLERDE KESİN İHLÂSLI OLDUĞUNU SÖYLEYEBİLİR, HANGİLERİNDE SÖYLEYEMEZ 96

AMELE BAŞLAMADAN VE AMEL ESNASINDA NİYET BÖLÜMÜ 98
BİR AMELE ALLAH İÇİN BAŞLADIKTAN SONRA
BU AMELİ HİSSETTİĞİ BİR AKTİFLİKTEN DOLAYI ARTTIRMADA İLK NİYETİ
YETERLİ OLUR MU? 101
NİYETİN NE OLDUĞU 103
AMELDE NİYETİ KORUYAMAMANIN MANASI 105
ALLAH RIZASINI İSTEKSİZİN BİR AMELE BAŞLAYAN SONRA PİŞMAN
OLAN BİRİNİN PİŞMANLIKTAN SONRA AMELİ NASIL OLUR? 109
İNSANLAR DEVAM ETTİREMEZLERDE ALLAH'A ASİ OLURLAR
ENDİŞESİYLE BAZI NAFİLELERİ TERK ETME 113
UYULSUN DİYE AMELİ AÇIKTAN YAPMAK 115
KULUN KARDEŞLERİNE AMELE TEŞVİK İÇİN BİR ŞEYLER ANLATMASI ... 118
DÜŞMAN KORKUSU VE ŞÖHRET ENDİŞESİYLE AMELİ AÇIKTAN
YAPMAMAK, AKSİNE GİZLEMEK 123

RİYANIN NİTELİĞİ VE MAHİYETİ

Dedim ki:

Siz bana Allah'ı murakabe etmeyi, O'nu zikretmeyi, Allah'ın haklarını gözetmeyi ve bunları elde etmenin yollarını, farz ve fazilet olarak en önce yapmam gerekenleri anlattınız. Bütün bunlardan sonra benim adıma hangi şeyden endişe edersiniz?

Dedi ki:

Senin adına, sonunda bunların sevabını yok edecek ve kalbinde bunların tatlığını giderecek şeylerle bunları bozmandan endişe ederim.

Dedim ki:

Gayret edip çalışacağım, sonra da amelim iptal olup boşa çıkacak öyle mi! İşte bu, zararın en büyüğüdür! Peki, amelimi boşa çıkaracak olan nedir?

Dedi ki:

Allah'ın haklarına riayet eden, onları yerine getiren muttaki kişinin hâlleri, sonuçta halkın görebileceği şekilde değişir. Öyle ki artık bu muttaki olan kişi, daha önce kendisini ilgilendirmeyen ve helâl olmayan konulara dalıyorken artık onda bir suskunluk görülür. Beraberce Allah'a isyan ettikleri kötü arkadaşlarından uzaklaşır. Allah'a teslim olan ve kendisinden hayır elde edilen kişilerle oturup kalkan biri olur. Kendisinden, Allah'ın sevdiği ve onu Allah'a yaklaştıran sözler duyulmaya başlanır. Organlarında bir sü-

kunet ve gönlünde bir saygı meydana gelir. Sekinet ve vakar onu yüceltir. Böylece onda güzel ameller görülür.

İşte bu durumdayken nefis, kendisinden Allah'ın kullarına karşı görülen şeyler sebebiyle, yaptıklarıyla övüleceğini, saygı gösterileceğini, faziletli ve değerli görüleceğini anlar. Yine nefis, kendisinden görülen ve içinde sakladığı şeyler şayet ortaya çıksa bile bunlarla da övüleceğini ve faziletli biri olarak görüleceğini bilir. Böylece nefis dünyada övülen ve saygı duyulan biri olmak için içinde saklı olanlarla ve açıkça ortaya koyduklarıyla övülüp saygı duyulsun diye dinle süslenip rahata kavuşmak ister.

Çünkü nefis, dünyalık birçok lezzetten alıkonulduğunda rahatı ve lezzeti elde edebileceği bir yer bulur bulmaz dünyevî rahatı elde etmek adına hemen dinden kurtulmak için onunla mücadele etmeye başlar. Bunlar onun içinde saklı olan lezzetler ve gizli şehvetlerdir. Çünkü bunlar onun aşikar olmayan şehvetleridir. Bu şehvetler hususunda kul, nefisle mücadele edince nefsin lezzet ve şehvetleriyle mücadele ettiğini bilir. Bu şehvetler nefsin aşikar şehvetleri olmadığı gibi onun yemek, içmek, giymek ve cinsellik gibi organlarla elde edilen şehvetlerden olmadığını da bilir.

Gerçekte bu şehvetler görünürde hayır olan bâtınî şehvetlerdendir. Bunlar nefislerde gizlidir. Çünkü bunlar sadece helâl olan fazlalıklar olmadığı gibi kendisine hiçbir hayrın karışmadığı başlı başına şer de değildir. Fakat bunlar gizli şehvetlerdir. Çünkü bunlar hayra karışmış ve hayırla iç içe olmuşlardır. Bu nedenle de onlar hayır adına işlenmişlerdir. Kul görünüşte itaatkardır ve bunları Allah için yaptığına inanmaktadır. Oysa nefis, bunlarla süslenmiş ve insanlar yanında itaat görüntüsü altında gösteriş yaparak bu şeylerde şehvetini gizlemiştir. Öyle ya, bu yapılanlar kulun kendisini töhmet etmeyeceği itaatler olduğundan onları araştırmaya da girişmemektedir. Çünkü şehvet, "Bu yapılanlar itaattir" diyerek kula karşı gerçek maksadını gizlemektedir. Bu nedenledir ki, maksadının ne olduğunu gösteren ilim olmadığı ve ilimle aydınlanmadığı sürece bu durum kul için anlaşılamaz ve amelde bulunan kişinin içerisinde saklı ve gizli kalmaya devam eder.

Nitekim Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Kalpteki şehvetin gizliliği, odunun içerisindeki ateşin gizliliği gibidir. Çakmağı çakarsan görünür, çakmazsan görünmez. Riyanın en açığı yalan, en gizlisi de hiledir." Yani gafil olana gizli kalır. Onu ilimle araştırıp inceleyene ve ona marifetle bakana apaçık ortaya çıkar.

Her kim yarın kıyamet gününde tertemiz iyiliklere ne kadar şiddetli ihtiyacı olacağını bilirse, kıyamette hâlis ve makbul bir amelle karşılaşmak için kalbinde riyadan sakınma ağır basar ve amelini ihlâsla düzeltmeye gayret eder. Çünkü o bilir ki, Allah'a ulaşacak olan sadece ihlâs ile yapılmış amellerdir. Kıyamette de O'ndan başkasını irade etmenin karışmadığı, sırf O'nun rızası için yapılmış ameller kabul edilecektir.

Görmüyor musun, insanlar herhangi bir yolculuğa çıkmayıp kendi şehirlerinde olduklarında alış veriş esnasında altın ve gümüş paralarla alış veriş yaparlarken gevşek davranarak kalitesi düşük paralarla alış veriş yaparlar. Fakat onlardan biri hac veya başka bir yolculuğa çıkmak istediğinde yolculuğun sıkıntısının, yolcular arasında merhamet ve yardımlaşmayı azalttığını bildiği için bir bidon su, azık veya kendisini taşıyacak bir kiralık hayvan almak istediğinde kalitesiz, değersiz paraları yüzüne çarpılır, kabul edilmez. Böylece yardımlaşmanın azaldığı ve insanların birbirlerine şefkat etmelerinin zorlaştığı bir yerde ihtiyacını karşılayamama endişesiyle yanına sadece kaliteli iyi paraları alır. Oysa bu şahıs, memleketinde iken değersiz paralardan dolayı endişe duymaz. Çünkü parası reddedilirse onu değiştirebileceğini veya gidip birinden borç almak sûretiyle ihtiyacını karşılayabileceğini ümit etmektedir.

İşte kıyamet gününde insanların birbirinden kaçacaklarını ve birbirlerine yardım edemeyeceklerini anlayan kişi de böyle davranmalıdır. Çünkü kıyamet gününde anne bile, gördüğü dehşetler karşısında mizanını ağırlaştıracak ve iyiliklerini arttıracak şeylere çok şiddetli ihtiyacı olduğundan dolayı çocuğundan bile bir alacağı hakkının olmasını ister.

Her kim bugünün zorluğunu ve ihlâsla yapılmış amellere ne kadar çok ihtiyacı olduğunu anlarsa, kıyamet gününün sabah akşam ansızın gelip de kendisini ihlâssız yapıldığından dolayı boşa gidecek bir ilim, namaz, huşu, hac, savaş veya düşmana saldırı sırasında yakalamasından korkar. Çünkü ihlâssız olarak yapmış olduğundan dolayı iyilikleri kötülüklerinden daha az olacaktır. Oysa bunları ihlâs ile yapmış olsaydı, iyilikleri kötülüklerine ağır basacak ve cennete girecekti.

Amelleri boşa gidip, kötülükleri iyiliklerinden daha ağır basınca kalbinin pişmanlıktan dolayı nasıl paramparça olacağını sorma. Oysa akıllı insan bu duruma düşmekten korkar. Böylece kalbinde riyadan sakınma ve kullara yapmacık davranışlarda bulunmaktan kaçınma hissi ağır basar. Sadece Allah'ın rızasını dileyerek amel eder . Böylece hem ilmi, hem ameli ihlâslı olmuş olur.

* * *

GÜNAHKÂRI AMELİNDE İHLÂSA TEŞVİK ETME

Dedim ki:

Gerçekten ihlâs, güçlülerin ve abidlerden seçkin olanların makamıdır.

Dedi ki:

Gerçekten güçlü kişiler, Allah'a ibadet edenlerin en güçlüleridir. Fakat sevap ve günahları birbirine karıştırmış isyankâr kişinin nafilesinde ihlâsa olan ihtiyacı, veralı ve muttakiden çok daha fazladır. Çünkü veralı muttakinin tüm nafileleri boşa çıkmış olsa bile farzları yerine getirmek ve günahlardan kaçınmış olmakla kurtulur. Oysa günahkârların nafileleri farzın yerine geçer.

Mücahid'in şu sözünü duymadın mı? O, "Günahları bağışlanmış olduğundan dolayı Peygamberden başkası için nafile yoktur." dedi ve sonra şu âyeti okudu:

"Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl."[1]

Ebû Ümame de şöyle demiştir: "Nafile sadece Peygamber için vardır."

Ebû Hüreyre, Temim-i Darî ve Enes b. Malik, Peygamberin şöyle dediğini aktarırlar: "Kul kıyamet günü hesaba çekilir. Şayet farzı eksikse, "Nafilesi var mı, ona bakın", denir. Şayet nafilesi varsa, farzı o nafile ile tamamlanır."[2]

Temim rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: "Eğer kulun herhangi bir nafilesi yoksa yakasından tutulur ve ateşe atılır."

Günahlarla sevapları birbirine karıştırmış, farzı eksik ve birçok günahı olan kişi kıyamet günü gelir. Şayet nafilelerinin hepsi veya bir kısmı boşa çıkmışsa helâk olur. Çünkü o bu nafileleri farzını tamamlamak ve kötülüklerine kefaret olmak için yapmıştı.

Muttaki, yüksek mertebelere erişmek için amel işlemişti. Şayet bunun nafileleri boşa çıkmış olsa bile yine de onun kötülüklerine ağır basacak iyilikleri kalır. Bu nedenle de cennete girer. Düşman,[3] kişinin hiçbir iyiliğinin kalmamasını ister. Günahkâr ise, iyiliklerle ölçülür.

Takvalı kişi, durumunun iyi olduğunu ve kendisinden bu hâller zuhur eden kişiyi halkın övdüğünü bilince onun üzerine kurduğu tuzakların boşa çıktığını gören düşman, Rabb'i için lezzetleri terk etmeye çağıracağı bir kapı bulunca, terk etmeye çağırıp da itaat etmeyip amelleri boşa gitsin diye onu riyaya çağırır. Böylece onu dinde yapmacık olmaya davet eder ve makamının yüceliğinden dem vurur. Neticede bu makam sevgisi onun tabiatında altın

---

1 İsra, 78

2 Nesâî, Salat, 9; Dârimî, Salat, 91

3 Muhâsibî birçok yerde "şeytan" demeyip, onun bize karşı olan düşmanlık sıfatını kullanmıştır. Ben de daha dikkat çekici olduğundan "düşman" lafzını şeytan olarak değil de olduğu gibi tercüme ettim. Yani Muhâsibî düşman derken şeytanı kastetmektedir. (Çev.)

ve gümüşten daha ağır basar. Çünkü kul, "ne zahit birisi" densin diye onları elde etme imkânına kavuşmuş olmasına rağmen altın ve gümüşü terk edebilir. Çünkü heva tarafından olan nefis ve düşman, kulu günahlara çağırmaktadır.

Nefis, lezzet elde etmek; düşman ise hasetçiliğinden dolayı kulun helâk olmasını ister. Düşmanlık da kulun helâk olmasını istemektir. Kul bunları dinlemeyince bu sefer de "takvan sana yeter" diyerek nafileleri terk etmeye çağırırlar. Kul buna da isyan eder ve nafileye devam ederse, bu defa nafilesinde gösteriş yapmaya çağırırlar. İşte o ikisi, nefis ve düşman, kul nafilesinde de riyaya düşmeyince bu defa verasında peşini bırakmazlar.

Nefis, halk arasında övülüp yüceltilmek için, düşmansa haset ve düşmanlık için kulun peşini bırakmazlar. Kul vera hususunda da onlara itaat etmeyince bizzat bu verasıyla gösteriş yaptığını kula göstermeye çalışırlar. Kul ameli terk etmeme düşüncesini kalbine getirdiğinde de riyadan kurtulmuş olamaz. Şayet kul bu hususta da onları dinlemez ve riyadan tiksinerek ihlâs ile amel yapmaya devam ederse, artık ona bâtıl iddialarda bulunmaya başlarlar ve "sen gösteriş yapan bir müraisin", diyerek onu tartışmaya çağırırlar. Kul bunları yalanlayarak onlara cevap verir. Oysa onların gayesi; kulu, bulunduğu hâlden alıkoymak için oyalamaktır. Bu oyalamayla onun kalbini âhiretten alıkoymuş olurlar. Nefis, bir kısım yorgunluklarına rağmen âhiret düşüncesinden kurtulmak için bunu yaparken, şeytan ise kul, Rabb'ine karşı aklı başında kamil bir ibadet yapmasın diye kulun ibadetini eksiltme isteği ile düşmanlık ve hasedinden dolayı böyle yapar. Nitekim o daha önce de kulun anne babasına haset etmiş ve düşmanlıkta bulunmuştu.[4]

Gerçekten de Rabb'imiz şöyle diyerek bizi uyarmıştı:

"Ey Âdem oğulları! Şeytan, anne-babanızı, ayıp yerlerini

---

4 Bk.Muhasibi'nin "Men enâbe ilallah" isimli eserinin baş tarafına. Orada daha tafsilatlı açıklamalar var. Biz bu kitabı "et-Tevbe" olarak bastık, Daru'l-ihlâs el-İtisam.

kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın."[5]

"O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşman."[6]

"(Yakub) dedi ki: Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi."[7]

"(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."[8]

Allah bizlere nefsin kötülüğü emrettiğini, düşmanın da kulu saptırıp Allah'a itaatten alıkoyacağını haber vermektedir.

* * *

RİYA NEDİR?
RİYANIN BELİRTİLERİ HAKKINDA AÇIKLAMA

Dedim ki:

Riya hakkında yeterli bilgim yok. Riya nedir?

Dedi ki:

Evet, riyayı yeterli bir şekilde bilmiyorsun. Bilmediğin ve görmediğin şeylerden de iyice sakınıp korunamazsın. Yasaklandıkları şeyleri bilerek terk etsinler diye kendilerine yasaklanılanları bilmek açısından senden önceki müridlerin[9] durumu da aynen senin gibiydi. Peygamberden rivayet edilen şu hadis bu durumu sana gösteren delillerden birisidir:

---

5 Araf, 27
6 Kasas, 28
7 Yusuf, 18
8 Yusuf, 53
9 Muhasibi'ye göre mürid, Allah'a yönelen ve irade demek olan niyetinde sade-

"Adamın biri Peygamberimize kurtuluş nerdedir?" diye bir soru sordu. Hz. Peygamber de: "Allah'ın sana emrettiklerini insanlar için yapmamandadır?"[10] dedi. Adam Peygamber'e amellerindeki kurtuluşu sordu. Peygamber de ona riyayı terk etmesini bildirdi.

Bir başkası da: "Ey Allah'ın Resûlü, adamın birisi Allah yolunda kabile taraftarlığından dolayı savaşır. Diğer birisi de mâkamı görülsün diye savaşır." dedi. Sahâbî, amelinin boşa gitmesinden korktuğu için riyadan soruyor ki böylece riyayı ihlâstan ayırabilsin ve ameline riya karışma durumunda riyayı amelinden uzaklaştırabilsin.

Ebû Derda şöyle der: "Şeytanın dürtülerini bilmek, kişinin derin bir bilgi sahibi olduğunu gösterir." Yani şeytanın dürtüleri ne zaman ve nereden geliyor diye bilmek. Allah kendisine rahmet etsin o gerçekten doğru söylemiştir. Kul, Allah'ın başkası için değil sadece kendi rızası için yapılan hâlis ve temiz olan amelleri kabul edeceğini, nefsinin ve düşmanın kendisinin amellerini boşa çıkarmak için uğraştıklarını bildiği zaman dikkatli olur ve ilimle istidlal eder. İşte böyle yaptığında riya ve başka şeylerden gelen dürtünün ne olduğunu da bilir.

Yunus, Hasan-ı Basri'nin şöyle dediğini aktarır: "Kul amelini bozan şeyin ne olduğunu bildiği sürece hayır üzeredir." Öyleyse kulun, özellikle riya olmak üzere kendilerinden sakınmamız emredilen şeyleri bilmekten başka çaresi yoktur. Çünkü hadiste bize riyanın karıncanın hareketinden daha gizli olduğu nitelendirilmiştir. Öyleyse gizli olan bir şey bizim için arz olunduğunda onu ancak ciddi bir inceleme ve engin bir basiretle bilebiliriz. Aksi takdirde bilinmeyen bir şeyi araştırmak fayda vermez. Öyleyse kul riyayı endişe ve dikkatle araştırmalıdır. Riyanın tanınmasıyla da ortaya çıktığında onu basiretiyle görür.

---

ce Allah için ihlâslı olan demektir. Zaten müridin kelime anlamı da irade eden, isteyen demektir. Yoksa herhangi bir tarikat mensubu anlamında mürid demek değildir. Zaten tarikatın amacı da kişiye sadece Allah'ı irade etmeyi kazandırmaktır. Günümüzde ise bu ne kadar uzaktır.

[10] Buhârî, Meğazi, 77; Müslim, Vesaya, 5; Ebû Davud, Vesaya, 2

Netice itibariyle riyayı bilmekten başka çaren yoktur.

Dedim ki:

Öyleyse riya nedir? Onu hangi ilim öğretir? Bunları da anlat ki elimizde bir delil olsun ve onu kabul etme hususunda gönül sükun bulsun.

Dedi ki:

Riya, kulun Rabb'ine itaatinde kulları kastetmesidir.

Dedim ki:

Bunun delili nedir?

Dedi ki:

Allah'ın şu sözüdür:

"Kim, (yalnız) dünya hayatını ve ziynetini istemekte ise, işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, âhirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir; yapmakta oldukları şeyler (zaten) bâtıldır."[11]

Muaviye ve Mücahid bu âyetin tefsirinde, onların mürailer (gösteriş yapanlar) olduklarını söylemişlerdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur."[12]

Mücahid bunların riyakarlar olduğunu söyler. Allah Teâlâ şu âyette ihlâslı kulların kalplerini nitelemiş ve riyanın da Allah'tan

---

[11] Hud, 15- 16. Âyetlerin manası şudur: Sadece dünyayı istemek riyadır. İster bu irade farz ve sünnet olan ibadetle alakalı işler olsun, isterse de dünyayla ilgili normal işler olsun. Çünkü insanın var oluş hikmetinde, sadece Allah'a kulluk etmesi Allah tarafından istenmektedir. Yoksa hevasına kulluk etmesi istenmemiştir. Yeme, içme, evlenme ve diğer mubah olan işler de bunların ibadeti gerçekleştiren vesileler olmaları hasebiyle ibadet niyetiyle yapılmalıdır. Yoksa sadece nefsin hevasını doyurmak için değil.

[12] Fatır, 10

başkasını irade etmek olduğundan dolayı onun terk edildiğini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."[13]

Allah Teâlâ ameliyle dünya hayatını ve onun süsünü arzu edenlerin amellerinin boşa çıktığını bize bildirmiştir.

Hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Allah, kulun amelini yükselten meleklerine: Kulum bu ameliyle benim rızamı kastetmemiştir, onu siccine koyun, diyecektir."[14] Allah bu işin dünyevî amaçlarla yapıldığını haber vermiştir. Süs, ehli yanında geçerlidir. Bu konuyla ilgili âyetler gerçekten çoktur.

Sünnetten delillere gelince:

"Adamın birisi: Kurtuluş nerededir? diye sorduğunda Peygamberimiz: "Kulun Allah'a itaatinde insanları arzulayarak amel etmemesidir."

Abdullah b. Amr b. As Peygamberin şöyle dediğini aktarır: "Kim ameliyle riya ve gösteriş yaparsa, Allah onun iç yüzünü meydana çıkarır. Her kim de amelini işittirirse, Allah onu işittirir."[15]

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen ve üç kişiden bahseden hadiste bu kişilerden biri Allah yolunda öldürülmüş, biri malıyla sadaka vermiş, birisi de Allah'ın kitabını okumuştur. Allah bunlardan her birine şöyle diyecektir: "Yalan söylüyorsun. Bilakis sen falan ne âlim. densin diye", diğerine, "Falan ne cömerttir densin diye" üçüncüsüne de "Sen, falan ne cesur densin diye yaptın ve böyle de denildi." Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: "İşte bunlar ateşe ilk girecek olan üç kişidir."

Hz. Peygamber bir kudsi hadiste Allah'ın şöyle dediğini haber vermektedir:

---

13 İnsan, 9

14 İbn Mübarek, *Zühd*, 67

15 Buhârî, Rikak, 36; Müslim, Zühd, 47; Tirmizî, Nikah, 11

"Onların amellerini boşa çıkaran riya, Allah'a itaat ederlerken insanların arzulanmış olduğu riyadır."

Amellerinde doğru ve ihlâslı olanların kalplerini ise şöyle haber vermektedir:

"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."[16]

Mücahid bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Onlar bu sözü dilleriyle değil fakat kalpleriyle söylemektedirler. Allah bunları, rağbet edecek olanın rağbet etmesi için bize hikaye ediyor. İşte böylece kalbinde yaratıkların övgüsünü ve onlardan herhangi bir mükâfat hissini çıkarmış olanlardan Allah razı olmuş oluyor. Bu konuyla ilgili hadisler çoktur."

Neticede ilim bize riyanın, itaattte Allah'tan başkasını arzulamak olduğunu göstermektedir. Öyleyse riya Allah'a itaatte mahlukatı kastetmek demektir.

* * *

RİYANIN İKİ TÜRÜ OLDUĞUNU BİLMEYE DAİR HER İKİSİ DE RİYA OLMAKLA BİRLİKTE BİRİSİ DAHA AĞIR DİĞERİ DAHA HAFİFTİR.

Dedim ki:

Riya sadece bu şekilde midir? Yoksa başka şekilleri de var mıdır?

Dedi ki:

Riya sadece iradedir. Ancak riya biri ağır, diğeri hafif olmak üzere iki kısma ayrılır. Ancak her ikisi de riyadır.

Riyanın en büyüğü ve ağırı, kulun Allah'a itaatte kulları ar-

---

[16] İnsan, 9

zulaması Allah'ı arzulamamasıdır. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: "Allah'a itaatinde insanları arzulama." Yukarıda geçen üç şahsın durumunda da onların Allah'ı değil de insanları arzulayarak amel ettiklerini açıklamıştı. Bu ise, Allah katında çok kötü bir iştir.

Aynı şekilde Peygamberden şu da rivayet edilmiştir: "Kıyamet günü kulların gözü önünde müraiye şöyle seslenilecektir: Ey günahkâr, ey hain, ey riyakar! Yaptığın amellerin boşa gitti ve sevapların silindi. Haydi git de sevabını kim için amel ettinse ondan al."[17]

Üç kişiden bahsettiği hadiste de Peygamberimiz Ebû Hüreyre'nin uyluğuna bir çizgi çizip şöyle demiştir: Ey Ebû Hüreyre! Bunlar kıyamet gününde kendileriyle cehennem ateşinin tutuşturulacağı ilk kişilerdir."[18] İşte bu, Allah katında riyanın en büyüğü ve en ağırıdır.

Şeddad b. Evs, Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder: "Ümmetim için korktuğum şeylerin en korkuncu riyadır."[19]

Yine Şeddad'dan şöyle dediği aktarılır: "Resûlüllah'ı ağlarken gördüm. "Seni ağlatan nedir ey Allah'ın Resûlü?" dedim. "Ümmetim adına korktuğum bir iş olan şirktir. Fakat onlar puta, güneşe, aya, taşa veya vesene ibadet etmeyeceklerdir. Ancak onlar amelleriyle gösteriş yapacaklardır. İşte onları için korktuğum şeylerin en korkuncu, bu riyadır."[20] dedi.

Hafif olan riya ise: Kulların Allah'a ibadette hem Allah'ın sevabını hem de kulları arzulamaları, her ikisini de kalplerinde bulundurmalarıdır. Yani hem Allah'ı hem kulları arzulamaktır. Bu riyanın hafif olanıdır. Bu, amele şirk karıştırmaktır. Çünkü birincisi Allah'ı değil de kulları arzulamadır. İkincisi ise, hem Allah'ı hem

---

17 İbn Ebi'd-Dünya, "*es-Sünnet ve'l-İhlâs*"

18 Tirmizî, Zühd, 48

19 Tirmizî, Hudud, 24, Fiten, 59; İbn Mace, Hudud, 12; Müsned, 1/22

20 Müsned, 4/24, 126

de kulları arzulamadır. Böylece amelinde Allah'ın övgüsüyle kulların övgüsünü istemek suretinde şirk koşmaktır.

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, 'Ben ortakların ortaklıktan en uzak olanıyım. Kim benim için bir amelde bulunurda o amele benden başkasını ortak ederse ben ondan beriyim. O amel bana ortak koşulana aittir.' diye buyurmaktadır."[21] İşte bu şekilde hem Allah'ın, hem de kulların kastedildiği riyayı açıklamış oluyor.

Tavus der ki: "Adamın bir Peygambere gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Adam sadaka verip buna karşın övülmeyi ve sevap almayı isterse durumu ne olur?" dedi. Hz. Peygamber, "*Kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*"[22] âyeti nazil oluncaya kadar bir şey söylemedi. Allah Teâlâ bu âyeti soru sorana cevap olsun diye indirmiştir. Çünkü adam, Allah'ı ve insanların övgüsünü arzulayan hakkında soru sormuştu.

Mahmud b. Lebid, Peygamberin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sizin için korktuğum şeylerin en korkuncu küçük şirktir." "Küçük şirk nedir?" dediler. "Riyadır." dedi ve şöyle devam etti: "Allah kullara amellerinin karşılığını vereceği kıyamet günü, "Dünyada kendilerine riya edip gösterişte bulunduğunuz kişilerin yanına gidin, bakalım onların yanında bir karşılık bulabilecek misiniz?" diyecektir."[23]

Kasm b. Muhaymere, Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Teâlâ, "İçerisinde hardal tanesi kadar riya bulunan ameli kabul etmem." buyurmuştur."[24]

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Teâlâ kıyamet günü amelleriyle gösteriş yapanlara şöyle

---

[21] Müslim, Zühd, 46; İbn Mace, Zühd, 21

[22] Kehf, 110

[23] Tirmizî, Nüzür, 9; İbn Mace , Fiten, 19

[24] Müslim, İman, 148, 149; Ebû Davud, Libas, 26; Tirmizî, Birr, 61

buyurur: "Gidin ve kendileri için amel yaptıklarınıza bakın bakalım yanlarında bir karşılık bulabilecek misiniz?!"

Hz. Ömer, Muaz'ı ağlarken gördüğünde ona "Seni ağlatan nedir?" dedi. Muaz, Peygamberimizin kabrini kastederek, "Bu kabrin sahibinden işittiğim bir hadisten dolayı ağlıyorum. Onu şöyle derken duymuştum: "Riyanın en aşağısı şirktir." (Başka bir hadiste ise: "Riyanın en azı şirktir." diye gelmiştir.) [25]

İbn Ebû Muis, Sa'd b. Müseyyeb'e şöyle bir soru sordu: "Birimiz övülmeyi ve karşılığını görmeyi isteyerek iyilik yapar." dedi. İbn Müseyyeb: "Sen buğzedilmek mi istiyorsun?" dedi. O: "Hayır." dedi. Müseyyeb: "Öyle ise Allah için amel işlediğinde ihlâslı ol." dedi.

Adamın biri Ubade b. Samit'e: "Ben kılıcımla Allah yolunda Allah'ın rızasını ve mü'minlerin övgüsünü isteyerek savaşıyorum." dedi. Ubade de: "Senin için hiçbir şey yoktur." dedi. Adam bunu üç defa sordu. Ubade de her defasında "Senin için hiçbir şey yoktur." diye cevap verdi. Sonra üçüncüsünde: "Allah Teâlâ şöyle buyurur: Ben ortakların ortaklığından en uzak olanıyım. Her kim bir amel işler de o amele benimle beraber bir başkasını ortak ederse, ben hissemi ortağım olana bırakırım." dedi.[26] Allah razı olduğu mü'minlerin sözlerini şöyle zikretmektedir:

"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."[27]

---

25 Tirmizî, Nüzur, 9; İbn Mace, Fiten, 16

26 İbn Mace, Zühd, 21; Müsned, 2, 1. Yani ben payımı insanlardan olan riyakarın iradesine göre ortağıma bırakırım. Bu taksimi kabul etmem. Muhâsibî "Âdâbu'n-Nüfûs" isimli eserinin "İrade" bölümünde şöyle diyor: "Kul amelinin Allah için ihlâslı olduğuna inanır, sonra onun yalanı on sene veya elli sene sonra ortaya çıkar. Mesela, adamın birisi Allah'ın rızasını gözettiğine inanarak birisine bir iyilikte bulunur. Daha sonra bir ihtiyaçtan dolayı o iyilik ettiği adamdan bir şey ister. O adam da bu isteğini karşılamaz. Adam da hemen ona on sene veya daha fazla seneler önce yapmış olduğu iyiliği hatırlatır. Böylece ihlâslı olma iddiasında yalancı olduğu ortaya çıkmış olur.

27 İnsan, 9

Bu âyette, onların kalplerinde, Allah ile birlikte başkalarını irade etmenin olmadığı belirtiliyor.

Dahhak der ki: "Sizden biri sakın ha bu Allah için bu da senin için, bu Allah için bu da akrabalık için demesin; çünkü O'nun hiçbir ortağı yoktur."

Hz. Ömer bir adama kırbacıyla vurdu[28] ve "Bana kısas yapabilirsin." dedi. Adam da: "Hayır, Allah'ın ve senin hatırın için bunu yapmıyorum." dedi. Bunun üzerine Ömer: "Sen hiçbir şey yapmadın. Eğer benim için vazgeçiyorsan, bunu belirt; yok sadece Allah için vazgeçiyorsan, bunu belirt." dedi. Adam da: "Sadece Allah için vazgeçiyorum." dedi. Bunun üzerine Ömer: "O zaman ne iyi." dedi. Bu haberler gösteriyor ki, riyanın en büyüğü, Allah'a ibadet ile kulların kastedilmesi, en küçüğü ise, Allah ve insanların kastedilmesidir.

* * *

RİYANIN OLUŞMASI VE ONA GÖTÜREN SEBEPLER

Dedim ki:

Kalbe yerleşen ve orada meydana gelen riya neden oluşur? Kulun kalbinde riyayı oluşturan bir kök olmasaydı, kul düşmanın dürtülerini kabul etmezdi. Aksine düşman, kulu, kalbinde sevgi ve isteği olmayan bir şeye çağırmış olurdu.

Dedi ki:

Evet, öyledir.

Dedim ki:

---

[28] Hz. Ömer adamı bir kadınla konuşurken gördü, bu nedenle ona vurdu. Sonrada o kadının, adamın karısı olduğunu öğrenince adamdan kısas yapmasını istedi. Bk. "Siretu's-selef", Hafız İsmail Isfahânî.

Peki o nedir?

Dedi ki:

Nefsin içinde üç düğüm vardır: Övülme sevgisi, yerilme korkusu ve insanların elindekine karşı aşırı arzu.

Dedim ki:

Bunun delili nedir?

Dedi ki:

Kulun kendi vicdanında hissettiği şeyler bunun delilidir. O Rabb'ine karşı yaptığı ibadetlerin kullar tarafından bilinmesini ister ki, böylece itaatkar biri olarak bilinsin ve kendisine izzet-ü ikram edilsin. Yine o övülmeyi ve yüceltilmeyi ister, kınanmaktan da hoşlanmaz. Bu nedenle de itaate çok az isteği olduğu hâlde kınanmamak için onu yapar.

Dedim ki:

Bunu vicdanımda hissediyorum. Ancak buna ilmî bir delil istiyorum.

Dedi ki:

Bunun delili, Ebû Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği şu hadistir: "Bedevînin biri Peygamber'e şöyle bir soru sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Adamın biri hamiyet için savaşıyor." Yani mağlup olduğu, kendisi veya kavmi yenilmiş olduğu için kızar. Bu nedenle savaşıyor. "Bir diğeri savaştaki cesaretinin görülmesi için savaşıyor." Bu kalplerdeki övülme ve kadrinin bilinmesi isteğidir. "Bir başkası ise, kendisinden bahsedilsin diye savaşıyor." Bu ise, dil ile övülme isteğidir.

İbn Mes'ud şöyle der: "İki cephe savaşta karşı karşıya gelince melekler iner ve insanları, niyetlerine göre, "Falan, kendisinden söz edilsin diye; falan da mal mülk elde etmek için savaşıyor." diye yazarlar. Birincisi, halkın övgüsünü kazanmak için savaşır. İkincisi ise, dünyaya olan arzusu için savaşıyor, demektir.

Hz. Ömer şöyle der: "Sizler daha sonraları savaşlar hakkında

şöyle diyeceksiniz: "Falan adam şehit olarak öldürülmüştür. Belki de o bineğinin heybelerini gümüşle doldurmuştur."

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim deve yuları elde etme niyetiyle savaşırsa, ona niyet ettiği vardır."[29] "Her kim dünyayı elde etmek için hicret ederse, onun hicreti, adına hicret ettiği şeydir."[30] "Her kim dünyadan bir şey elde etmek için hicret ederse, onun için sadece niyet ettiği şey vardır."

Adamın birisi, Ümmü Kays adında bir kadınla evlenebilmek için hicret etmişti. Bu nedenle adama "Ümmü Kays'ın Muhaciri" diye isim verilmişti. Çünkü bu adam, sadece onunla evlenmek maksadıyla hicret etmişti.

Dolayısıyla riyaya ve düşmanın dürtülerini kabule sevk eden şu üç özelliktir: Övülme arzusu, kınanma korkusu ve dünyalık arzusu ile halkın elindekini elde etme duygusudur. Bunlar övülme arzusu ve kınanma korkusuna da indirgenebilir. Çünkü kul, Allah'a ibadet etmekle insanların elindekilerini elde edemeyeceğini bilir. Ancak ibadetinden dolayı insanlar tarafından övüleceğini, bu nedenle de mallarını kendisine vereceklerini de bilir. O sadece insanların övgüsünü istediğinden dolayı kınanmaktan ve övgülerinin kaybolmasından endişe etmektedir. Neticede bu üç özellik de övülme arzusuna indirgenmektedir. Ancak bu övülme arzusu da insanların karakter ve isteklerine göre dallanıp budaklanmaktadır.

* * *

---

29 Nesâî, Cihad, 23; Müsned, 5/ 315

30 Buhârî, İman, 41; Müslim, İmaret, 155

KINANMA KORKUSU VE İNSANLARIN ELİNDEKİNE GÖZ DİKME

Dedim ki:

Kınanma korkusu nasıl olur?

Dedi ki:

Mesela, bir adam düşünelim, savaş başlamak üzereyken kendisinden daha cesur insanlar öne atılıp düşmanla yaka paça olmuşlar. O ise, bunu yapabilecek güçte biri değildir. Safta herkesle birlikte durup müsavi olduğunda yetenekli insanlar ileri atılıp düşmanla yaka paça olduklarında böyle bir ortamda hazır olan insanlar tarafından övülmeyi elde etmesi mümkün değildir. Böyle bir durumda aynı safta beraber durduğu insanlar tarafından "ne cesur insan" demelerinden ümidini keser. Zira onlar da kendisi de kendilerinden daha öne çıkmış olanları görüp durmaktadırlar. Bu durumda övülmekten tamamen ümidini kesmiş olduğu hâldeyken korkudan veya başka bir sebepten dolayı safta durmayı da istememektedir. O, saftan ayrılmayı arzulamaktadır. Fakat insanların "ne korkak adam" demelerinden de endişelenmektedir. Bu nedenle "korkak" ve "Allah'ın mükafatına arzusu az olan birisi" diye kınanma endişesiyle kendisini onlarla birlikte tutar.

Savaşta ilk saftan geride kalanların durumu da böyledir. Böylesi birinin cesaretten dolayı övülmeyi elde etmesi mümkün değildir. Sevap elde etme arzusunun azlığından veya korkaklıktan dolayı da geri dönmeyi ister. Onu savaştan kaçmaktan alıkoyan sadece "korkak" diye kınanma ve "korkak" diye isimlendirilmedir. Böyle bir durumda onu savaşta tutan kınanma korkusudur. Şayet böyle bir durum olmamış olsa, adam derhal kaçacaktır. Çünkü o yenilgiden korktuğunda veya öldürülenleri çokça gördüğünde saftan uzaklaşmayı veya birlikten ve kamptan kaçmayı ister. Fakat "korkak" denmesinden korktuğu için kendisini orada tutmaktadır.

Aynı şekilde adam altın, gümüş veya birçok şeyleri tasadduk

eden insanlarla birliktedir. Oysa kendisi onlar gibi tasadduk etmek hususunda cömert değildir. "Cimri olurum" diyerek, bir şey tasadduk etmemekten de hoşlanmamaktadır. Neticede cimri olmamak için az bir şey tasadduk eder. Bu kişi, başkası verdiği bol miktarla kendisini geçtiğinden dolayı övülmekten ümidini kesmiştir.

Veya başka bir adam düşün ki, gece veya günüz uzun uzun namaz kılan birisiyle beraberdir. Kendisi onunla birlikte namaz kılacak güçte değildir. "Tembel" diye itham edilmekten de hoşlanmamaktadır. İşte böyle birisi de övülmeyi arzulamamaktadır. Çünkü yanındaki onu geçmiştir. Buna rağmen tembellikle itham edilme endişesiyle o da birkaç rekât namaz kılar. Artık böyle biri tembel birisi olarak görülmekten endişe etmekte ve övülebilecek en ufak bir şey de bulamamaktadır.

Ya da bir adam düşün ki, dinden bazı konuları bilmediğinden dolayı onları yapmamaktadır. "Bu yaşa gelmiş, hâlâ bu konuları bilmiyor." denilmesinden hoşlanmadığı için de onları sorup öğrenmiyor. Böyle birisini, kınanma korkusu yalan söylemeye bile götürür. Öyle ki bazen yazmadığı hâlde kitap bile yazdığını iddia eder. Bazen kınanma korkusu, ilimsiz fetva vermek sûretiyle de yalan söylemeye götürür. Oysa ki, adam kendisine sorulan soruyu bilmediğini bilmektedir. Böyle birisine farz olan, bilmediği bir konuda fetva vermemektir ve kendisi için evlâ olan da "Ben bunu bilmiyorum." demektir. Fakat adam, "Bunu da mı bilmiyor?" denilmesin diye, kınanma endişesiyle bilmediği hâlde fetva verir.

Bu kabilden olan daha başka birçok şey vardır. Meselâ, kınanma korkusuyla helâl kazancı terk etmek, iyiliği emredip kötülükten men ettiği kişiler tarafından kınanma korkusuyla iyiliği emretmeyip kötülükten sakındırmamak da bunlardandır.

Dedim ki:

İnsanların elindekine göz dikmek nasıl oluyor?

Dedi ki:

Kendisinden iyilik umduğu, ameli karşılığında kendisine bir

şeyler verip, elini uzatacağı ve kendisine iyilik edebileceği kişinin kendisini görmesinden hoşlanır. Veya o kişiyi gözetir, kendisine iyilik edip el uzatacağından dolayı onun da kendisini görmesinden çok hoşlanır.

Zira böyle birisi, kendisine iyilik edeceğini umduğu kişinin, kendisinin bir kötülüğünü görmesi, kendisinden herhangi bir iyilik beklemediği başkasının görmesinden onu daha çok üzer. Yine kendisinden bir şeyler beklediği birisinin, onun itaatini görmesinden duyduğu haz, kendilerinden herhangi bir şey beklemediği kimselerin onun itaatini görmesinden daha fazla olur. Bununla alâkalı birçok şey vardır.

Kendisiyle peşin alış verişte bulunduğu, kârla veya vadeyle bir şeyler sattığı kişinin, kendisini hayır üzere görüp övmesinden hoşlanan ve kalbi rahata eren kişi de böyledir. Zira böyle birisi, alış verişte bulunduğu kişi kendisine güvensin ve başkasına gitmesin diye onun yanında veralı, dilini koruyan ve sözünde duran biri olarak görülmekten hoşlanır.

Aynı şekilde sanatkâr kişi, iş sahibinin; işçi, patronun veya mala, ticarete ve işe vekil olan kişinin de mal sahipleri nazarında güvenilir görünmekten hoşlanması da böyledir. Bu kimse de mal sahiplerine verayla riyakarlık etmektedir.

Dedim ki:

Bu ikisini iyi anladım. Övülme isteği, açıklamana ihtiyaç duymayacağım kadar, gayet net bir şekilde açıktır. Bu üç duygunun riyayı kamçıladığını ve düşmanın dürtülerini kabule götürdüğünü bana açıkladınız. Bu üç duygunun asıl kaynağı nedir? Bir şeyin dal budak salabilmesi için bir kökünün olması gerekmektedir.

Dedi ki:

Bu üç duygunun kendisinden dal budak saldığı kök, nefsin övgü ve iyilik duygusundan aldığı lezzeti ve kınanmaktan gelen zarar ve üzüntüyü anlaması, bilmesidir. Bu anlayış ve bilme büyüdükçe, kul bu üç duyguya kendisini daha çok kaptırır.

Çünkü kul, insanlar kendisini övünce değerini yükseltecekle-rini, karşılaştığında kendisine önce selâm verip ikramda bulunacaklarını, kendisine saygı gösterip meclislerde yer açacaklarını, aralarına katılmakla kendilerini şereflendireceğini, şahitliğinin kabul edileceğini, sözünün tasdik edileceğini ve kendisine hüsnü zanda bulunacaklarını hatta işlediği günahı bile hayra yoracaklarını bilir. Artık böyle birisi, hayır işleyen biri olduğunda durumu nasıl olur? İnsanlar onun emirlerini kabul eder ve yasakladığından kaçarlar. Onu lider yapar ve kulağın duymaktan lezzet aldığı nefsin rahata erdiği, hoşa giden şeylerle onu överler. İşte tüm bunlar, halkın övgüsüyle elde edeceği şeyleri bilmekten ileri gelir.

Tamahkârlık ise, şunları bilmekten kaynaklanır. Rabb'ine itaattan ötürü insanlar tarafından kendisine iyilik edilen kişi, gerçekten mallara ulaşır, kendisine çeşitli hediyeler sunulur, ihtiyaçları karşılanır. Kendisine borç para vermekte yarışılır ve o, borcunun erteleneceğini ve benzeri şeyleri bilir.

Dedim ki:

Kınanma korkusu nasıl oluyor?

Dedi ki:

Kınanma korkusu ise, şunları bilmekten kaynaklanır: Kınanan kişinin doğruları yalanlanır ve hayırlı bir iş yaptığında bile kendisine suizan edilir. Bu kişi, kötülük yaptığında nasıl olur? Şahitliği reddedilir, sözü dinlenmez, topluluğa gelse yer verilmez, kendisinden yüz çevrilir, selâm verilmemeye çalışılır. İhtiyaçları karşılanmaz, sohbetinden utanılır, kız istemede ve şahitlikte görüşünden sakınılır, mal ve namus hususunda güvenilmez. Neredeyse başkasının suçu bile ona yüklenmeye çalışılır ve çoğu kere de ona zulmedilir.

Hayırlı işlerde övgü ve tamahkârlığın getirisini, kınanmanın zararını anlayınca insanların övgüsünü istemeye, kınamalarından korkmaya ve ellerindekine tamah etmeye başlar. Bunları bilmek, neticede onlara rağbet etmeyi meydana getirir ve bu duygular

kalbini tamamen kaplar. Neticede bu üç duygunun gerekçeleri onu riyaya sürükler. Düşman bunlara olan şiddetli isteğini bildiği için onun karşısına dikilir, ilim ve amelde onu riyaya çağırır.

* * *

RİYAYI, ÖVÜLME İSTEĞİNİ VE TAMAHKÂRLIĞI ORTADAN KALDIRMAK

Dedim ki:

Bunları bilmeyi, kalbime etki edecek şekilde açıkladınız. Öyle ki, bunların kalbimi kaplamasından korkacak duruma geldim. Gerçi sizin anlatmanızdan önce de bunların kötü olduğunu biliyordum. Fakat sizin izah ettiğiniz biçimde kavrayamamıştım. Öyleyse bu üç kötü sıfatı kuldan uzaklaştıracak, gözünde küçük düşürüp, değersizleştirecek ve kötü sonuçlarını gösterecek şekilde bilmenin kolay yolu nedir ki, kul bunlardan uzak durabilsin, bu inanca kapılmasın ve bunlar kişinin kalbinde kuvvet bulmasın. Böylece riyaya götüren bu üç şey zayıflasın ve kişi onlardan ve onların sebep olacağı şeylerden yüz çevirebilsin.

Dedi ki:

Bu, iki şeyi bilmekle mümkündür.

Birincisi: Kulun, Allah'ın yardımını, korkusunu ve dünyada kalbini ıslahtan mahrum eden ve bunları azaltan şeyleri bilmesidir. Yine âhirette Allah'ın vereceği mükâfatı eksilten şeyi ve şayet bu üç hasletten birine inanmış olduğu hâlde Allah'ın kendisine kızacak olmasını bilmesidir.

İkincisi ise: Bu üç haslet sebebiyle kullardan elde edeceği şeylerin gerçekte Allah'tan geldiğini bilmesidir.

Bu üç haslete inandığında kişiyi dünyada Allah'tan ve O'ndan gelecek nimetlerden mahrum eden şey, neticede Allah'ın nef-

retine mukabil onu kullara sevdirir. Allah katında çirkin olanı onlara süsler, Allah'tan uzaklaştırarak kullara yaklaştırır, Allah katında kınanmış olanı da kullara övdürür. Allah'ın nefretine düşürerek kulların hoşnutluğunu kazandırır, Allah'a düşmanlığa rağmen kulların yakınlığını kazandırır. Âhirette sevaptan mahrum eder, dünyada da amelini boşa çıkartır ve çok muhtaç olduğu günde sevaplarını yok eder.

İhlâs ile yapmış olsaydı, sevaplarına konulacak, neticede kötülüklerine ağır gelip, kendisini cennete sokacak olan bu amelleri silinecektir. Böylece kötülükleri iyiliklerine ağır basacaktır. Oysaki bunları ihlâs ile yapsaydı, bunlar onun iyiliklerine eklenecek ve onu cennete sokacaktı. Şimdiyse amellerine eklenebilecek ihlâslı hiçbir ameli olmadığı için ateşe girecektir. Böyle birisinin hasret ve pişmanlıkla kalbinin nasıl paramparça olacağını sorma. Ancak ölmeden önce ihlâsın faydasını ve riyanın zararını gördüğünden dolayı amellerini ihlâs ile yapanın durumu farklı olacaktır.

Şayet riya ile yapmış olduğu amellerin dışında ihlâslı amelleri dolayısıyla iyilikleri galip gelirse, Rabb'ine yaklaşma niyetiyle yaptığı ve cennetteki derecesini yükseltecek olan bazı amelleri silinir. Bununla beraber riyakarca yaptığı amellerinden dolayı sorguya çekilir, huzurda bekletilir ve dünyada başkasının övgüsünü, sevgisini ve yakınlığını Allah'a tercih etmesi sebebiyle Allah'ın kızgınlığına uğrar ve huzurundan uzak kalma sıkıntı ve utancını yaşar.

Dünyada kalbin kararması, nefsin kötülüğü ve kalpte ümidin yok olması, riya ile bilinir. İnsanların övgüsünü kazanma uğruna çektiği çeşitli sıkıntılar sayılmayacak kadar çoktur. Çünkü insanlar çok olduğundan ilişki kurduğu insanlar da sayılmayacak kadar çok olur. İnsanların rızası ise elde edilemez. Çünkü bazısının hoşuna giden şey diğerini öfkelendirir. Neticede kimini razı etmek için yaptığı işler kimini kızdırır. Kimini kızdırmak için yaptığı işler ise diğerlerini memnun eder. Çünkü insanların kimi kötü zan sahibidirler, dolayısıyla bazısının kınadığı şey, diğerleri için övgü sebebi olur. Kısaca kiminden beklenen hoşnutluk, kiminin öfkesini gerek-

tirir. Böyle bir durumdaki kişinin kalbi parçalanır, dertleri çoğalır; çünkü hepsinden istediğini elde edemez.

Bu büyük belaya uğramasına, buna karşın dünya ve âhirette Allah'ın rızasını terk etmesine rağmen kendileri için gösterişte bulunduğu insanlar, övgüleriyle onun ne ecelini ne de rızkını arttıramadıkları gibi kendisine afiyet de veremezler. Başına gelecek herhangi bir zararı ondan çeviremeyecekleri gibi Allah'ın takdir etmiş olduğu bir kötülüğü de ondan uzaklaştıramazlar.

İnsanların elindekine tamahkârlık etmeye gelince, gerçekte tamahkâr insan, Allah'ın kendisi için takdir etmediğine ulaşamaz. Şayet herhangi bir şeyi elde etmiş olsa da gerçekte bu elde etmiş olduğu şey yine Allah'ın kendisi için takdir ettiğidir. Eğer Rabb'i için yaptığı ibadetinde ihlâslı olmuş olsaydı, kuşkusuz yine buna nail olacaktı.

Dünyevî ve uhrevî hiçbir fayda elde etmemesine, rızkında ve ecelinde kendisi için takdir edilmiş olanlarda herhangi bir fazlalık olmamasına rağmen Rabb'inin gazabına uğrayıp sevabından mahrum olarak amelini boşa çıkarmak... Bu, dünyada kendisine herhangi bir menfaat getirmediği hâlde dünya ve âhirette kendisine zarar verecek böyle bir şeye akıllı birisi nasıl yönelebilir?

Kınanmaya gelince; gerçekte kınanma takdir edilmemiş olan herhangi bir belayı getirmeyeceği gibi kınanmadan dolayı kendisi için takdir edilmemiş herhangi bir zarar da gelmeyecektir. Kınanmadan dolayı elde edeceği şey, ihlâslı olması hâlinde kendisi için ancak bir övgü olur. Bazen de Allah, insanların kalplerine riyakârın yalancı olduğu düşüncesini bırakır da o onların kınamasından kaçtığı hâlde onlar yine de kendisini kınarlar. Kınanma korkusu, ne akıbetinde ne de rızkında herhangi bir şeyi değiştirmez ve Rahmân'ın takdir ettiği eceli de eksiltmez. Öyleyse bu riyakârın ameli herhangi bir kötülüğü savmayacak ve takdir edilmiş bir mahzuru ortadan kaldırmayacak olmasından dolayı boşa gitmiştir. Oysaki takdir edilmemiş herhangi bir şey kula isabet etmez.

Akıllı birisi bu üç huyun zararını bilip, bunlarla hiçbir dünye-

vî fayda elde edemeyeceğini anlayınca bunları nasıl terk etmez? Oysa Allah'ın kaderi olup bitmiştir. Bu üç huy ise, sadece birer hile ve aldanmadan başka bir şey değildir. Bunların hiçbir şeyde kişiye faydası olmaz; daha büyük zarar vermekten başka bir işe yaramazlar.

Kul, bunların, amelleri boşa çıkarıp, sevapları yok ettiğini, sıkıntıları çoğalttığını, Allah'ın gazabına sebep olduklarını ve herhangi bir menfaat getirmeksizin Allah katındaki hayırlarından kişiyi alıkoyduğunu kendisine açıkladığım gibi anlayınca, bu üç huyu terk eder ve asla bunları benimsemez.

Akıllı birisi bu üç huyu nasıl benimseyebilir? Oysaki bunlar kendisine herhangi bir menfaat vermediği ve kendisinden bir zararı da savmadığı hâlde kendisine en büyük zararları getirirler. Bunca açıklamaya rağmen hâlâ bunlara kendisini kaptıran kişi ancak ahmak biri olabilir. Çoğu zaman ahmak bile malını yok eden, bedenine zarar veren veya çocuğunun ölümüne sebep olan, üstelik kendisine fayda vermeyen ve bir zararı da ortadan kaldırmayan bir övgüyü asla kabul etmez.

Peygamber (s.a.v.)'den bu konuyu açıklayan şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: "Temim oğullarından bir şair: 'Benim övgüm iyilik, kınamam ise kötülük verir.' deyince Peygamber (s.a.v.): 'Yalan söyledin; bu ancak Allah'a aittir.' dedi."[31]

Akıllı bir kişi Allah'tan başkasının övgüsünün iyilik, kınamasının da kötülük getirmeyeceğini iyice anlayınca Allah'a itaat ettiği sürece kendisini kınayan da öven de onun nazarında bir olur. Ancak bu hususta fıtratı onu zorlarsa, buna da aklı ve ilmiyle galip gelebilir.

Bununla birlikte şayet insanların övgüsü fayda, kınaması da zarar veriyorsa, riya eden kişi övgüyü isteme ve kınamadan kaçma hususunda cahillik etmektedir. Çünkü insanlar, onun, Allah'a itaatle kendilerinin övgüsünü hedeflediğini bilmemektedirler. Onun iradesi, övülmek istese de istemese de insanlara gizlidir.

---

[31] Tirmizî, Tefsir, Sûre, 49; Müsned, 3/ 488

İnsanlar nazarında zahire göre durum aynıdır. Oysa Allah nazarında aynı değildir. Kişi zahiren temizdir, hakikatte kalbi facirdir. Kalbinde insanlar tarafından görülemeyen şeyleri gizlediği için insanlar onu ya över veya kınarlar. Şayet içinde ihlâs ile Allah'ı irade etmiş olsa, insanlara göre durum yine aynı olacaktır. Hatta insanlar şayet onun kalbindekine muttali olsalar, onlar yine Allah'a itaatinde onların övgüsünü istiyor, ellerindekine tamah ediyor ve kınamalarından korkuyor diye ondan nefret ederler. Üstelik Allah da ona gazap eder. Oysaki bu, kalben inanıp benimsediği bir şeydir. Böylece onun için bu, dini, dünyası ve âhireti için zarar ve beladan başka bir şey olmayacaktır.

Şayet insanların övgüsüyle bir menfaat elde etmiş ve kınamalarıyla bir zarara uğramışsa, övgüyü elde etme ve kınamadan kaçınmanın yolunda hata etmiştir.

Nasıl hata etmesin ki, övgüsünün fayda, kınamasının da zarar verdiği tek varlık Allah'tır. Zira O'nun, mülkünde hiçbir ortağı yoktur. Saltanatında irade ettiğinin dışında herhangi bir irade eden yoktur

İşte bu anlatılanlarla nefsin bu huylarını inceleyen, onu küçük; zararını bilmeyi de büyük gördüğü gibi hiçbir faydasının olmadığını da hisseder.

Bu bilgi var olunca, kalpte bunlardan kaçınma ve bunları terk etme meydana gelir. Neticede nefsi ve düşmanı taarruzda bulunduğunda riyanın tüm gerekçeleri zayıflamış olur. Böylece tabiatı uysallaşır, düşmandan çekinir, kalbine ihlâs yerleşir, amel saflaşır, kalp temizlenir. Kul Allah'a yönelmeye layık, yardımına mazhar olur. Böylece sadece yaratıcısı ve mevlasından başkasının endişesini taşımaz, insanlarla olan ilişkilerindeki değişik yığınlarca endişeden rahata erer. Riya ve kullara yalvarma zilletinden azat olur; şunu razı edeyim derken başkasını kızdırma sıkıntısından kurtulur. Çünkü yaratılmışlarla ilişkinin önemli olmadığını, Allah ile olan ilişkisininse hem dünya hem de âhiret mutluluğunu getireceğini anlamış olur.

AMEL, ELBİSE VE BAŞKA ŞEYLERLE YAPILAN RİYA

Dedim ki:

Bu huylar benim yanımda zayıfladı, bunlara inananın ahmaklığı, aklının ve Allah'ı tanımasının kıt olduğu ortaya çıkmış oldu. Şimdi siz bana bu üç huy açısından kişinin, süslendiği şeylerle yapmış olduğu riyadan haber verin. Onlar nedir? Bunlar bir tane mi yoksa değişik birçok biçimi var mıdır?

Dedi ki:

Kendisiyle riya yapılan ve süslenilen beş şey vardır. Kul bedeniyle, kıyafetiyle, sözüyle, ameliyle ve arkadaş ve akraba gibi diğer şeylerle gösterişe girebilir. Hülasa bu beş şeyle itaatte riyaya girebilir. Aynı şekilde dünya ehli olanlar da bu beş özellikle dünyalıkta gösterişe girerler. Ancak dünyalıkta riyaya girme itaatte riyaya girmeden daha basittir.

* * *

BEDENLE YAPILAN RİYA

Kulun bedeniyle dinî yönden riyaya girmesi şöyle olur:

Kendisini insanlar çok ibadet eden, üzüntüsü ve korkusu çok olan birisi olarak bilsinler diye bedeninin zayıflığıyla ve sararmasıyla riyaya girer. Sesinin kısıklığı, gözlerinin çökmesi, dudaklarının solması, çok oruç tutan birisi olduğunu göstermesi bakımından riyaya girer.

Nitekim oruçlunun simasında görülen değişiklikler oruçlu olduğunu gösterip onu riyaya sürüklemesin diye Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz oruç tuttuğunda başını yağlasın, saçlarını tarasın ve gözlerine sürme çeksin."[32] İbn Mes'ûd, "Bunun üzerine ashab başları yağlanmış oruçlulara dönüştüler." der.

Aynı şekilde vücudun zayıflığı, cılızlığı da az yemeye, üzüntüye ve sıkıntıya delalet eder. Benzin sararması oruca, gece ibadetine ve üzüntüye işaret eder. Bu ise, Allah'ın kızgınlığını gerektirir.

Dünya ehli ise şişmanlık, yüz parlaklığı ve belin dimdik olmasıyla riya ederler. Bu ise, dinle riyadan daha hafiftir.

* * *

KIYAFETLE YAPILAN RİYA

Kul, başın dağınıklığı, gözlerin ferinin kaçması, bıyıkların tıraş edilmesi, saçların kökünden kesilmesi veya Peygamber'in kılık kıyafetine uymayı göstermek kastıyla saçların ortadan ikiye ayrılması, secde izlerinin görülmesi, kaba ve sert elbise giyilmesi, elbise kollarının sıvanması, yenlerinin kısaltılması, ayakkabı dikme, ayakkabıları dindarların kılık kıyafetine uydurma, elbiseyi süslememe ve ibadette çektiği sıkıntılarla riyaya girer. Çünkü bu konuda abidler çeşit çeşittir.

Bazıları hem din hem dünya konusunda övülmeyi arzular. Bu nedenle yeni elbiseyi sıvayarak giyer, yeni ayakkabıyı avamın yaptırdığı şekilde değil de dindarların tarzında yaptırarak giyer. Yeni cübbe giyer; fakat onu bükmez. Veya arkadaşları güzel buluyorsa bükerek de giyer. Kısaca hem din hem de dünya ehlinin giydiklerini giyer. Böylece arkadaşlarının, abidlerin, kralların, tüccarların, zenginlerin ve diğerlerinin kendisini övmelerini arzular. Oysa abidlerin elbiseleri zenginlerin giydiği gibi değerli değildir. Bu kimse hem din hem de dünya ehli kimselerin elbiselerini giyerek her iki kesimin de övgüsünden pay almak ister.

---

[32] Ahmed b. Hanbel, "Zühd", 57; İbn Mubarek, "Zühd", 48

Bazılarıysa kralların, sultanların, abidlerin dindarlık hususunda saygınlıklarını kazanmaya çalışırlar ki, her grubun yanında üstün görünsünler. Böylece hepsinin övgüsünü kazanmak için giyimde aşırılığa kaçar ve değerli bineklere binerler ki böylece dindarlıklarıyla sultanlara yanaşır, dindarların ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar ve yapmacık davranışlarla, süslü bir hâlde onlarla oturup kalkarlar.

Bazılarıysa itaatiyle hak ehlinin de bâtıl ehlinin de yanında yer edinmek için hem hidayet ehline hem de sapıklara yaklaşmaya çalışır. Her iki kesimin de sevdiği şeylerle onlara yaklaşır. İşte bunlar riya ehlinin en kötü olanlarındandır. Çünkü bunlar her insan tabakasına onlar yanında değerli olan şeylerle yaklaşmaktadırlar.

Bazıları da şayet kendilerine rahat bir ortam oluşturulsa, alıştığı ortamını ve dinî açıdan bilinen giyim kuşamını kolay kolay terk edemez. Mesela, onlardan yün ve kaba elbiseler giyen birine ince kumaştan yapılmış güzel elbiseler giymesi teklif edilse, o, "dünyaya meyletti" denilir endişesiyle böyle bir teklifi boynu vurulacakmış gibi üzüntüyle karşılar.

Orta hâlli olan birine de yün elbise, eski ve pis elbiseler giymesi teklif edilse, dünya ehlinin kendisini tahkir etmeleri endişesiyle böyle bir teklifi kabul etmez. Çünkü o onların kendisini hakir görmelerini istemez. Onların, kendisini salihlerin kılık kıyafetiyle övmelerini arzular. "Dünyaya meyletti." denmesinden çekindiği için daha iyi elbiseler giymeye de yanaşmaz.

Güzel ve konforlu elbiselerle riyakârlık yapan birine "Yün ve kaba elbiseler giy." dense buna yanaşmaz. Çünkü o zaman kralların, sultanların, hâkimlerin ve zenginlerin yanında değerinin düşmesinden endişe eder. Aynı şekilde bunlar abidlerin gözünde değer kaybetmemek için kralların giydiği gibi lüks ve şatafatlı elbiseleri de giymezler. Çünkü bu durumda abidlerin, kendisini, "Yolundan döndü, abidlerin yolundan çıktı." diyerek kınanmaktan kor-

kar. Bütün bunlar, din vasıta edilerek, her grubun yanında yer edinmek için yapılmaktadır.

Dünya ile gösteriş ise şöyle olur: Dünya ehli insanlar, kendileri gibilerin yanında dindarların tarzından başka yeni elbiseler giyerek gösteriş yaparlar.

* * *

SÖZLE RİYA

Söz ile riya şöyle olur: Hikmetli sözler söylemek, tartışmada güçlü deliller getirmek, hadis ezberlemek, delili açıklamak, ilim edinmek, diliyle Allah'ı zikrettiğini hissettirmek, iyiliği emir, kötülüğü nehyetmek, konuşurken alçak sesle konuşmak, korkusunu göstermek için güzel ve hüzünlü sesle Kur'an okumak sûretiyle riya yapılır.

Dünya ehli ise, hakları müdafaa da fesahatla, konuşmada güçlü deliller getirmekle, güzel sesle, şiirler ezberlemekle, şiir ve gazelde güzel sesle, güçlü sesle ve garip kelimeler kullanarak riya yapar.

* * *

AMELLE RİYA

Dindar şahıs ameliyle şöyle riya yapar: Namazının uzunluğu, tadil-i erkân, rüku ve secdeleri uzatma, bunları huşuyla yaptığını gösterme, hüzünlü okuma, sağ elini sol eli üzerine koyma, ayaklarının düzeni, rükû ve secdelerdeki pozisyon, rükûdan kalkarken ellerini kaldırma gibi hususlarda riya yapar.

Oruçla, cihadla, haccetmekle, uzun uzun susmayla, farz ve nafile olarak mal harcamakla, yemek yedirmekle, yavaş yürüm-

ekle, başını öne eğmekle, gözlerini yummakla ve soru sorulduğunda vakarla durmakla riya yapar.

* * *

RİYANIN ÇEŞİTLERİ

Bazıları bu riya ile hem din hem de dünyayı elde etmek isterler. Dünya ihtiyacını elde etmek için koşuştururlar ve onun için konuşurlar. Bu koşuşturmalarına dünya ehlinden birisi vakıf olursa, hemen adımlarını yavaşlatır, başını önüne eğer. Adam geçince yine eski hâline döner.

Meselâ, adam, ihtiyacı için süratle gider veya otururken yürürken sağa sola bakınır. Kendisini vakarlı, sakin ve haşyetli biri sansınlar; hafif meşrep, gözü etrafında, hoppala biri olarak görmesinler diye din ehlinden birileri onu görünce hemen kendisine çeki düzen verir, başını eğer ve vakarla yürür. Aynı şekilde sağa sola bakmayı bırakır, kendisinde olmayan huşu ile konuşur. Oysaki bu kişi Allah'ın azametini veya âhireti andığından dolayı değil de ancak halktan birisinin kendisini görmesinden dolayı böyle davranmaktadır.

Bazı dindarlar da kendilerinden daha dindar ve daha âlim olanlarla oturup kalkarak riya yaparlar. Şöyle ki bu, "falan âlimle veya falan abidle oturup kalkıyor" densin diye yapar. Veyahut da "falanın arkadaşı" denilsin diye daima ondan bahsederek bunu yapar.

İşte sana riyakârların riyaya düştüğü konuların esas temellerini açıkladım. Ancak bunlar da birbirinden farklıdır.

Kimi bununla insanların saygısını elde etmeyi amaçlar. Kimi saygıyla birlikte övülmek ve adının yayılmasını ister. Bazıları liderlik, şöhret, övülme ve ziyaret edilmeyi ister. Bazılarıysa kral ve sul-

tanların yanında arzularını elde etmek için yapmacık şahitliklerde bulunur. Bazıları da kendisine güvenilmesini ve bu yolla mal elde etmeyi ve haklara tecavüz etmeyi arzular. İşte bunlar riyakârların en kötüleridir.

* * *

RİYAYI ORTADAN KALDIRAN ŞEYLER

Dedim ki:

Riya neyle ortadan kalkar? Kul kendisini ondan nasıl kurtarabilir?

Dedi ki:

Riyanın ortadan kaldırılmasının iki biçimi vardır. Birisi, riyayı kabul eden ve ona dayanak olan şeyi ortadan kaldırmaktır. Diğeri ise riyaya çağrıldığında ârız olanı kabul etmemektir.

Dedim ki:

İkisini de soruyorum. Siz ârız olanı ortadan kaldırmayla başlayın.

Dedi ki:

Ârız olan ya düşman olan şeytandan ya da nefsin hevasından kaynaklanır. Çünkü düşmanın bu konuda üç vesvesesi vardır.

Birincisi: Halkın gördüğünü, bildiğini veya görüp bilecekleri ümidini hatırlatmakla riyaya düşürür.

İkincisi: Halkın övgülerini kazanmaya teşvik eder veya kınamalarından sakınmasını söyler. Bir vesveseyle, hem halkın bildiğini hem de övgülerini kazandığını fısıldar.

Üçüncüsü: Riya ile ortaya çıkan durumu kabul etmeye ve ona dayanmaya çağırır.

Bunu ortadan kaldırmada insanların en güçlüsü, ilk vesvese geldiğinde halkın bilmesine önem vermeyip, Allah'ın bilmesini yeterli gören ve hemen bunu reddedendir.

Kuvvette bunun peşinden gelen ise, halkın övgüsüne teşviki, kınanmasından da korkutmayı anında reddeden ve Allah'ın övgü ve yergisine önem verendir.

Üçüncüsü ise, teşvik veya korku heyecanından sonra, riyanın getirdiği övgü veya yergiyi kabul etmeyi reddedendir.

Dedim ki:

Bu üç vesvese anında ârız olan nasıl reddedilir?

Dedi ki:

Tüm bunlar biraraya toplandığında bilerek ve nefret ederek reddedilir. Bilgi ve nefret birarada olmazsa riya uzaklaştırılmaz.

Dedim ki:

Bu nasıl olur?

Dedi ki:

Şayet riyadan tamamen hoşlanmıyorsa, kalbini sağlam tutar, sonra daveti akıllıca reddeder. Böylece bunun kabulünün, ameli yok eden riyadan ârız olduğunu bilmez; bu nedenle de ona dayanmaz ve onu düşünmez. Neticede bu hoşnutsuzluğunu kalbini sağlam tutmakta kullanır. Çünkü vesvese, övülme ve dünyalık elde etme, kınanmadan korkma ve çekme düşüncesiyle gelir. Böylece övülme isteğinin tatlılığı ve kınanma korkusunun acılığı kalbini doldurur. Artık onun kalbinde, bunun ameli yok ettiğini hatırlatacak duygulara yer kalmaz.

Meselâ, kul, sinirlediğinde yumuşak olmaya niyetlenir, Allah'ın hoşnut olmayacağı şekilde karşılık vermek istemez. Öfkelendiğinde öfke kalbini kaplar ve sinirlenmeme azmini unutur. Öyle ki artık kalbinde önceden yumuşaklığa dair olan azmini hatırlamaz.

Öfke kalbi sardığı gibi arzuları tatmin etme tatlılığı da kalbini doldurur ve Rabb'inin zikrini unutur. Nitekim Cabir (r.a.) şöyle demiştir: "Rıdvan ağacı altında Peygamber (s.a.v.) ile savaştan kaçmamak üzere biat ettik, ölüm üzerine değil. Huneyn günü biatimizi unutmuştuk. 'Ağaç altında biat edenler!' diye seslenince geri döndük."

Kalbin şehvetle dolması ve halkın övgüsüne nazaran öfkesi sana vurulan bir darbe gibidir.

Kul, daha önce kalbini toparladığında riyaya gösterdiği nefretini ve azmini unutur. Riyaya meyleder ve bunu içinden atamaz. Bütün haram işler de böyledir.

Ortaya çıkıp riya olacağı hatıra gelmeyen her şey böyledir. Ona ârız olduğunda tanıma olmayınca, ilk nefret duygusu kaybolur ve kullanılamaz. Çünkü bir şey ârız olunca onu defetmek için kullanmak üzere onu kalbinde toplamayı öne almıştı. Şimdi ona ihtiyaç duyduğu bir anda onu terk etmiştir. Çünkü bu nefret, kulun ihlâsa azmetmesi ve amelden önce ondan kaçınması içindir. Yani bu Rabb'ine karşı yaptığı itaatinde ihlâslı olma ve riyaya düşmeme azmidir.

Böylece amelden önce, riyaya olan nefreti öne almış ki, amelini yaparken onu kullansın. Ancak Allah'ın hakkını yerine getirmeyi unutarak onu zayi etmiştir. Bu bilgiyi kaybedince ilk nefreti de unutmuştur.

Bazen hatırlar; ârız olan şeyin onu, ameli iptale davet ettiğini bilir. Böylece bunun nehyedilen riya olduğunu anlar. Fakat hevası ve şehveti galip gelmesi ve korkunun da azlığından dolayı onu reddedip nefret edemez.

Böylece bildikten sonra ya onunla uğraşır ya da tevbeyi sonraya bırakıp riyayı kabul eder ve onunla amele devam eder. Meselâ, adam, halkın dışında hiçbir amacı olmaksızın bir söz söyler. Bunun farkına da varır; ama ne bu duyguyu kalbinden atar, ne de konuşmasını keser.

Yine ilim veya zikir meclisleri gibi yerlere sadece halkın övgüsünü kazanmak ve Rabb'ine itaatle onlardan bir menfaat elde etme amacıyla gider. Bunu bildiği hâlde içinden bu duyguyu da kovmaz. Bazen de namazda kalbini gösteriş duygusu sarar. Bunu bilir; ama amele de devam eder. Aynı şekilde gitme, konuşma veya amelde bulunmadan önce riya ârız olur, onu bilir; buna rağmen yine de o işe girişir ve nefsinden bu duyguyu alıkoymaz.

Riya ârız olduğunda adam bunu bilmiyorsa, riyaya meyletme ve onu kabul etme anındaki ilk hoşnutsuzluğu ortadan kalkmış demektir.

Riyayı bilip de nefret etmeyenin bu bilgisi aleyhine bir delil olur. Çünkü Allah ona hatırlatmış, ikaz edip öğüt vermiştir. O da ameli yok eden riyayı tanımıştır. Bu rağmen riyaya meyledip onu kabul etmiştir. Çünkü nefsi ve arzusu ona galip gelmiştir. Böylece bilmek ve nefret, riya ortaya çıktığında ayrıldığı için herhangi bir fayda sağlamamıştır.

Hasan'dan şöyle rivayet edilmiştir: "Kul amelini ifsat eden şeyi bildiği sürece hayır içindedir."

Bazılarına içinde bulunduğu durum süslü görünür de doğru yaptığını zanneder. Bazıları da bildiği hâlde arzularına mağlup olur.

Nefsi, hoşuna gidene davet eden şey ortaya çıktığında, riyaya girmeden önce onu tanımaz. Ona hatırlatacak bir şey olmazsa riyaya kapılır. Bu duygu belirdiğinde onu tanısa, sonra arzusuna mağlup olsa ve onu kabul etse, onu nefretle reddedemez. Riyaya çağıran şey ortaya çıktığında, onun riya olduğunu tanır, sonra da nefret ederse, ondan kurtulur.

Riyadan nefret etmekle ve riyadan ortaya çıkanı kabulden kaçınmakla riyayı ortadan kaldıracağına dair rivayetler bulunmaktadır. Zaten müridin bundan fazlasına gücü yetmez. Allah da bunun dışında bir şeyle onu sorumlu tutmaz.

Peygamber (s.a.v.)'in ashabının şöyle şikayette bulunmaları

bunun delilidir. Ashab der ki: "Ey Allah'ın Resûlü, bazen kalplerimize öyle şey doğuyor ki, onu konuşmaktansa, gökten yere düşüp yırtıcı kuşların bizi kapıp götürmeleri veya rüzgarın bizi yüksek bir yerden aşağıya atması daha çok hoşumuza gidiyor." Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.): "Gerçekten bunu hissediyorsanız, bu apaçık imandır." buyurur.[33]

Bu, vesvese değildir. Bu, onların gelen duyguyu kabul etmemeleri ve ondan nefret etmeleridir. Öyle nefret ediyorlar ki, yüksekten düşme ve parçalanma pahasına da olsa onu dile getirmiyorlar.

Reddetme ve hoşlanmama, kişiyi Allah hakkında vesveseden kurtarıyorsa, riyadaki vesveseden haydi haydi kurtarır. Çünkü büyük ve çok olanı def eden, az ve küçük olanı daha iyi def eder. Her ne kadar riya büyükse de Allah hakkındaki vesveseden küçüktür.

Ebû Hazım şöyle der: "Nefsinde olandan nefsin kendi adına hoşlanmıyorsa, bu sana zarar vermez. Çünkü o senin düşmanındır. Ama nefsinde olandan nefsin kendi adına razıysa onu bundan dolayı azarla."

Zeyd b. Eslem de aynı şeyleri söylemiştir. Her ikisi de doğru demişlerdir. Çünkü hoşlanmadığın ve kendisinden kaçındığın şeyi reddetmişsin demektir. Geriye şeytanın vesvesesi kalmıştır. Nefis karakteri gereği mücadele etse de bu sana zarar vermez.

Bu manada İbn Abbas, Peygamber (s.a.v.)'in, ashabına şöyle dediğini rivayet eder: "O duyguyu vesveseye döndüren Allah'a hamd olsun."[34]

Riya ortaya çıktığında kişi onu tanısa, sonra ondan nefret edip onu kabul etmekten kaçınsa, ondan kurtulur. Ancak nefretle kaçınma beraber olmak zorundadır. Çünkü riyaya meyleden, kendisinde var olandan nefret eder ve ondan ayrılmak ister. Ka-

---

33 Müslim, İman, 209; Ebû Davud, Edep, 109, Müsned, 2/ 396, 441,

34 Müsned, 1/340

bul etmeyi reddeden ve ondan nefret eden ise, onu kabul etmeyendir. Çünkü riya iki özellikle kabul edilir: Nefsin onu istemesi ve (arzunun galeyana gelmesi olan) şehvet. Bu ikisine zıt iki şey de gereklidir. Nefret şehvetin, reddetme ise istemenin zıddıdır. İşte o zaman kul riyadan kurtulur.

Dedim ki:

Kendisini isteyip arzuladığım şeyden nasıl nefret edebilirim?

Dedi ki:

Allah senin içine bazı özellikler yerleştirmiştir. Allah sana uyan ve lezzet veren şeyleri sevme, uymayan ve eziyet verenlerden de nefret etme duygusu koymuştur. Yine sana onu sevmen için akıl vermiştir. Sevgi duygusunu uyumlulukla yan yana koymuş, nefret duygusunu da muhalefetle beraber yaratmıştır. Şeytan bu muhalefete dünyayı süsler, âhiretten de alıkoyar. Akılla beraber ilim, Kitap ve Sünneti beraber kılmıştır ki âhireti süslesin, dünyayı da ona nefret ettirsinler. Akıl için ilim, göz için lamba veya güneş ve diğer şeyler nur gibidir.

İçine bir duygu geldiğinde nefis, onun halk açısından övülme veya kınanma derecesini hemen anlar. Övülme yönünde ise, istek duygusu harekete geçer, yerilme yönünde ise, nefret harekete geçer. Bu bilginin bu şekilde harekete geçmesi, düşmanın onu hatırlatmasıyla olur.

İnsan akıllı bir kul ise, Allah'ın razı olduğu ihlâsı ve nefret ettiği riyayı ve riyanın kendisinin çok muhtaç olacağı günde iyi amelini yok edeceğini hatırlar. İşte bu bilgi, nefsi Allah'ın kalbine bir nur olarak koyduğu ilmi hatırlamasıyla harekete geçer. Aklıyla baş başa kaldığında cehalet karanlığının örttüğü âhireti ve Allah'ın her şeye muttali olduğunu hatırlamayla bilir. Bu aynen gözün, lambadan yararlanarak odanın karanlığının örttüğü şeyleri bilmesine benzer. Böylece ilim üzere kalır ve ilimle amel etmiş olur. İşini sağlam yapan bir kul ise, akıl ve Allah'ın verdiği şeylerle düşmanın ortaya koyduğu ve nefsin şehvetini harekete geçirdiği şeylere karşı mücadele eder. Böylece onlardan nefret edip reddeder.

RİYADAN KAÇINMAKLA ELDE EDİLECEKLERİ BİLME

Dedim ki:

Anladım ki, bilmek ve kabul etmemekle beraber nefret etmek de bir araya gelirse, riyayı ortadan kaldırırlar. Buna ise, ancak Allah'ın verdiği ilimle riyanın zararlarını ve ondan kaçınmanın faydalarını hatırlayıp aklı ile nefsini engelleyen kişi ulaşabilir.

Bu ikisi birbirinden ayrıldığında riyayı ortadan kaldırmazlar. Öyleyse bu ikisini nasıl bir araya getirebilirim? Bu bilgi nasıl benden uzaklaşıyor? Onu nasıl elde edebilirim ki riya ortaya çıktığında bilgi gitmesin? Riyanın kötülüğü bilindikten sonra nefret nasıl kaybedilir ve kullanılamaz olur? Bu seviye nasıl elde edilir?

Dedi ki:

Bilgi ancak unutkanlık ve zikrin yok olmasıyla kaybolur. Zikir ise ancak muhasebe ve murakabeye ihtimam göstermemekten dolayı kaybolur. İhtimam gösterir ve sakınırsa, uyanır ve hatırlar, hatırladığında da riyanın ortaya çıkmakta olduğunu anlar.

Dedim ki:

İhtimam ve sakınma neyle elde edilir?

Dedi ki:

İnayetle.

Dedim ki:

İnayet neyle elde edilir?

Dedi ki:

İhlâsın, Allah'ın, dünyada kalbine vereceği sevapları ve âhirette rızasını ve cennet gibi sevapları sağladığını, riyanın ise kalp katılığını, kalbin paslanmasını meydana getirmesi ve yarın kıyamet gününde kendisine çok ihtiyaç duyduğu amellerini boşa çı-

karması ve Allah'ın gazabına maruz bırakması gibi zararlarını bilmekle inayet meydana gelir.

Bunların değeri kalbinde büyüyünce inayet meydana gelir. Bunlara inayet edince, Allah'ın emrine kıyaslayarak ihlâsa önem verir ve riyaya meyletmekle bu hususstaki emrini zayi etmekten sakınır. İhtimam ve sakınma duygusu, kalbini sarınca onu uyandırırlar. Uyanınca hatırlar, hatırlayınca da anlar. Bu aynen hırsızın misali gibidir. Hırsız geceleyin ev halkı uyurken adamın evine gelir. Eğer adam uyanır, hırsızın olduğunu anlar ve dövüşmek için bir hazırlığı da varsa onu yakalar ve cezalandırır. Karşı koyarsa, üstüne gider ve hırsız da evden bir şey alamadan kaçar. Şayet adam uyanmazsa, hırsız evi soyar, adam farkına bile varmaz. Uyanmayan akıllı da işte böyledir.

Dedim ki:

Bildiği hâlde riyadan nefreti nasıl kaybeder ve onu yeniden nasıl elde eder?

Dedi ki:

Nefret kaybolur. Çünkü riya duygusu kalpte meydana gelince, övülme ve peşin bir menfaat elde etmeden kaynaklanan nefsin şiddetli arzuları galeyana gelir. Böylece bunların tatlılığı kalpte galip olur. Neticede nefret şehvetin tatlılığıyla beraber birarada durmaz. Böylece nefret kaybolur. Bunu söndüren ve insanın tabiatından olan sevinç anında reddetme ve nefret duygularını galeyana getiren şey şudur: Akıllı bir kul, aklıyla âhiret gününü düşündüğünde, ihtiyacı olduğu bir günde amelinin boşa gittiğini, ihlâslı amellerin dışında amellerin kabul edilmediğini hatırlayıp, o anda Allah'ın onun iç âlemine muttali olduğunu; oysaki o kul Rabb'inin hoşlanmadığı şeyleri kabul etmiş olduğundan O'na kızmasından korkar. Yine kalbinin riyayı kabul etmesinden dolayı kalbinde kasvet ve pasın meydana gelmiş olmasından korkar. İşte hemen dünyada ve yarın âhirette Allah'ın azabına düçar olma korkusu galeyana gelir. Şayet bu riya duygusunu kabul ederse, kalbe işlemiş bulunan şehvet heyecanı, cezaya çarptırılma acılığı-

na yenilir. Böylece aklıyla riyaya karşı koymuş, düşman ve nefsin hevasını reddetmiş olur. İşte o zaman ameli hâlis olmuş olur.

Dedim ki:

Her insan bu mücadele ile riyayı reddedebilir mi?

Dedi ki:

Yolun ilk başlangıcında bu şekilde yapılmalıdır. Çünkü ihlâsın başlangıcı ve sonu vardır. Şehvetin güçlülüğü, azmin zayıflığı, ihlâsa alışkanlığın azlığı ve riyaya alışkanlığın çokluğu nedeniyle başlangıçta güçlü bir mücadele ve zorluğa göğüs germek gerekli olur.

Çünkü zayıf kul, çocukluğundan büluğ çağına kadar sürekli kullara yapmacık hareketlerde bulunur. Azminin zayıflığı ve ihlâsa alışkanlığının azlığıyla âdetlerden nefsini kesmek ve şehvetinin kuvvetini kırmak isteyince nefis karşı koyar ve zorluk çıkarır. Dolayısıyla nefsini reddetmeye ve ihlâsı alışkanlık hâline getirip riyayı ortadan kaldırıncaya kadar mücahedeye ve zorluklara göğüs germeye devam etmelidir. İşte o zaman Allah'tan kalbine ihlâsın sevabı yerleşir. Sevdiği şeyden uzun zaman alıkonulan nefsin şehveti kırılır. Düşman da ümitsizliğe düşer, artık şehvet ve gaflet anlarını gözetlemeye koyulur. Hevasına karşı gösterdiği mücadeleden ve sabırdan dolayı Allah da zafer ve yardımıyla ona yönelir.

İşte bu durumda hevanın davetçisi sakinleşir, ârız olan şeyler zayıflar, kalbin davetçisi güçlenir ve azmi büyür. Artık riya duygusu belirdiğinde, fazla zorlanmadan onu reddeder.

Dedim ki:

Bazen çok zor hâller ve fitne verici sebepler ortaya çıkıyor. Vesveseler kulun kendisini kurtaramayacağı derecede çoğalıyor. Meselâ, büyük bir arzu ve halktan herkesin ulaşamayacağı büyük bir iyilik böyledir. İşte o vakit vesveseler, kalbi bir ağ gibi sarar. Bunlar neyle def edilir?

Dedi ki:

Kul böyle şeylerle imtihan edilince Allah'ı, O'nun büyüklüğü-

nü ve bu büyüklük karşısında mahlukatın küçüklüğünü, bütün faydaların O'ndan geldiğini, mahlukatın iyilik yapabilecek gücünün olmadığını hatırlasın. Onların gücünü küçük görsün. Allah'ın büyüklüğünü hatırladıktan sonra Allah'ın her şeye muttali olduğunu da hatırlasın. Neticede bunları yapınca rüzgarların semadaki bulutları paramparça etmesi ve yine rüzgarların sert kayadan tozları kaldırması gibi akla gelen kötü duygular da dağılıverir.

* * *

RİYA DUYGUSUNU YOK ETMEDE İHLÂSIN GÜCÜ

Dedim ki:

Ârız olan riyadan hoşlanmayıp kabul etmediğim zaman kalbimde nefsin çekişmesi ve istekleri olduğu hâlde, kalbimde ihlâsın riyaya galip geldiğinin delili nedir?

Dedi ki:

Allah'ı ve kulları irade edenin kalbinde iki isteğin de eşit olduğunu bilmiyor musun? Riyadan hoşlanmamakla birlikte iradesi sadece Allah için olur. Bu ikisi, yani Allah'ı irade etme ve riyadan hoşlanmama biraraya gelince iki mana olmuş olur. Nefsin mücadelesi ise, tek başına bir mana olarak kalır. Bundan dolayı birinci duygu hem daha çok hem de baskın olmuş olur.

Dedim ki:

Riyayı ortadan kaldıran hususlar sürat, yavaşlık, fazlalık ve eksiklik açısından eşit midirler?

Dedi ki:

Hayır, bunlar dört kısımdır. Bir kısmı azminin güçlülüğü nedeniyle riyayı hızlıca ortadan kaldırır. Bir kısmı onunla uğraşmaya koyulur. Bir kısmı hatırı ortadan kaldırır. Düşman bunları görünce

ameli ortadan kaldıracak şeyden ümidini keser. Bu sefer namaz ve benzeri ibadetlerde fazilet ve kemali eksiltme yoluna girer. Bu sefer kul, onunla tartışmaya girip reddetmek için mücadelenin daha ihlâslı ve daha başarılı olacağını düşünür. Böylece onunla mücadeleye başlar. Ancak onunla uğraşması, namazında eksikliğe sebep olur. Çünkü onunla mücadeleyle emrolunmamıştır. Oysa kul sadece ona isyan etmekle emrolunmuştur. Şu hâlde kul onun isteğini kabul etmeyerek ona isyan etmiştir. Öyleyse kulun onunla mücadelesinin, kendi namazını eksiltmekten veya yaptığı başka bir iyilikten alıkoymaktan başka bir manası yoktur. Böylece kalbini, görevi olmayan bir şeyleri yapmakla meşgul etmiştir.

İkincisi ise, mücadele ve delile gerek duymadan onu yalanlamakla reddedendir.

Üçüncüsü, içinde var olan reddetme ve nefret heyecanıyla yoluna devam edendir. Bu durumun yalanlama, mücadele ve çekişme yerine geçtiğini bilir. Dolayısıyla üzerinde bulunduğu işe devam eder. Kendisini içinde bulunduğu ibadetinden alıkoyacak olan gelen vesveseyi kabul etmediği gibi onun hakkında konuşmayla da uğraşmaz.

Dördüncüsü, kendisini riyaya çağıran duygu hasıl olmadan önce bu duygunun hasetten dolayı Rabb'inin nimetlerini yok edeceğini bilir. Kalbinde bu bilgi önceden var olduğunda, riyaya çağıran davetçi ortaya çıktığında, şayet kalbi Allah ile meşgul ise bu meşguliyeti daha fazla artar. Şayet amelinde gevşek olduğunda böyle bir durum ortaya çıkarsa, bu defa da ona olan öfkesinden dolayı hemen zikir, fikir ve Allah ile meşgul olmaya başlar. Riya davetçisine, düşmanlığın faydası artınca onu Rabb'inin zikri için ibret kabul eder ve zikre devam eder.

Bu hususta Fudayl b. Gazven'den şöyle rivayet edilmiştir. Fudayl'a, "Falan adam senden bahsetti." denildi. O: "Vallahi ona bunu emredene çok kızgınım." dedi. Kendisine: "Ona emreden kimdir?" denilince. "Şeytan emrediyor. Allah'ım onu affet. Onun hakkında Allah'a itaat ettiğim için kızgınım." dedi. (Yani şeytan düş-

manlığı körüklemek istedi, fakat Fudayl Allah'a itaat ederek bunu söndürdü.) Düşman onu bu şekilde görünce, onu riyaya çağırdığırdı. Onu kabul etmeyerek hayrını arttırdığında ise hoşlanmadığı için dürtüleri olan vesveseleri azaltır. Çünkü o riyaya çağrılınca kabul etmeyip bundan ibret alarak, zikrini ve hayrını arttırdığını bildiğinden şeytan ona karşı dürtülerini azaltır.

Aynı şekilde İbrahim et-Teymî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şeytan, kulu, günah olan bir kapıya çağırır, o, ona itaat etmez. Bu durumda bir hayır oluşur. Sonra bir daha onu günaha çağırır, o yine ona itaat etmez. Yine hayır oluşur. Şeytan bu durumu görünce onu bırakır." Yine onun şöyle dediği aktarılır: "Şeytan senin tereddüt ettiğini görünce umutlanır. Fakat senin kararla devam ettiğini görünce senden usanır ve seni terk eder.

Yukarıdaki riyayı ortadan kaldıran dört maddenin durumu şuna benzer: Dört adam hadis veya zikir meclisine katılmak isterler. Yolda oyalanarak meclisi kaçırmaktan korkarlar. Veya bunlar cemaatle bir namaza ya da cuma namazına katılmak isterler. Bunlardan birisi dalalet ehlinden bir adama uğrar. O sapık, onun gitmesine engel olmak için onu durdurup alıkoymak ister. Adam da tartışmadan kurtulamayacağını anlar ve onunla tartışmaya başlar. Sapık adam da tartışmayı uzatıp yapabildiği kadar onu gideceği meclisten geciktirmeye çalışır.

İkinci adamda o sapığa uğrar. O da onu gitmek istediği yerden alıkoymak ister. İkinci adam bunu reddeder; ama bir yandan da durup düşünmeye başlar. Sapık adam, bunu fırsat bilerek durdurabildiği kadar onu da durdurmaya çalışır.

Üçüncü adam da yürüyerek veya binekli olarak o sapığa uğrar. Sapık onu da vazgeçirip durdurmak ister. Bu üçüncü kişi iki arkadaşının başına gelenleri bilmektedir. Bunun için o durmaz ve yoluna devam edip gider.

Dördüncü şahıs, üç arkadaşının başına gelenleri bilerek ona uğrar. Sapığın sesini duyunca yaya ise koşar, binekli ise bineğini

kamçılar. Bunu sapığı kızdırmak, gideceği meclise tam olarak ulaşmak ve arkadaşları gibi olmamak için yapar.

İlk üç şahıs, o sapığa düşmanlık ettikçe o, dördüncüyü bırakır ve bu üçüyle uğraşmaya başlar. Çünkü bu dördüncü şahıs, onun çağrısından ibret almış ve hızlıca koşarak gitmekle iyiliğini artırmıştır. O, düşmanın çağrısından yüz çevirmiştir. İşte ihlâslılardan akıllı ve güçlü olanlar da böyle yaparlar.

Dedim ki:

Bu şahıslar, kendilerine ârız olmadan önce ne durumdadırlar? Ârız olmadan önce o çağrıyı dikkatle bekliyorlar da kendilerine ârız olunca hemen tanıyorlar mı? Yoksa Allah onlardan düşmanlarını savsın diye onu düşünmeyip, itaat ve tevekkülle Allah ile mi meşgul oluyorlar?

Dedi ki:

İnsanlar bu hususta birçok söz söylemişlerdir. Bunlardan biri hariç hepsi de yanlıştır. Dediklerinden biri şudur: Basralılardan bir gurup şöyle der: "Zayıf olanlar, bundan güçlü bir korumaya muhtaçtır; kuvvetliler ise kendilerini Allah'a vermiş, O'nun sevgisiyle meşgul olmaktadırlar. Bu nedenle şeytanın onlara bir yol bulması mümkün olamaz. Çünkü kuvvetliler, dünya sevgisini kalplerinden atmışlar ve onu Allah sevgisi, O'nunla meşgul olma ve O'na yalvarmayla değiştirmişlerdir. Böylece şeytan onlardan elini çekmiş, alçalmış ve abidlerin kalbine içki, zina ve adam öldürme gibi duygular getirmekten aciz kalması gibi aciz kalmıştır."

Şamlılardan bir grubun görüşü de şöyledir. "Yakînin ve tevekkülünün zayıflığından önce korunmaya ihtiyacı vardır. Ama Allah'ın işlerinde ortağı olmadığına, O'nun dilemesi olmadan mülkünde hiçbir hâdisenin olmayacağına, O'nun izni olmadan hiçbir şeyin fayda ve zarar vermeyeceğine, şeytanın hakir ve alçak bir mahluk olduğuna, onun hiçbir dürtüsünün ve hilesinin Allah'ın izni olmadan kendisine ulaşamayacağına, tüm bunlara yakînî bir şekilde inanan arif kişi için gerekli olan tevekkülle Allah'a dönme-

si ve O'ndan başka bir mahluktan sakınmadan haya etmesidir. Öyleyse Allah'tan başkasından sakınmak, yakîn ve tevekkülde eksikliktir. Böyle bir arife evla olan, yakîn ve Allah'a güvenmektir. Çünkü O'ndan başka fayda ve zarar verecek hiç kimse yoktur. Öyleyse ne düşman ne de başkasından sakınmaya da gerek yoktur.

İlim ehlinden bir grup şöyle der: Hayır, bu iki grubun da görüşleri yanlıştır. Birincilerin görüşü, yani Allah ile meşgul olmak, O'nu sevmek, korunulması gerekenden korunma olduğu gibi kendisinden korunulması emredilenden korunma emrine uymayı da sağlar. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman sayın."[35]

Allah, zayıf ve kuvvetli ayırmaksızın insanların tamamına şöyle buyurmaktadır:

"Ey âdemoğulları! Şeytan anne babanızı cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtıp bir belaya düşürmesin."[36]

"Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."[37]

Bu şekilde buyurarak şeytan ve kabilesinden sakınmayı emretmiştir. Bir başka âyette ise:

"Biz senden evvel hiçbir nebî ve resûl göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın."[38]

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Benim kalbim buğulanır."[39]

Peygamber (s.a.v.) bunu söylüyor. Oysaki onun şeytanı müslüman olmuş ve sadece hayır olanı emretmiştir.

---

35 Fatır, 35
36 A'raf, 27
37 A'raf, 27
38 Hac, 52
39 Müslim, Zikir, 41; Ebû Davud, Vitir, 26

Sonra Allah Teâlâ, Resûl'üne şöyle emrediyor:

"Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni fitneye düşürmelerinden sakın."[40]

Peygamber (s.a.v.)'den daha fazla Allah ile meşgul olan ve O'nu seven hiç kimse yoktur. O'nunla meşgul olmasına ve O'nu sevmesine rağmen ona halktan sakınmasını ve dininde fitneye düşürmelerinden kaçınmasını emretmiştir.

Âdem ile Havva nimet yurdu, tam bir mülk olan cennette iken, düşmanın kendilerini fakirlik korkusu, ağır bir bela, isteklerini engelleme ve bir mükellefiyet yükleme gibi yollarla aldatamayacağı bir durumda olmalarına rağmen Allah şöyle buyurur:

Ey Âdem! Şüphesiz ki, bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; yoksa sıkıntıya girer, bedbaht olursunuz. Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak da kalmayacaksın. Yine burada susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da kavrulmayacaksın."[41]

Şayet Allah Teâlâ, birilerinin şeytandan emin kalmasını ve ondan sakınmasını gidermek isteseydi, bunu cennette Âdem ve Havva için yapardı. Halbuki orada tek bir ağaç dışında yasakladığı hiçbir şey yoktu.

Öyleyse kalp ve azalarında sayılmayacak kadar fitne unsurlarıyla ve sayılmayacak kadar dünya lezzet ve arzularıyla karşı karşıya olan bizlerin durumu nasıldır? Onlar tek bir şeyle dahi fitneye düşüp cennetten çıkarıldıysalar bizler nasıl oluruz?

Tek bir şeyden başka imtihan olunacak şeyleri olmamasına rağmen şeytan onların ayaklarını kaydırdıysa artık belaların ve fitnelerin dolu olduğu bir yerde kim emin olabilir?

Nitekim Musa (a.s.) şöyle demişti:

"Bu şeytanın işidir."[42]

---

40 Maide, 49

41 Taha, 117, 118, 119

42 Kasas, 15

Allah Teâlâ, Kitabında birçok yerde şeytanla meşgul olmaktan ve onun emrine uymaktan bizleri sakındırıyor. Kuvvetlilerin dahi ondan kurtulamadığı bir hâlde zayıfların ondan güvende olmaları sadece bir aldanmadır. Aynı zamanda da ondan sakınma ve onu düşman edinme emirlerini de zayi etmektir. Allah bize şöyle buyuruyor:

"O apaçık saptırıcı bir düşmandır."[43]

Allah Teâlâ bizlere ondan sakınmayı ve onunla mücadele etmeyi emretmiştir. Nitekim kâfirlerden sakınıp onlarla mücadeleyi emrettiği gibi. O şöyle buyurur:

"Ey iman edenler tedbirinizi alın."[44]

Allah Teâlâ, Peygamberine, bir grubun onunla namaz kılarken diğer grubun da düşman karşısında durarak korku namazı kılmasını emretmiştir. Sakın bunu, Peygamber (s.a.v.)'in savaşta Rabb'inden meşgul olduğu şeklinde anlamayasın. Bu bilakis Rabb'inin emrine uymadır. Çünkü o, bunu Rabb'ine itaat olsun diye Allah'ın düşmanıyla uğraşırken yapmıştır.

Kâfirler, gözlerin gördüğü, kulakların işittiği düşmanlardır. Bu nedenle şayet kul gaflet eder ve onlardan başına bir darbe alır, yaşarsa ecir alır; ölürse şehit olur. Şeytan ise, senin onu görmediğin hâlde seni gören bir düşmandır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle haber vermektedir:

"O ve kabilesi sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."[45]

Öyleyse senin onu yenmenden, onun seni yenmesi daha kolaydır.

İbn Muhayyiz şöyle der: "Seni gören ama senin ise görmediğin bir avcının seni avlaması an meselesidir." Yani şeytan seni görür sen onu göremezsin.

---

43 Kasas, 19

44 Nisa, 71

45 A'raf, 27

Şayet sen ondan gafil olur da fitnesi sana isabet eder ve sana yapacağını yaparsa, ya günah kazanırsın, ya amelin boşa gider veya faziletin eksilir. Allah yolunda savaş veya benzeri bir durumda olduğunda şeytanın riya ve yasaklandığın başka bir vesvesesini kabul ederek ölürsen, sana ateş vardır. Ya da Allah seni affeder. Öyleyse bu iki düşmanın hangisinden daha çok sakınmalı ve iki düşmandan hangisinin vesveselerine daha çok dikkat edilmelidir? Bir düşman var ki, sen onu görmektesin. Şayet ondan gaflet ettiğinde onun sana bir darbesi isabet ederse, ya sevap veya şehitliği elde edersin. Diğeri ise, senin görmediğin hâlde seni gören bir düşmandır. Ondan sana bir dürtü geldiğindeyse ya günaha girersin, ya amelin boşa gider, ya ölürsün de ateşe girersin ya da kerim olan Allah seni bağışlar. Bunlardan hangisine daha çok dikkat edilmelidir?

Böylece "Allah ile meşgul olmak ve O'nun sakındırdığından yüz çevirmek, Allah'a itaat ve emrine ittibadır." diyen birinci grubun yanlışlığı gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Allah'ın emrini anlayan kişi için bunu yanlışlığı gayet açıktır.

"Allah'ın düşmanından korkmamak ve çekinmemek, Allah'a kesin iman ve tevekküldür." diyen ikinci grubun bu görüşleri de birinciler gibi yanlıştır. Güya bunların inancına göre, Allah dostları, "Allah'tan başka zarar veya yarar sağlayan şey yoktur." inancıyla düşmandan sakınmamışladır. Yine onlara göre, Allah dostlarının şeytandan kaçınmaları, Allah'a itaat olduğundandır. Yoksa onlar "Allah korursa, şeytanın vesveselerinin zararı, yardım etmez ise, sakınmanın faydası yoktur." derler. Bu görüş de birinci görüş gibi yanlıştır.

Öyleyse Allah seni sakındırmışsa, sen sakınmada gevşeklik gösterme. Çünkü sakınmayı terk etmek, Allah'ın seni yardımsız bırakmasıdır. Sakınmanın sürekli olması ise, Allah'tan bir korumadır. Zira sakınma devam ettikçe kul şeytanın vesvesesini kabul etmekten engellenmiş olur. Öyleyse sakınan birisinin tevekkülü nasıl eksik olabilir? Oysaki onun sakınması, Allah'ın onu koruması-

dır. Bu da kula Allah'ın en büyük nimetidir. Allah'ın, "Korkun!" dediğinden korkan birisi nasıl Allah'ın emrini terk eden olabilir? Nasıl oluyor da Allah'ın hoşlanmadığı her şeyden kurtuluş demek olan çekinmek yanlış olabilir? Oysaki kul Allah'ın "Çekinin!" dediği şeyleri terk ettiğinde Allah'ın hoşlanmadıklarının içine düşer. Öyleyse Allah'ın, kulu kendilerinden çekinmeyi emrettiği şeylerden çekinme Allah'ın sakının dediği şeylerden sakınmadır. Değilse kul Allah'ın emirlerini yerine getirmeyerek onları zayi etmiş olur.

Sakınmanın zıddı emniyet ve gaflettir. Emniyet ve gaflet, Allah'ın emrettiklerini yerine getirmeyi terk etmektir. Ancak onlar bu hususta Allah'ın emrine uyarlar. Bu nedenle de sakınmaları, Allah'ın onları muvaffak kılmasıyla emirlerine uymak olmuş olur. Yoksa bu sakınma, zarar ve faydayı İblis veriyor diye olmamıştır. Ancak kendilerine emrettiği gibi Rabb'lerine itaat ederler.

Bu Peygamber'e emredilen korku namazı, onun ve mü'minlerin kâfirlere karşı tedbir almaları içindir. Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."[46]

Peygamber (s.a.v), iki zırh giymiş, mü'minler de kalkan almış ve kendilerini koruyacak şeyler giymişlerdir. Peygamber namazda kendilerini korumaları için bekçiler dikti, şehri korumak için hendek kazdı ve bu durum asla ne Peygamber, ne de mü'minlerin yakın inançlarını ve Allah'a olan tevekküllerini eksiltmedi. Çünkü onlar ancak Allah'ın takdir ettiğinin olacağını biliyorlardı. Bütün bu yapılanlar da asla onları Allah ile meşgul olmaktan alıkoymamıştı. Onlar bunları ancak O'nun emrine uymak, sevdiği ve istediği şeylerle meşgul olmak için yapıyorlardı.

İşte kâfirlerin yaptığı tuzakların en büyüğünü yapan görmediği düşmandan sakınan kişinin sakınması ki, ondan sakınma Allah'a itaat etmektir. İşte bu şekilde sakınma aynen mü'minlerin,

---

[46] Enfal, 60

emrine uyarak Allah'a itaat etmeleri gibidir. Bu Allah'a tevekküldür. Bu sakınma, Allah'ın dışında şeytanın herhangi bir şeye sahip olmasını reddetmenin yanında Allah'ın emrettiklerini de yerine getirmedir. Allah'ın sakındırdıklarından sakındığında Allah'ın emrine uyarak O'na güvenme ve hüsnü zanda da bulunmakla beraber O'ndan başkasının kâr ve zarar veremeyeceğine de kesin inanılmış demektir. Aynı zamanda Allah'ın yardımının güzel olduğuna, düşmanına karşı ona güç verdiğine ve fitnesinden de koruduğuna inanmadır.

Neticede kesin inançla beraber Allah'ın emrine uyan birisinin tevekkülü ve inancı eksik değildir. Ancak kesin inancın kemalini istediği hâlde O'nun emrine uymayanın inancı eksik olur. Bu son görüş, Kitap ve Sünnete uyanların görüşüdür.

* * *

ŞEYTANDAN SAKINMANIN YOLU

Dedim ki:

Şeytandan sakınma nasıl olur? Saldırıya geçeceği zamanı gözetleyip beklemekle mi, yoksa gözetlemeksizin sakınma şeklinde mi?

Dedi ki:

Allah'ın emrine uyarak boyun eğen bu grup bu konuda ihtilafa düşmüş ve bu grup da birisi doğru, üç görüş öne sürerek ihtilaf etmiştir.

Onlardan bir grup der ki: "Allah, kendisini görmediğimiz düşmanla mücadele etmemizi bize emrettiği, onunla bizi korkuttuğu, bize onun galip gelmesinin bizim helakimiz olduğunu bize bildirdiği ve ondan sakınmanın dışında da bize bir şey gerekli kılınmamış olunca bizler, onun, fitnesini ortaya koymasını bekleme-

liyiz. Çünkü onunla uğraşmak, unutmayı, unutma bilmeden onun dürtülerini kabul etmeyi doğurur. Bu da helâka götürür.

Bu grup, şeytan kalplerimize ne zaman kötü duygular atacak diye bekleme görüşündedirler. Şeytan kötü duyguları atınca onlara bakarlar. Bunu da gaflet anında o duyguyu kabul edip de farkında olmadan helâk olmaktan nefret ettikleri için yaparlar.

Diğer bir grup bunun yanlış olduğunu söyler. Çünkü bu durum, emredilmediğimiz hâlde şeytanı beklemedir. Bu ise, şeytanın bizden istediğidir. Oysa bizler kalplerimize âhireti koymaya ve karşımıza çıktığında yapacaklarımızı hatırlamaya bağlamalıyız. Böylece şeytanın bize gafil olduğumuz bir anda gelip içinde bulunduğumuz zikrimizi bozmasından nefret ettiğimizden dolayı âhireti zikretmeyi terk etmediğimiz gibi sakınmakla emrolunduğumuzu da unutmamış oluruz. Böylece Allah'ın zikri ve şeytanın vesvese-lerinin hatırlanması, kalplerinde iki zıt olarak bir arada olur. Böylece, âhireti her hatırlamalarında fitnesiyle kalplerine ârız olur da kalplerinden Allah'ın zikrini kaldırır veya Rablerine arz olacağı günde amellerini boşa çıkaracak şeylere meyletttirir korkusuyla düşmanlarını da hatırlarlar.

İlim ehli olan ve hak üzere olan bir grup, yukarıdaki iki görüşün de yanlış olduğunu söyler. Birinciler kalplerinden âhiret zikrini çıkarmış, şeytanı hatırlamayı kalplerine bir ibadet olarak koymuşlar. Böylece yanlış olarak Allah'ın zikrinden daha çok şeytanın zikrini kalplerine sokmuşlardır. Oysaki bizler zikir ve amelden gafil kalmayalım diye sakınmakla emrolunmuştuk. Dolayısıyla zikir terk edilince düşman da istediğine ulaşmış olur. Zikirden boş bir kalbe herhangi bir duygu geldiğinde hemen kabul eder. Çünkü o kalpte âhireti zikretmenin nuru olmadığı gibi, Allah ile meşgul olmanın kuvveti de yoktur. Böylece sizler vesveseleri reddetme konusunda en zayıf ve âhiret zikrinden kalpleri en fazla boş kalan kimselersiniz. Üstelik sizler, şeytanı gözetmekle ve sürekli onu hatırlamakla emrolunmuş da değilsiniz.

İkinci grup ise, bunlarda bazı noktalarda birinci gruba katıl-

mıştır. Çünkü bunlar kalpte Allah'ın zikriyle şeytanın zikrini eşit tuttular. Sanki şöyle emrolunmuşlar: Allah'ın zikri, şeytanın zikri, Allah ile meşguliyet ve şeytan ile meşguliyet. Oysaki ne güçlü, ne zayıf kimselerden böyle veya buna yakın bir şey yaptıklarına dair bir şey bizlere ulaşmış değildir.

Çünkü Allah Teâlâ kullarına kendisine itaat ederek ibadet etmelerini emretmiş, İblis olsun başkaları olsun hiçbiriyle meşgul olmaksızın kendisiyle meşgul olunmasını teşvik etmiştir. Şeytandan da fitnesiyle ortaya çıktığında sakınmayı emretmiştir.

Allah'ın dostları ve kullarından seçkinler, Rablerinin zikri ile ve O'nun sevip kendisine teşvik ettiği şeylerin zikriyle meşgul olmuşlardır. Kalplerini de O'nun sakındırdığı şeylerden sakınmaya bağlamışlardır. Bunu şeytanı beklememeksizin ve onunla meşgul olmaksızın yapmışlardır.

Allah'ın inayeti ile düşman ve onun fitnesinin korkusundan kurtulma sakınma ile kalbe yerleşir. Sonra düşmanı ve onunla meşguliyeti terk etmekle bu durum Allah'ı zikre mani olmayacağı gibi, düşmanın kötü duygularla ortaya çıkmasında da zikir ve uyanıklığa da mani olmayacaktır.

Bu durum, dünya işlerinde olduğundan daha fazla bulunmaktadır. Bir kimse, kalbinde uykusu kaçar endişesi olduğu hâlde uyursa kalbindeki bu endişeden dolayı normalde uyandığı vakitten başka bir vakitte uyanır.

Aynen bunun gibi, Rabb'inin zikriyle meşgul olanı zikir, uyandırmaya ve düşmanı hatırlatmaya daha layıktır. Böyle birisi Rabb'ini zikirden dolayı düşmanı zikretmeyi unutsa bile bu zikir onu uyandırır ve sakındırır. Çünkü kalbinde devamlı zikir olmayan birisi uykusundan uyansa bile böyle birisi akletmez bir hâlde uyurken nasıl hatırlayabilir ki. Fakat sadece sakınma uyuyanı uyandırabilir.

İşte Allah için amel eden, O'nun zikri ile meşgul olan ve Rabb'inin zikriyle şeytanın zikrinden habersiz olan birisine şeytan-

dan bir dürtü geldiğinde kalbindeki sakınma hemen ona hatırlatacaktır. Zikir, gelen vesveseyi anlamasını kuvvetlendirecek ve karşı koymayı ve Allah'a sığınmayı harekete geçirecektir. Çünkü o vesvesede helâkı söz konusudur. Uyuyanın ise, kalbinde zikir olmadığı gibi onu uyandıracak bir karşı koyma da yoktur.

Şayet ona bir dürtü gelirse hemen hatırlatır, bu da reddetmesini güçlendirir. Çünkü bu kötü duygu, Allah ile meşgul olan bir kalbe ârız oluyor. Bu kalbe ise, Allah ile meşgul olmanın nuru hâkimdir. Dolayısıyla böyle bir kalpteki zikrin nuru hevayı öldürür, aklı kuvvetlendirir, cehaleti kovar. O cehalet, ilmin nuru ile kovulmuştur. Bu nedenle de o kötü duyguyu çok kolay bir şekilde reddetmiş olur.

Şeytandan gelen dürtüyü gözetmek için kalbini tamamen ve bir kısmını boşaltan kişi şuna benzer. Adam, suyu pis olan kuyuyu boşaltmak ister. Bu kuyuya bir menfezden de su gelmektedir. O çektikçe kuyuya su gelmeye devam eder. Böylece günlerini suyu çekmekle geçirir, bir türlü de kuyuyu kurutamaz.

Aynı şekilde kalbi Allah ile meşgul olan kişi, suyun geldiği yeri kapatmış, oraya sed çekmiş adam gibidir. Bu nedenle su geldiğinde bu sed suyun gelişini kolaylıkla engeller. Böylece kuyu akan pisliklerden temizlenir. Adamın da suyu boşaltma zahmeti azalmış olur. Aynen Rabb'iyle meşgul olan kişi, kalbinin Rabb'iyle, O'nun nuruyla ve azminin kuvvetli olmasıyla meşgul olmasından dolayı gelen dürtüleri çok rahat bir şekilde reddeder.

Bu grup, Kur'an, Sünnet ve salihlere uymuştur. Kötü duyguları reddetmekte güçlü, aldanma ve eksiklikten daha uzaktır. Kalpleri düşmanla uğraşmaksızın, sakınmaya sarılmışlardır. Rabb'leri dışında olanlardan korkmazlar. Bunlar sadece Allah'a tevekkülle, emrine uyarak O'na itaat ederler. Allah ile meşguliyetten uzaklaşmaz, şeytanı anmaktan ve onunla uğraşmaktan da yüz çevirirler.

Bu nedenle onlar Rabb'leriyle meşgul olmakta devamlı, kötü duygu geldiğinde de uyanıktırlar. Allah ile meşgul olmanın kuvve-

tiyle kötü duyguları fitnesiyle meydana geldiğinde reddetmeleri kolaydır. Bunlar böylece selamete erer, ganimete ulaşırlar. Tâbi olur ve istikamet bulurlar.

* * *

DÜŞMAN OLAN İBLİSTEN SAKINMADA HATA YAPMAK

Dedim ki:

Kötü bir duygu geldiğinde onu reddederken hata olabilir mi?

Dedi ki:

Sakınmanın en faydalısı kişide güven duygusu oluşturmayandır.

Dedim ki:

Sakınma nasıl güven oluşturur?

Dedi ki:

Riyadan sakınmak için seni ameli terk etmeye çağırır. Ameli terk etmede ona itaat etmezsen, bu defa da amelini boşa çıkarmak için seni riyaya çağırır. Şayet bu hususta da ona itaat etmez ve ona uymazsan, ameli terk etmen için seni riyayla korkutur. Sana şöyle der: "Sen riyakârsın, riya yapıyorsun. Bu nedenle bu ameli bırak." Bu şekilde önce seni ameli terk etmen için istediği amele çevirmeye çalışır. Bu şekilde onun sakındırmasına cevap vermediğinde sende güven oluşturur, sen de güvenirsin. Oysaki seni zararla sakındırırken seni amelinin sevabından mahrum etmek istediğini anlamazsın. Oysa sen bu amelinle ihlâsı istiyordun. Dolayısıyla ameli bıraktığında Allah için hiçbir ihlâs gösterememiş olursun.

Çünkü ihlâs riyadan sakınarak ve onu amelinden uzaklaştırarak amel etmendir. Böylece Rabb'in katında bu amel senin olmuş

olur. Yoksa ihlâs ameli terk etmek değildir. Çünkü o vakit Allah için ihlâslı herhangi bir amelin olmamış olur. Buna göre müridin görevi amelinde ihlâslı olmaktır. Dolayısıyla ihlâsı isteyerek ameli terk etmekle Allah için ihlâs gerçekleşmez; aksine ameli terk etmiş olur. Görmez misin, şayet efendisi köleye buğday verse ve ; "Bunu arpa ve otlardan hâlis olarak tertemiz yap." dese veya bir gümüş külçesi verip: "Bunu potada erit ve saf gümüş yap." dese, bu köle, buğday ve gümüşü, "Ben bunları hâlis olarak temizleyemem." diyerek atsa efendisine karşı ihlâsla iyi bir iş yapmış olur mu?

Hülasa ihlâslı olamam endişesiyle ameli terk etmekle kişi aldanmıştır. Oysaki o kişi ameli yapmakla emredilmiş ve ona teşvik edilmiştir. Çünkü tahlis (ihlâsı yapmak) ihlâstan başka bir şeydir. Tahlis, iyi ile kötünün hak ile bâtılın ayrılmasıdır. İhlâs ise, hakkın ve iyinin her türlü benzerlerinden arı ve hâlis olmasıdır. Dolayısıyla Allah için amelde tahlis, gelen kötü duyguları reddetme, riyayı kabul etmeme ve ihlâsa inanmadır. Böylece amel riyadan ayrıldıktan, ondan uzaklaştırıldıktan ve karışır diye riyayı reddettikten sonra ihlâslı bir amel olmuş olur. Potada eritilip saflaştırıldıktan sonra gümüş, ayıklandıktan sonra buğday da böyledir.

Riya korkusuyla ameli terk ettiğinde yine şeytandan itiraz gelebilir. Amelden mahrum olmakla beraber kişi yerin altına da girse şeytandan yine kurtulamaz. Şöyle ki, şayet iyi bir şey söylese şeytan ona: "Riyaya girmemek için sus." der. Adamda susar. Bu defa da "İnsanlar sana ihlâsı elde etmek için susuyor, diyorlar. Öyleyse kaç." diyecektir. Şayet kaçsa şeytan bu sefer de: "Halk riya ve şehvet endişesiyle kaçtı, diyor." diyecektir. Şayet yerin altında bir dehlize girse, o zaman da kalbinde kaçma ve yalnız kalma zevki dolar. İhlâsı elde etmeye çalışan kişiye halkın saygı gösterdiğini bilmesi, onu ihlâsı elde etmek için kaçmaya sevk eder. Hülasa bütün bunlardan ancak marifet, hoşnutsuzluk ve kaçınma ile kurtulabilir.

* * *

BÂTIL VE HAK ARASINDAKİ FARK

Bâtıla ve hakikate çağırma arasında fark vardır. İçinden bir ses, "Sen riyakârsın." diye seslenirse bakacaksın: Eğer sen aklın ve ilmin açısından bunu reddedip hoşlanmıyorsan, buna rağmen düşman da daima dürtüyor, nefis de mücadele ediyorsa, bil ki bu düşmanın bâtıl bir çağrısıdır. Seni içinde bulunduğun şeyden alıkoymak veya yapmak üzere olduğun iyi şeyden alıkoymak için sana sesleniyor demektir.

Şayet bunun gibi içine başka bir düşünce doğarsa, nefsine dönersin. Eğer bu hususta azimli, halkın övgüsünü temenni eden bir kalp ve nefsin hevasına karşı koymayan bir akıl ile karşılaşırsan, riyaya inandığın için Allah'tan sana bir ikaz olduğunu bileceksin. Böylece yaptığından pişmanlık duyar ve Alllah'tan mağfiret dilersin.

Güçlü ve saf bir niyetle amele bağlanıp, nefse karşı koyup Allah için ihlâsa sarılınca halk bilmese de Allah'tan haya ettiğin için bu ameli yaptığın ortaya çıkmış olur. Çünkü nefsin halkın övgüsü için boyun eğmiş ve Allah'ın murat ettiği şeyden yüz çevirmiştir. Böylece bu işe dönmemek üzere pişmanlık duyup istiğfar ettikten sonra, nefsinde bu gücü bulursan ameline devam et. Şayet kalbinde bu gücü bulamazsan ve halkın övgüsü için ilk olarak işe başlamışsa, Allah'tan haya ederek bu ameli terk et. Çünkü nefsini hakkın iradesine değil, halkın övgüsüne boyun eğdirdin.

Şayet önce Allah için amele başlar, sonra bundan meyledersen, bu eğriliği gider, pişman ol ve ilk niyetine geri dön. Böylece Allah'tan haya ederek ameline devam et. Çünkü O, kendi övgüsünü başkalarının övgüsüyle yer değiştirdiğini görmektedir. Sanki halk O'nunla beraber senin vicdanına vakıf oluyor. Şayet vakıf olsalardı, onların övgüsünü kazanmayı istediği için sana kızacaklarından korkardın. Öyleyse sana vakıf olandan, sana hiçbir fayda ve zarar vermeye sahip olmayanlara yöneldiğinden dolayı Allah'tan haya et. Şayet onlar senin vicdanına vakıf olsalardı, Al-

lah'tan daha çok onlardan korkardın. Öyleyse O'ndan çok fazla haya etmelisin.

Eğer Rabb'ine hayandan ve nefsini cezalandırmadan dolayı amelini arttırmaya gücün yeterse bunu yap. Allah'ı irade ederek amel yaptığında sana riya duygusu ârız olursa bu duygu sana "riyakârsın" diye seslenmez. Fakat seni riyadan sakındırır. Ve sana şöyle seslenir: "Ameli bırak ki, riyadan kurtulasın." İşte bu düşmandan ve nefsinin hevasından gelen bir sestir. Seni riyadan sakındıran bu duygu, "Amelini sakınarak tamamla ki amelin hâlis olsun." diye emrederek gelirse, işte bu Rabb'inin ilhamıdır.

* * *

RİYANIN MERTEBELERİ VE ZAMANLARI

Dedim ki:

Riya duygusunun doğduğu vakitler ve mertebeler ile bu zaman ve mertebe farklılıklarından bahseder misin?

Dedi ki:

Bir riya duygusu vardır ki, riya olacağına ihtimal verilmeyen bir amelde ortaya çıkar. Ancak bu amelle insanların gözünde büyük görünme ve övgülerini kazanma temenni edilir. Savaşma, ilim, infak, iyilikte bulunup yücelme, sılayı rahimde bulunma veya bir şey verme gibi.

Bir riya duygusu da amele başlamadan önce olur. Şöyle ki insan bu ameli riyadan başka bir şey için işlememeye inanır, bu ameli ile halkın övgüsünü ister ve bunu yaparken de ne sevabı ne de ihlâsı asla hatırlamaz.

Bir riya duygusu vardır ki, insan amele başlamadan önce riyayı benimser. Bu amelde ihlâsı hatırlayıp, riyayı tanımasına rağmen sevabı amaçlamaz. Bu kişi, ihlâsa niyet etmeyen bir gafil-

dir. Amelindeki riyayı bilmesine rağmen ondan kaçınmaz. Hiçbir sıkıntı duymadan ihlâsı hatırlar; ama ona riayet etmez.

Bir başka riya duygusu da ortaya çıkar ki, amele başlamadan önce onu kabul edersin. Riyayı hatırlamana ve ondan sıkılmana rağmen riyayı benimsersin. Bu aynen, bir günahı ondan kaçınacak ve işlemeyecek şekilde hoşlanmaksızın işlemen gibidir. Bu günahtan hoşnutsuzluğun da günah olduğundan değil de günahsız kalmaya olan isteğinden dolayıdır. Bu aynen günahta ısrar eden adamın durumu gibidir ki, bu günahın kendisini helâka götüreceğini bildiği için üzülmektedir. Ancak nefsinin alacağı hazdan da mahrum kalmayı istememektedir. Bu şekilde günaha devam ediyor. İşte bu adam da riyayı benimseyerek istiyor. Ancak böyle bir şey yapmamış olmak da hoşuna gidiyor. Fakat nefsinin hevası galip gelmiş, riyanın korku ve endişesini alıp götürmüş ve nefsiyle mücadele etmeyi de ona çok ağır bir iş diye göstermiştir. Bu şahıs öncekilere nazaran riyayı daha çok söküp atabilir. Bundan dolayı sıkılmaz ve kederlenmez.

Bir riya duygusu da amele başlamadan önce seni riyaya çağırır. Bu duyguyla beraber Allah'tan bir uyarma duygusu ve sevap gayesi de taşımaktadır. Böylece hem Allah'ı irade etmesi hem de halkı irade etmesi birlikte yok olur. Şöyle ki; halkı irade ederek halkın övgüsünü, Allah'ı irade ederek O'nun sevabını ister. Sevap için Allah'ı, unuttuğundan ve riya bilgisinin yokluğundan da halkı irade eder.

İkinci bir duygu da vardır ki, bu duygunun kendisini riyaya çağırdığını hatırlar, onu tanır; fakat hiçbir sıkıntı duymaksızın o duyguyu kabul eder ve sevap da bekler. Bir başka duygu da vardır, Allah'ı irade ederek riyayı hatırlar. Ancak bunu sıkıntıyla, bundan kurtulma ve günahsız olmayı isteyerek yapar. Üçüncü bir duygu da amele başlamadan önce Allah için karar verir. Riyayı ise bu ihlâstan sonra benimser. Sonra da ihlâssız bir şekilde amele başlar. Sırf Allah için başladığı bir amelden sonra ortaya çıkan bir duygu da vardır. Neticede riyayı kabul eder. İhlâsla başladığı amelden sonra bu riyayı benimser. Neticede ameli arttırarak gös-

teriş yapar. Meselâ, niyetlenmediği hâlde aşırı bir huşu duymak. Oysa bu riya duygusu peyda olmadan önce böyle yapmıyordu. Veya namazda sesini yükseltmek, hüzünleştirmek, güzelleştirmek, veya okumaya niyetlendiği âyetlerden daha uzun okuyarak arttırmak, rükû, secde ve ikisindeki sakin sakin duruşu uzatmak gibi. Aynı şekilde rükûdan doğrulduğunda dikilmeyi, iki secde arasında oturmayı uzun yapmak, ellerini kaldırmak ve bir eliyle diğerini tutmak da böyledir.

Bir başka duygu da ihlâsla amele başladıktan sonra belirir ve kişi bu ameliyle insanların övgüsünü benimser; ancak amelinde güzelleştirme yapmaya girişmez.

Başka bir duygu, ameli bitirdikten sonra belirir. Halkın övgüsünü kazanmak için bulunduğu durumdan bahseder.

İbn Mes'ûd bir adamın, "Dün gece Bakara sûresini okudum." dediğini duyunca, "İşte o amelinden nasibin budur." demiştir.

Peygamber (s.a.v.), "Tüm zamanı oruçla geçirdim." diyen birine: "Oruç da tutmadın iftar da etmedin." buyurmuştur. [47]

Bazıları "Bu adam orucunu söylediği için", bazıları da "Sürekli oruç tutması iyi olmadığı için Peygamber (s.a.v.) böyle söyledi." demişlerdir.

Bir başka duygu da vardır ki, cisminin zayıflığı, renginin sararması, sesinin kesilmesi, dudakların kuruması, tükürüğün katılaşması, göz yaşlarının izi, gözlerinin çukurlaşması, insanlar arasında sayıklaması gibi kendiliğinden görünen şeylerle övülmeyi istediğinden dolayı amelinden bahsetmez. Adam bu hâliyle yaptığı ibadetler belli olsun diye vücudundaki bu değişikliklerden dolayı sevinir. Böylece vücudunda görülenlerle tevbe ve hakkındaki zanla övülmeyi ister.

Bazen bu duygu, insanlar anlasınlar diye üstü kapalı konuşmakla ortaya çıkar. Çünkü açıkça söylediğinde hakkında riyakâr-

---

[47] Müslim, Sıyam, 196, 197; Ebû Davud, Sıyam, 53; Nesâî, Sıyam, 71, 72, 73, 75; İbn Mace, Sıyam, 28; Darimî, Sıyam, 37,

lık yapıyor diye zannedilmesinden sıkılır. Onların içinde bulunduğu durumu bilmeleri ve övmeleri gerekir. Hülasa adam halkın kendisini yermelerini değil övmelerini ister. Bu nedenle de açıkça değil de riyakârlık yapıyor diye zannetmelerinden hoşlanmadığı için üstü kapalı söyler. Bunu yaparken de üstü kapalı söylemesinden manayı anlamalarını ister ki, "Rabbine yaptığı itaati onlardan gizliyor" diye onu öveler. Bu adam açıkça söylememiştir. Ancak övsünler diye kinayeli konuşmaktan da kendini alamamıştır. İşte bu duygu böylece ortaya çıkar, adam da bunu kabul eder ve o duyguyla amel işler.

Bazen açık ve imalı konuşmaz. Dış görünüşünün ameline işaret etmesi de hoşuna gitmez. Ancak halkla karşılaştığında ihlâsla yaptığı amelinden ve iyiliğinden ötürü kendine saygı duyulmasını, selâma onların başlamasını ve güler yüzle karşılanmayı ister. Onun yanında en iyi arkadaş, yaptığı ibadetinden dolayı kendisine saygı gösterendir. En kötüsü ise, yaptığı şeyleri bilmesine rağmen kendisine saygı göstermeyendir. Böylece kendine saygı göstermeyene kızar, saygı gösterene ise yakınlık gösterir, onu yüceltir. Adamın niyeti, halkın yanında bir yer edinmededir.

Bir başka riya duygusu da, bir şey isteme, selâm verdiğinde selâmının saygıyla alınması, alış veriş sırasında kendisine malı ucuz vermeleri gibi durumlarda ortaya çıkar. Adam bunlara meyleder, ona böyle davranılmasını ister ve onlar da daima bunları arar. Böyle yapmayana istiskal eder, kendisine ikram edeceğini bildiği için kendisine böyle davrananı tercih eder, alış veriş ve ihtiyaçlarında ona gider. Yaptığı ibadet, iyilik ve salih amellerini bilmelerine rağmen ihtiyaçlarını karşılamayanları ahmak sayar. Böyle bir düşüncenin amellerinin sevabını yok edeceğine inanmaz.

Hz. Ali (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah Teâlâ kıyamet günü çok Kur'an okuyup çok ibadet eden kurralara şöyle diyecektir: "Size eşyanın fiyatı indirilmedi mi? Önce size selâm verilmedi mi? İhtiyaçlarınız karşılanmadı mı? Başka bir hadiste ise:

"Size sevap yoktur, siz yaptıklarınızın karşılığını yeterince aldınız, denilecektir.

İbn Mübarek Vehb'den şöyle rivayet eder: "Seyyahlardan (Allah Teâlâ yoluna insanları davet için çok dolaşanlardan) biri arkadaşlarına şöyle der: "Bizler isyana girmeyelim diye çoluk çocuğumuzdan ve mallarımızdan ayrıldık. Oysaki bizler mal ve evlatlarıyla beraber olanlardan daha büyük isyanlara düçar olacağımızdan korkuyoruz. Çünkü bizlerden biri dindarlığından dolayı insanlarla karşılaştığında insanlardan saygı beklemekte, ihtiyacının karşılanmasını istemekte ve yine dindarlığından dolayı satın aldığı şeyin fiyatının düşürülmesini arzulamaktadır. Bu nedenle evlatları ve mallarının yanında olanlardan daha çok bizlerin isyana girmesinden korkuyoruz."

Bunu duyan padişah büyük bir halk topluluğuyla onu ziyarete gelir. Bir de bakar dağ ve ova hep insan dolmuş. Seyyah, "Bu da kim deyince?" Kendisine: "Padişah seni görmeye geldi." denilir. Hizmetindeki adamına hemen kendisine yemek getirmesini söyler. Kendisine süt ve nohut, başka bir rivayette, zeytin yağı ve ağaç özü getirirler. O da avurtlarını şişire şişire, aşırı bir şekilde yemeye başlar.

Padişah, "Arkadaşınız nerede?" deyince, "İşte bu adamdır." diye cevap verirler. Padişah, "Nasılsın ey falan?" der. Seyyah, "İyiyim." der. Padişah, "Bunda hiçbir hayır yoktur." diyerek geri döner. O zaman seyyah, "Beni yererek yanımdan ayrılmanı sağlayan Allah'a hamd olsun." der.

Böylece Allah için amel edenler, işledikleri amelleri kendileri ile Allah arasında kalsın diye kulları aldatırlar. Gayeleri kıyamet günü üstün olmaktır. Allah'tan başkası için amel edenler de salih amel işledikleri hissini vererek insanları kandırırlar.

* * *

RİYANIN EN BÜYÜĞÜ VE EN KÜÇÜĞÜ

Dedim ki:

Riyakârları, riyalarının büyük ve şiddetli olma mertebelerini ve Allah katında en büyük riyakârı anlatır mısın?

Dedi ki:

Allah katında en büyük riyakâr, imanıyla riya yapandır. Halbuki kendisi yalanlamayı, şekki ve kuşkuyu benimsemiştir. Allah Teâlâ'nın, Kitabında birçok yerde bahsettiği münafıklar işte böyleleridir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Sizinle karşılaştıkları zaman: "İman ettik." derler; başbaşa kaldıklarında ise, size olan kinlerinden dolayı parmak uçlarını ısırırlar."[48]

"İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider de kalbindekine Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, azılı bir düşmandır. Döndüğü zaman da yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için çalışır. Allah ise fesadı sevmez."[49], *"Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Resûlüsün, derler."*[50]

Sonra Allah onları yalanlıyor. Çünkü söyledikleri gerçekte kalplerinde olan değildir. Allah onların "Sen Allah'ın Resûlüsün!" şeklindeki sözlerinin hak olduğunu, onların ise yalancı olduklarını, samimi olmadıklarını bilmektedir. Çünkü onlar bu söylediklerine inanmıyorlar. Yine Allah Teâlâ onlar için şöyle buyurur:

"Namaza ancak üşenerek, tembel tembel gelirler."[51]

"Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar."[52]

---

48 Al-i İmran, 119
49 Bakara, 204, 205
50 Münafikun, 1
51 Tevbe, 54
52 Nisa, 142

Bu âyetin tefsirinde "O yaptıkları Allah'tan başkası içindir." denilmiştir. Allah Teâlâ:

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarından gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar."[53]

Onlar namaza inanmaksızın namaz kılarlar. Ancak başkaları onların farzlara inandığını ve bunları yerine getirdiklerine inansınlar diye bunu yaparlar.

Dedim ki:

Bunlardan sonra hangilerinin riyası en büyüktür?

Dedi ki:

Bunlardan sonra gelenler ve onlardan daha hafif olanlar, her ne kadar bu, Allah katında büyükse de, Allah'ı Rab olarak kabul etmekle birlikte kendisine farz olduğuna inanmakla birlikte farz ibadetlerde riya yapandır. Meselâ, adam, başkasında olan malının zekâtını, insanlar, "zekâtını vermiyor" diye kınamalarından korktuğu için verir. Allah bilir ya şayet o mal elinde olsa ve kınanma korkusu olmasa, zekâtını vermeyecekti. Veya başkası malının zekâtını vermediğini anlar da kendisini hesaba çeker korkusuyla zekâtını verir. Böyle birisi Allah bilir ya şayet insanların kınamasından korkmasa veya insanlar yanında adaleti düşmeyecek olsa, zekâtını vermeyecek ve malını tutacaktı.

Hac ve oruç da böyledir. Ramazanda eğer orucunu bozsa, yanında anlayacak birisi varsa orucunu tutar. Şayet oruç tutmama imkânı olursa orucunu tutmaz. Böylece yemekten kendisini alıkor. Fakat kalbinde, "yalnız kalsam da yemek yesem" veya "hanımla cinsel ilişkiye girsem" ve ramazanda yasak olan daha başka işleri işleme düşüncesi taşır.

Riyasının büyüklüğü bakımından bundan sonra zekât vermediği, oruç tutmadığı ve hac etmediği hâlde, farzları terk etmekten dolayı kınanırım endişesiyle, yalan söyleyerek, "zekât verdim", "oruç tuttum" ve "hacca gittim" diyen kişi gelir.

---

[53] Maun, 4- 6

Namaza gelince o kişi, namazında sadece Allah'ı büyük görür, O'nun için namaz kılar. Bazen namazdan tembellik eder. Onu namaz kılmaya götüren sadece kınanma korkusudur. Bununla beraber böyle birisi sadece Allah'a secde eder. Namazı terketmesi durumunda rezil ve aşağılık olur, Allah bilir ya çevresi olmasaydı kılmayıp terk edecekti. Dolayısıyla namazı, insanların kınamaları endişesiyle sadece insanlar için kılar. Hatta insanlar onu kınamasınlar diye abdestsiz bile kılar. Böyle birisine "Allah'tan başkasına secde et, sana dünyayı verelim." dense bunu yapmaz. Neticede Allah'tan başkasının rububiyet ve uluhiyetini kabul edip de ona ibadet etmez. O sadece insanların kınamasından korktuğu için namazı kılar. Bazen de diğer farzlarla riyakârlık yapar. Oysaki bunları da insanlardan gizleyebilseydi, o farzları da yerine getirmeyecektir. İşte bunlar farzlarla yapılan riyadır.

Yine sılayı rahimde bulunur ve anne babasına iyilik eder. Fakat başkalarının öğrenmesi veya yakınlarının şikayet etmesi olmasaydı bunları yapmayacaktı. Cuma namazına gitmesi de böyledir. Biri ona takılıp beraber gitmese veya gitmediğini gören olmasa, inkâr ettiğinden değil de, bir ihtiyacından veya tembellikten dolayı cumaya gitmezdi. İşte buna "farzlarla yapılan riya" denir. Yoksa bu, münafıkların kalplerindeki taşıdıkları yalanlama ve şüphe ile yaptıkları riya türünden değildir. Fakat yapılanın haram olduğuna, ve emredilen bu ibadetlerin farz olduğuna inanır. Ancak tembellik ve ihmalkârlıktan dolayı bu farzları terk eder. Dolayısıyla farzları kınanma endişesi ve insanların övgülerine kazanmak için yapar.

Dedim ki:

Bunlardan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Bunlardan sonra gerekli sünnetlerde riyakârlık yapanlar gelir. Meselâ, cemaatle namaz kılmaya gitmek, şayet beraberinde kimse olmasa veya onu kaçabilse gitmeyecek olan birinin cemaate gitmesi böyledir.

Veya bazı vakitlerde kılınan namazları terk etmek. Zira başka vakitlerde bunları Allah için kılsa, kılardı. Yanında birileri olmasa, bu işini tercih etmez veya tembellikten dolayı terk ederdi.

Aynı şekilde yanına gelen misafiri ağırlama, hastayı ziyaret etme de böyledir. Peygamber (s.a.v.) şu şöyle buyurdu. "Müslümanın müslüman üzerinde bazı sünnet (hakları) vardır."[54] Cenazeye eşlik etme, yıkayacak kimse bulunmadığında ölüyü yıkama da bu haklardandır. Şayet kınanma endişesi olmasaydı, ne ölü yıkar ne de cenazeye eşlik eder.

Yaptığı ibadeti açığa vuran bir grup vardır ki, vera sahibi görünerek riya yapar. Böyleleri uzun süre konuşmaz, gıybet etmez, hainlik yapmaz, emanete riayet eder, hata yapınca istiğfar eder, pişmanlık duyup hüzünlenir, zulmettiği kişiden helâlık ister. Oysaki Allah bilir ya, yalnız olsaydı bunları yapmayacaktı. Yalnız kaldığında verayı, bunları terk eder. Şahitliği kabul edilsin, istekleri verilsin, övülsün ve kınanmaktan kurtulsun diye tüm bunları yapar.

Dedim ki:

Bunlardan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Farz ibadetlerde terki günahı gerektiren veya farzda bir eksiklik meydana getiren hususları tamamlamakta gösteriş yapanlar gelir. Meselâ, adam rükûyu, secdeyi hafif yapmak ister. Veya namazı iadeyi veya eksikliği gerektirecek, rükû ve secdede acelecilik, iki secde arasındaki doğrulmada acelecilik, rükûdan doğrulmada acelecilik (tadili erkanı terk edecek) şekilde hafif kılmak ister. Böyle birisi, yalnız olsaydı namazı alelacele kılacaktı. Şayet insanlar onu görüyorsa, kınamalarından çekindiği için namazı yavaş yavaş, tam olarak kılar.

İbn Mes'ûd'un rivayetinde Peygamber (s.a.v.)'e isnad edilen bir hadiste O (s.a.v.) şöyle der: "Başkasının gördüğü yerde namaz

---

[54] Buhârî, Cenaiz, 2, Selam, 4; Tirmizî, Edeb, 1

kılıp onu eksiksiz ve tam olarak kılan, yalnız kaldığında hızlı kılıyorsa, bununla Allah'ı hafife almış olur."[55] (Bir başka rivayette: "Bu namazla kendini hafife almış olur.") Huzeyfe'den de benzeri rivayet edilmiştir.

Zekâtı, düşük ayarlı paradan, kötü hurma ve hububattan veren kişi de aynen böyledir. İşte böyle birisi, bunu sadece insanların kınamasından korktuğu için yapar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Malın kötüsünü infak etmeye kalkışmayın."[56]

Bu âyetin yorumunda Ubeyde'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kalp para ve benzerlerini vermeyin."

Mücahit ve Ata şöyle demiştir: "Halk kötü hurma salkımlarını getirir ve sadaka olsun diye Peygamber (s.a.v.)'in mescidine asardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) onları bundan nehyetti ve şöyle dedi: "Sizler bunları ancak (tiksinmenizden dolayı) gözlerinizi yumarak alırsınız."[57] Şöyle denilmiştir: "Senin başkasında alacağın olsa, ancak gözünü yumarsan, böyle kötüsünü alırsın." Mücahit, "Onu, çarşılarınızda, alış verişlerinizde ve alacaklarınızda ancak iyi olana karşılık fazla olarak olarak alırsınız." anlamına geldiği söyler. İmran b. Hüseyin, "Şayet onu sizler pazarda bulsanız, ancak fiyatını düşürerek alırsınız." der.

Aynı şekilde oruç tutar ve gıybet etmekten kaçınan ve gıybeti orucu basite almak olarak kabul eden birisinin yanındayken gıybet etmekten uzak durur. Harama bakma ve yalan söylemede de durum böyledir.

Dedim ki:

Bunlardan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

---

55 Bk. Buhârî, Ezan, 64

56 Bakara, 267

57 Müslim, Zekat, 5

Terki günah olmayan ve bir eksiklik de oluşturmayan şeylerle farzını tamamlamak hususunda riyakârlık eden gelir. İmama ilk tekbirde yetişmeye çalışma, ellerini kaldırma, sağ eli sol elin üstüne koyma, başı aşırı eğme, sakin ve huşulu olma, ta'dili erkana riayet etme, rükû ve secdeleri uzun tutma ve namazda yeterli okuyuştan sonra uzun okuma böyledir. Allah bilir ya, şayet yalnız olsaydı yetecek kadarını yapar ve bir şeyi de arttırmazdı. Halk onu görünce amelini güzelleştirir ve tam olarak yerine getirir.

Ramazanda çokça yalnız kalmak, "farzı çok iyi koruyor" diye övülmeyi isteyerek uzun süre konuşmamak da böyledir. Zekât, keffaret, adak, ana babaya iyilik, sılayı rahim gibi hususlarda paranın ve yiyeceklerin en iyilerini seçer, en pahalı köleleri azad eder, iyi yemekler yedirir. Bunlarla "Allah'ı nefsine tercih ediyor." diye övülmeyi ister. Neticede böyle yapmakla farzların edasında avamdan ayrılmış ve bu farzları en iyi ve en mükemmel yerine getirmiş olduğunu zanneder.

Aynı şekilde hacta uzun uzun susması, yanında birileri varken şiddetle korunması, yol arkadaşlarına güzel davranması ve hac boyu alçak gönüllü olması... Halbuki yalnız olsa, bunlardan ancak yetecek kadarını yapardı. Bundan fazlasını da yapmazdı. Veranın galip olması, farzı ortadan kaldırmaz. Terk etmesi hâlinde yeterli olacak şeyleri tamamlamada veralı olmaz.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Yapılması gereken sünnetleri abartarak riyakârlık yapanlar gelir. Herkesten önce cemaate gelme, ilk safta durma, imamın hemen ardında durma böylece imamın tam karşısına gelmiş olma... Oysa tüm bunları, yalnız kalsa, yapmayacak, nerede olursa oraya duracaktı. Tanıyan birinin onu namazda en faziletli bir hâl ve yerde görmesi gayesiyle gösterdiği gayreti, yalnız kalınca göstermez. Aynı şekilde övülsün diye, misafire, üzerine düşenin üstünde ikramda bulunması da bu türdendir.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Nafile ibadetlerle riyakârlık yapan gelir. O veralı ve takvalı gözüktüğü gibi nafilelerde de yapmacık davranır. Bununla insanları aldatıp günahları işlemek ister.

Bu kişi, her ne kadar daha önce geçenlerin durumu kötü olsa da onlardan daha kötüdür. Çünkü bu nafile ile riyakârlık ediyor. Bu kişi isyanı elde etmeye çalıştığı için daha büyük belaya düçardır. Çünkü bu kimse Allah'a itaati günaha ulaşmak için basamak olarak kullanıyor. Bu adam, hıyanet etmek için vasî olmayı isteyen veya fakirlere tasadduk etmek için aldığı mala hıyanet eden veya fuhuş için bir kadınla evlenmeyi isteyen ya da fuhuş için oğlan köle alan kişi gibidir.

Bu tipler iki kısımdır: Günah ve fuhuş isteğinde bulunan fasıklar; fakir ve muhtaçlara mal ulaştırmak için vasî tayin edilmeyi isteyen, hac ve gazvede kullanılmak için mal alma isteğinde bulunup sonra ellerine geçirdikten sonra mal ve emanetlere hıyanet eden kimseler. İyi görünen kimseler arasında bu tipler çoktur.

Bazen facirler de iyi görünerek bu yaptıkları itaatlerle delikanlıları ve kadınları elde etmek isterler. Bunlar yün elbise giyer, huşulu ve çok zikreder görünürler. İlim talebinde bulunurlar, dindarlarla oturup kalkarlar, zikir meclislerine gidip gelirler ve diğer başka birtakım iyilikleri yaparlar. Bunlara güvenilir görünmek, vasi tayin edilmek, fakirlere verilecek malları ve emanet verilen malları almak, gazaya çıkmak ve çıkanlara gönderilecek bu mallara hainlik yapmak amacıyla böyle yaparlar. Hac ve ticaret yapan kimselerde de böyleleri vardır. Bunlar da huşu, zikir ve diğer birtakım itaatlerle süslenirler, dindarlık ortaya koyarlar ki, elde edinilmesi zor olan şeyleri istemede ithamda bulunulmasın, ortaya koyduğu hayır ve dindarlık sebebiyle kadınlar ve gençler ona güvensin.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Nafilelerle riyakârlık yapanlar gelir. Bu nafileleri gösteriş için yapmakla birlikte veralı görünür ki, işlediği günahı anlaşılmadan sürdürsün. Böylece şayet bir malda hainlik yapar da mal istenirse veya mal gasp eder de itham edilirse, derhal huşu, dindarlık ve ibadet ehli biri olduğunu gösterir ki, kalplerde ithamdan ve hakkında yapılan zanlardan uzak kalabilsin. Aynı şekilde işlediği günahı, nafileler ve vera ile gizleyen de ve itaat ve iylikler gösteren de böyledir. Böyle yapmaktaki amaçları, haklarında söylenenleri önlemek ve bunlara inanılmamasını sağlamaktır.

Dedim ki:

Bunlardan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Yaptığı amelde sadece halkın övgüsünü kazanmak için çabalayan kişiler gelir. Yalnız namaz kılarken namaz kılanlara görünen ve kendisine tembel denilmesinden korkan veya namazıyla kendisini övmemelerinden endişe eden kişi gibi. Veya yanlarında gecelediği insanların teheccüde kalktıklarını görünce, kendisine "gece ibadetine kalkmayan biri" demelerinden hoşlanmadığı için namaza kalkan kişi de böyledir. Veya onlar uyurken onlardan üstün olduğunu, gece kalkıp namaz kılanlardan olduğunu göstermek için namaza kalkan böyledir. Oysaki yalnız başına olsaydı, böyle yapmayacaktı. Allah bilir ya, yanındakiler onu görüp bilmeyecek olsalar bunu yapmazdı.

Beraber olduğu kişilerin oruç tuttuklarını görüp oruçla kendisinden üstün olmasınlar veya kendisine eksik bir gözle bakmasınlar diye onlarla beraber oruç tutan da böyledir. Oysa yalnız başına kalmış olsaydı, oruç tutmayacak ve tatavvuda bulunmayacaktı.

Gazve, hac ve diğer itaatler de böyledir. Aynı şekilde iyilik ve taatle gösteriş yapar ki, adil bilinsin, şahitliği kabul edilsin, ihtiyaçları karşılansın, kendisine iyilik edilsin, saygı gösterilsin, övülsün, böylece lider olsun veya bunlara benzer şeyler elde etsin. Bütün bunlarla sadece halkı gözetmekte ve amelinde herhangi bir sevap beklememektedir.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Yaptığı ameliyle hem Allah'ı hem de başkalarını kasteden riyakâr gelir. Şayet halk ve onların övgüsü olmasa, Allah için o ameli yapmazdı. Yalnız kalsaydı sadece Allah için o ameli işlemezdi. Dolayısıyla onu bu amele götüren, hem sevap hem de halkın övgüsü olmuştur.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Sevap niyeti ile devamlı yaptığı bir ameli, hem halkın övgüsü hem de sevap niyetiyle yapan gelir.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Dünyalık kazanmak için nafile ibadet ile riyakârlık yapan gelir. Meselâ, helâl yoldan bir kadınla evlenmek isteyen kimse bu isteğini elde etmek için hüzün, ağlama, ibadet ve insanlara hatırlatma yoluyla bu isteğini ortaya koyar. Amacı o kadınla evlenmektir. Nitekim birçok kıssacı böyle yapar. Yine Ümmü Kays ile evlenmek için hicret eden Arab'ın yaptığı gibi.

Dedim ki:

Bundan sonra kimler gelir?

Dedi ki:

Dinde eksiklik sayılan bir kısım işlerle görünmemek, "kendisi Allah'ın rızasını gözetmeyen birisi" diye zannedilir korkusuyla tekellüfle nafile işleyen müraidir. Böyle olmakla insanlar yanındaki konumunu yitirmemek ister. Meselâ, adam süratle yürürken veya etrafına bakınırken veya bir boş işle uğraşırken insanlar tarafından görülünce hemen yürümesinde sükunetli olur, huşuyu takınır, gözlerini önüne indirir, sesini kısar ve göz kapaklarını aşağıya indirir. Bundaki amacı, dikkatsiz davranan ve eğlenceye dalmış biri olarak görünmemektir.

Bu, seçkin abidlerden olduğunu zannedenlerin riyasıdır. Kendisine eksik bir gözle bakılmasın diye böyle davranır. Bir şakası veya gülmesi görülünce hemen istiğfar eder. Kendisine gafil denilmesin diye iç çeker ve üzülür. Şayet kendisine hüzünlü ve korkan biri gözüyle bakılmazsa günah olmayan böyle şeylerden dolayı istiğfar eder. Böylece Allah rızası için yapıyor denilsin diye hüzün, iç çekme ve pişmanlık gösterisinde bulunur. Oysaki kendisi de biliyor ki bu yaptıklarından dolayı Allah ona azap etmez. Bunlar kendilerinden istiğfar edilecek günahlar da değildir. Ancak o insanlar katındaki konumu değişmesin, "hüzünlü değil" zannedilmesin diye böyle yapar. Onların nazarındaki mevkisi sarsılır diye ürpermekte ya da Allah'tan başkası için üzüntü, istiğfar ve huşu ortaya koymak için kendini zorlamaktadır. Yalnız başına olsa, yaptığı için üzüntü duyduğu işi sevinçle yapardı. Oysa bunu başkası yanında yapsaydı ürperir. Aklı ve ilmi halka karşı tekellüflü davrandığını söyler. Allah'ın rızasını gözetmez. Çünkü halkın övgüsüyle beraber sevap da aldığı düşüncesini taşır.

Dedim ki:

Bunun ardından kimler gelir?

Dedi ki:

Bunu, bir ameli yapmadığı hâlde yapıyor görünerek riyakârlık yapan takip eder. Meselâ, adam, oruç tutan birisi olarak bilini-

yordur. Veya başkası onu oruçlu görür veya oruçlu zanneder. Bu kimse de kendisi hakkında hayır zanneden veya böyle bilen birisi görür diye hiçbir şey yemez ve içmez. Susuz olduğu hâlde su içmez. Kendisi yemeye çağrılınca oruçlu görünmekten hoşlandığı için yemek yemez. "Oruçlu değilmiş" denmesinden ve oruçluların faziletinden mahrum kalarak kendisine kusurlu bakılmasından ürperir. Oruçlu olmadığı bilinirse, hemen özür beyan eder ki, gevşeklikten dolayı orucu bıraktığı anlaşılmasın. Oruç tutmama nedeni olarak, bedeniyle hizmet etme, anne babasına iyilik etme, kardeşlerini sevindirme veya bir davet hakkını yerine getirme veya yemin edeni yalancı çıkarmama veya bedenî bir rahatsızlıktan dolayı oruç tutmama.

* * *

RİYAYA NEDEN OLAN KÖTÜ HUYLAR

Dedim ki:

Allah katında kötü olup da riyaya neden olan ahlâktan bahseder misin?

Dedi ki:

Bazı şeyler, başkaları olmaksızın bizzat kendileri riyaya neden olurlar. Bir bozukluk meydana getirirler. İlim ve amel ile övünmek, din ve dünya ile böbürlenmek bunlardan bazılarıdır. Bazen böbürlenme kibirden kaynaklanır. Fakat riya açısından böbürlenme, birilerinin kendisinden üstün olması veya kendisinin üstün olma sevgisi, mal ve diğer dünyalıkların çokluğu, ilim ve amel çokluğu gibi nedenlerden dolayıdır. Hayırda yarışmanın dışında ilim ve amelde hasetleşmek, haset ettiğinin elde ettiği mevki ve övgüye ulaşamama endişesinden de kaynaklanır. Kendisinden daha iyi biliyor denilmesin diye hakkı emredeni reddetmek veya onunla

tartışmak da böyledir. Yine "falan onu yendi" veya "hata etti" denilmesinden hoşlanmaması, kibrinden dolayı onda bu böbürlenme meydana gelir.

* * *

RİYASET

Dedim ki:

Riyaset nedir?

Dedi ki:

Saygı duyulma, insanları emri altına alma, onları küçük görme, sözünün reddedilmemesi, ilimde başkasıyla eşit tutulmama ve başkasının öne geçirilmemesi isteğidir. Kendisine öğüt verilse sertçe reddeder, kendisi öğüt verse sertliğini sürdürür. Hatalı olduğunu bilse de sertçe reddetmeyi sürdürür. İnsanlar ona bir şey öğretse veya öğüt verse, riyaseti zedelenmesin diye hatasından döndüğünü onlara göstermez.

* * *

ÖVÜNME

Dedim ki:

Övünme nedir, nasıl olmaktadır? Neden ileri gelmekte ve zararı nereye kadar gitmektedir?

Dedi ki:

Övünme ilim ve amelle olur. İlimle olması, ilim için tahsile devam etmek, çok ilim ezberlemek, ezbere devam etmek, çok kişiden hadis almak, ona veya başkasına sorulunca hemen cevap vermeye kalkışmak, ilimden kaynaklanan övünmedir. Böyle dav-

ranmadaki maksadı, üstün olmak için doğruyu bulma, yanındakine üstün olduğunu bildirme, başkalarına daha iyi bildiğini gösterme isteğidir. Arkadaşına daha âlim olduğunu bildirmek için hemen hadis zikreder. Arkadaşı bir hadis zikretse, onu bildiğini söyler. Bunu da ondan üstün olmakla övünmek için yapar.

Amel ile övünme ise, Allah'ı zikredenlerle biraraya gelse veya Allah yolunda savaşsa veya namaz kılsa veya herhangi bir iyi amel işlese, bunlarla övünür. Başkası namaz kılsa, kendisinden üstün olur endişesiyle hemen o da namaza kalkar. Kendisi faziletli görünsün diye başkasının onunla beraber namaz kılmasından hoşlanmaz. Şayet arkadaşıyla beraber namaz kılsa, arkadaşı usanıp namazı bırakana kadar o namazı uzatır ki, böylece arkadaşı tarafından üstün görülsün. Yine bu şekilde yapmakla bilenler tarafından üstün görülsün veya beraber namaz kıldığı şahsın yanında üstün olsun ki, yanındakiler kendilerini küçük görsün, onu büyük saysın ve üstünlüğünü kabul etsinler.

Savaşta çarpışmak da böyledir. Başkasının önüne geçmeye koşar. Onu geride bırakıp önde olmayı ister. Onu üstün kabul etsin, faziletini bilsin diye tüm gücüyle düşmana saldırır. O anda öldürülse belki de ameli boşa gider ve Allah'ın ona gazabından da emin olamaz. Diğer tüm ameller de böyledir.

Dünya ile övünmeye gelince; bina yapmakla övünür. Yalnız olsa yapmayacağı harcamaları yapar. Fakat bu harcamaları yakın komşularına, akrabalarına, arkadaşlarına ve kendi gibi olanlara yapar. Şayet binayı kendisi için yapmış olsaydı yapmayacağı harcamaları onlar için yapardı. Bu övünme için bundan daha fazlasını kat kat harcar. Bunu da başkaları kendisinden üstün olmasınlar, sadece o onlardan üstün olsun diye yapar.

Aynı şekilde dünya malını elde etme konusunda çok gayret eder. Başkaları ondan üstün olmasın, o mal elde etme ve adından söz etme şerefini elde etmek için böyle gayret gösterir. Hizmetçi, ev mobilyaları ve daha başka eşyalarda da durum böyledir.

* * *

BÖBÜRLENME

Dedim ki:

Böbürlenme nedir?

Dedi ki:

Böbürlenme, hemen hemen övünmeyele aynı anlamı taşımaktadır. Fakat övünmeden ayrıldığı sebepler vardır. Meselâ, ilimle böbürlenir. Bu onu yanındakine büyüklük taslamaya kadar götürür. Yanında bulunan arkadaşına, "Kaç kişiden dinledin? Bir şey öğrenebildin mi? Şu konu hakkında ne diyorsun?" diye sorar. Aynı şeyi başkaları hakkında söylemeye başlar. Dinlemediği birisi hakkında o iyi bilmiyor, der. Oysa o, onun duyduğunu duymamıştır. "O benim seviyemde değildir." der. Bunu sadece ona karşı böbürlenmek için yapar.

Aynı şekilde övünmekle beraber dünya ile de böbürlenmesi olur. Der ki: "Sen hiçbir malı olmayan bir fakirsin, kazancın ne kadar? Ne kadar malın var? Ne zaman mal kazandın? Benim senin sahip olduklarından daha çok malım var, benim kölelerim senden daha fazladır."

Amelde de böbürlenir. "Sen harpta atlıların seviyesine çıkamazsın, hamle yapamazsın, sen korkaksın." der.

Münazara ve tartışmada da böbürlenir. "Sen kaç hadis ezberledin? Kaç hadis şeyhi ile karşılaştın? Kaç âlimle görüştün? Falan beni senden üstün tutmaktadır. Seni kim üstün görüyor?" der. Bunu başkalarına da söyler. Bunu da sırf ona karşı böbürlenmek için yapar. Böylece riya, onu başkalarına karşı kibre ve onlara karşı taşkınlığa yönlendirir.

Yaptıkları ve öğrendiklerinin çokluğu bazen böbürlenmeyle birleşir. Ve bazı hususlarda ondan fazlası da olur. Bu onun şu sözlerinde olduğu gibidir: "Şu şu hadisleri dinledim, şu gazvelerde bulundum, şu kadar hac yaptım, âlimlerden şunlara yetiştim, şu günden bu yana oruçluyum, seherde kim uyur?"

Şayet çok şeyler yaptığını söyleyen ve övünen bu kimse, zeki biriyse, hem övülmeyi, hem övünmeyi ve hem de kınanmamayı istiyorsa, bunları açıkça söylemez. Fakat bunların kendisinde olduğunu kinayeli bir yolla söyler ki, övünmeyi, böbürlenmeyi ve çokluğu elde etsin. Bunları açıkça da yapmaz ki, kendisine "övünen, riyakâr, böbürlenen" denilmesin.

Anlattıklarımızın bir kısmı diğerleriyle beraber bulunur. Ama biri diğerinden fazla olabilir. Bu nedenle Kitap ve Sünnet bunları birbirinden ayrı olarak ele almıştır. İşte Allah Teâlâ'nın şu sözü böyledir:

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, süs, aranızda övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir."[58]

Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurur: "Kim dünyayı, çoğalmak ve övünmek için isterse, kıyamet günü, Allah ona kızmış olarak O'nunla karşılaşacaktır."[59]

Hadisin sonunda başka ifadeler zikredilerek iki durum birbirinden ayrılmıştır.

* * *

---

58 Hadid, 20

59 "Kenzu'l-Ummal", 9248

HASETLEŞME

Dedim ki:

Hasetleşme nedir?

Dedi ki:

Hasedi, riya ve başka şeyler tahrik eder. Riyadan kaynaklanan hem haset hem yarışmadır. "Kimse kendisinin elde ettiğinden daha çoğunu elde etmesin, kendisinden daha çok kimse övülmesin" diye onların elindeki nimetlerin yok olmasını ister. Böylece başkası kendisinden daha üstün tutulmasın ister ki, kardeşlerinin ve diğerlerinin yanında herkesten önde olsun. Ömer (r.a.) Ebû Ümeyye'ye şöyle demiştir: "Allah beni ve seni, kadınların farklılaştığı gibi ilmin farklılaştığı bir zamana bırakmasın."

Dedim ki:

Hakkı bile bile nasıl reddeder?

Dedi ki:

Diğerinin doğruluğu onaylanıp, böylece kendisinden üstün olması hoşuna gitmediği için hakkı bile bile reddeder. Bundan dolayı Ehli kitap aralarındaki taşkınlık ve hasedden dolayı fırkalara ayrılmıştır.

* * *

GALİP OLMA SEVDASI

Dedim ki:

Galip olma sevdası nedir?

Dedi ki:

Bu da riya ve diğer şeylerden ileri gelir. Riyadan kaynakla-

nan; münazarada rakibin üstün gelmesinden, böylece bunu örenler yanında değerinin düşmesinden hoşlanmamaktan kaynaklanır. Kendisinin galip gelmesini, böylece saygın olmayı, övülmeyi, kendisine iyilik edilmesini, başkalarından üstün tutulmayı ister.

İki kişinin münazara ettiği, birinin galip geldiği, mağlup olanın daha önce saygı gösterilen ve iyilik yapılan biri olmasına rağmen, yenilmesinden dolayı insanların ondan uzaklaştığı çok olmuş bir şeydir. Bu nedenle kendisinin isabet, diğerinin hata etmesini çok ister. Şayet diğeri isabet ederse buna üzülür. Bu, insanlar Allah'ın dininde hata etsinler, isabet etmesinler diye şeytanın kullara kurduğu bir tuzaktır. Şeytan onların isabet etmesine üzülür. Münazara edenler, rakibinin dediğini bile anlamaz. Onların tek derdi reddetme ve şamata çıkarmaktır. Bu nedenledir ki, Allah Teâlâ kâfirleri şöyle nitelemektedir:

"Kâfirler, 'Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, umulur ki, bastırırsınız.' dediler." [60]

Dedim ki:

İhtiyacı olan ilmi öğrenmek nasıl terk edilir?

Bu da riya ve diğer şeylerden ileri gelir. Riyadan ileri geleni şöyledir: Bu adam, "sorduğu kişi kadar iyi bilmiyor" denilmesinden hoşlanmaz. Bu nedenle hakkı elde etmeyi ve haramı sorup öğrenmeyi terk eder. Oysa ona ihtiyacı olduğunu gayet iyi bilmektedir. Nefsi de bu durumu hayalı olduğuna bağlar. Oysaki o tamamen bir riyadır. Şayet haya olsaydı Allah haya edilmeye daha müstahaktır. İnsanların onu cahil olarak bilmelerinden utanır da Allah'tan utanmaz. Oysa o gayet iyi biliyor ki, Allah onun hakkı sorup öğrenmeyi terk ettiğini pekala bilmektedir.

İşte bu tür huyların tümü, ucub, kibir ve diğer şeylerden kaynaklanmaktadır. Gelen haberler, riyadan ileri gelen hususları haber vermekte ve riyadan önce onları tenkit etmektedir. Huzeyfe

---

[60] Fussilet, 26

(r.a.) Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İlmi âlimlere karşı övünmek, cahillerle tartışmak ve halkın bakışlarını kendisine çevirmek için öğrenmeyin."[61]

Ka'b şöyle der: "Bir zaman gelecek, kadınlar değişik olduğu gibi ilim de değişecek. İşte onların payı bu olacaktır."

* * *

NEFSİNDE MURAİ OLANIN ALÂMETİ

Dedim ki:

Nefsinde mürai olanın alâmeti nedir?

Dedi ki:

Allah'a itaatinden dolayı övülmeyi ister, kınanmadan hoşlanmaz. Neticede tenkit edilme korkusundan itaati terk eder. Sadece Allah'ın haberdar olduğu bir amel işlese veya sadece Allah'ın bildiği bir ilim öğrense nefsi bu ameli ve ilmi sadece Allah'ın bilmesi, görmesi ve duymasıyla kanat etmez. Ta ki kalbinde bunları başkalarının bilmesi ağır basar. Ve buna önem verir. Şayet insanlar buna vakıf olursa, kalbi rahatlar ve övmelerinden dolayı sevinir. Onu övenler iyi, övmeyenlerse, kötü insanlardır. Başkalarının bilmeyip sadece Allah'ın bildiği bir ameli işlemek nefsine ağır gelir. Nefsini buna zorlasa da nefsi ona boyun eğmeye yanaşmaz.

Babek el-Haramî'nin müslümanlarla savaştığı günlerde adamın biri kendi nefsine, "Hiç kimse bilmeden Babek'i öldürmeyi ister misin?" der. Nefsi bundan kaçınarak şöyle der: "Babek gibisini öldüreceksin ve bunu hiç kimse bilmeyecek olur mu?"

* * *

---

61 Hakim, Müstedrek, 1/ 86

MÜRİDİN, GİZLİ VE AÇIK HÂLLERİNDE TAKINMASI GEREKEN TAVIR

Dedim ki:

Müridin[62] kalbinde amelden önce, amel esnasında ve amelden sonra hangi duygu olmalıdır?

Dedi ki:

Yaptığı amelin sadece Allah tarafından bilinmesinden başka herhangi bir amacı olmamalıdır. Allah'ın bilmesiyle yetinmeli başkalarının bilmesini arzulamamalıdır. Çünkü Allah'tan korkanların dışında bununla yetinenler çok azdır. Çünkü kul, dış organlarıyla veya içten bir amelde bulunduğunda veya ağlamayı, hüzünlenmeyi tahrik eden bir düşünceye daldığında nefis insanlar yanında büyük olmasına rağmen bunu bilmemelerinden rahatsız olur. Böyle bir fazileti nasıl başkası bilmeyecek, onlar haberdar olsa yanlarındaki makamın büyük olacak diyerek galeyana gelir. Oysa kul bilmez ki, böyle bir durum onun Allah katındaki değerini düşürecektir. Öyleyse Allah'ın bilmesiyle yetinmelidir. Başkası buna muttali olur ve bilirse buna da asla sevinmemelidir. Şayet mizacına bu sevgi galip olursa bundan hoşlanmamalı ve kalben buna yönelip bağlanmamalıdır.

Amelini bitirinceye kadar buna dikkat etmeli ve sonra da ortaya çıkarmamalıdır. Onun bu iyiliği ve faziletini insanlar bilse dahi buna karşı insanlardan iyilik ve saygı beklememelidir. Bunlarla birlikte Allah'ın onun bu amelindeki kötü niyetini bildiğini ve bundan razı olmayacağından korkmalıdır. Çünkü o bu amelini unutarak ve gafletle yapmış olduğundan emin olamaz.

---

[62] Muhasibi'ye göre mürid; Allah'a yönelen ve irade demek olan niyetinde sadece Allah için ihlâslı olan demektir. Zaten "mürid"in kelime anlamı da irade eden, isteyen demektir. Yoksa herhangi bir tarikat mensubu anlamında mürid demek değildir. Zaten tarikatın amacı da kişiye sadece Allah'ı irade etmeyi kazandırmaktır. Günümüzde ise, bu ne kadar uzaktır. (Çev.)

Dedim ki:

Sen gizli amelleri açıkladın. Cenaze namazı, ilim tahsil etmek, cuma günü veya diğer vakitlerde mescitlerde halkın gördüğü yerlerde nafile namaz kılmak gibi, alenî yapılan ameller hakkında ne dersin?

Dedi ki:

Bunlarda da Allah'ın bilmesi ona yetmelidir. Başkalarının bu amelini bilmesine sevinmemelidir. Çünkü o, bu ameliyle Allah'ın sevabını istemektedir. O sevap da Allah'ın rızası ve cennettir. Allah'ın rahmet ve cennetine sahip olmayanların bilmesine sevinmek, Allah'ın rızası ve cennetini istememeye delalet eder. Sana açıkladığım bütün bu hususlara kişi, kalbiyle riayet etmeli ve organlarıyla muhafaza etmelidir.

* * *

KULUN, AMEL ESNASINDA VE AMELDEN SONRA BAŞKALARINCA GÖRÜNMESİNE SEVİNMESİ

Dedim ki:

Amelini bitirdikten sonra buna vakıf olunması ve bundan dolayı sevinilmesi hakkında ne dersin?

Dedi ki:

Bu seviyede vakıf olunduktan sonra duyulan sevinç tamamıyla kötü değildir. Çünkü kendisi gizli tutmuş, Allah da onları buna vakıf etmiştir, o da bundan dolayı sevinmiştir. Bu durumun açığa çıkmasını Allah dilemiştir. O da çirkini gizleyen, güzeli izhar eden Allah'ın nimetine sevinmiştir.

Dedim ki:

Bunu nimet sayıp, onların övgüsüne sevinirse, o zaman Allah'ın taati üzerine yapılan övgüye sevinmiş olmaz mı?

Dedi ki:

Hayır, fakat o Allah'ın çirkini gizleyip güzeli izhar etmesine sevinmiştir. Çünkü nefis övülmeyi sever, tenkit edilip kötülüklerinin açığa çıkarılmasından da nefret eder. Dolayısıyla o Allah'ın gizlemesine sevinmiştir. Çünkü Allah, onun tabiatina uygun olanı yapmış, muhalif olanı ise örtmüştür. Kul işte Allah'ın bu lütfuna sevinmiştir. Yoksa halkın yanındaki yerine değil. Kul, böylece nimet verenin çirkini gizleyip güzeli ortaya çıkarma fiiline sevinmiştir.

Dedim ki:

O neye sevinmiş oluyor?

Dedi ki:

İtaat edenden ortaya çıktığında, halkın bu itaati görmesine ve ondan dolayı onu övmelerine seviniyor. Kalpleri böyle olduğunda buna sevinirler. İman iddiasındaki başkaları ondan gördükleri bu tür amelleri riya sayarlar. Ve hasede düşerek onu tenkit ederler. Sevinmekle bu tür hasetçi ve sûizan sahiplerinden uzaklaşmış olur. Yine Allah'ın çirkini gizleyip, güzeli göstermesinin âhirette de çirkini örteceğine delil olur ümidiyle de sevinir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah dünyada kuluna gizlediği şeyi âhirette de gizler."[63]

Yine halkın görmesi ve taate saygı duymasından onlar da buna uyar da aynısını yaparlar ümidiyle sevinir.

Bir de, Allah'a yaptığı itaatinden ötürü kendisine saygı gösterdikleri, faziletli gördükleri ve kendisine iyilik yaptıkları için sevinir ki, işte bu uygun olmayan, kerih görülen bir davranıştır.

Dedim ki:

Bu son durum, onun önceden yapıp bitirdiği amelini ifsad eder mi? Çünkü o, bu ameli yaptıktan sonra onunla sevinmiştir.

Dedi ki:

---

63 Müslim, Birr, 71, 72

Hayır. Çünkü riyasız ve ihlâslı bir şekilde olup bitmiştir. Sonra o bunu kasıtlı olarak da göstermemiştir, o konuda konuşmamış, ve ortaya çıkmasını da temenni etmemiştir. Onların övgüsünden dolayı bu sevinci kendisi için bir eksikliktir ve bu itaatten dolayı halkın yanında oluşan makama sevinmektir. Bu mürai olanın bağlandığı övülme noktasıdır. Dolayısıyla bir eksiklik ve Allah katında bir kınamadır. O ameli ile riya yapmaz, kulların görmesini temenni etmez, bu ameli onlara göstermez ve insanlara anlatmazsa, inşaallah ameli boşa çıkmaz.

Yine de ona gereken; geçmiş amelinden endişe etmelidir. Çünkü heva ve nefsin galebesiyle farkında olmadan riya karışmış olabilir. Halkın övgüsünden dolayı nefsinin sevinmesinden korkmalıdır. Ve nefsine dönerek şöyle demelidir: "Şayet kalbinde riyanın bir temeli olmasaydı onların vakıf olduğunda heyecanlanmazdın." Olabilir ki, ameli boşa çıkaran riya karışmıştır. Bu nedenle Allah'tan amelini kabul etmesini dilemelidir. Halkın vakıf olmasından dolayı sevindiği için belki fark etmediği şeyler karışmış olabilir endişesiyle korkmalı ve Allah'tan onu affedeceğini ümit etmelidir. Şayet riya karışmamışsa endişe, korku ve yalvarmaları ibadet olacağı gibi, sonradan yapacağı amelleri için de dikkatini arttırır ve nefsinin, halkın vakıf olmasından dolayı sevinmesine engel olmuş olur.

Dedim ki:

Henüz yaptığı ameli bitmeden vakıf olunsa ve o buna sevinirse durum nasıl olur?

Dedi ki:

Şayet sevinci övülme ve makam sevgisinden ileri geliyorsa, bu türden bir sevincin ameli boşa çıkarıp çıkarmayacağı hakkında ihtilaf edilmiştir.

Dedim ki:

Peygamber (s.a.v.)'den şöyle bir hadis rivayet edilmemiş mi? Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, ibadetlerimi gizliyorum, kimsenin

bilmesini de istemiyorum, ama birileri vakıf olunca, bu durum beni sevindiriyor." dedi. Peygamber (s.a.v.): "Hem gizlediğin hem de ortaya çıktığı için sana iki sevap vardır."[64]

Dedi ki:

Bu hadiste amel bittikten sonra veya bitmeden önce denmemiştir. Amel, bitmeden bilinmiş olabileceği gibi bittikten sonra bilimiş olması da mümkündür. Şayet amel bitmeden önce bilinmişse bu daha kuvvetlidir. Bu durumda ihtilaf vardır. Bir grup, "Bu sevincin bir zararı olmaz." demiş. Çünkü amele ihlâs ve Allah için azimle başlamıştır. Hasan'dan rivayet edilen şu hadis de buna delildir: "Burada iki sevinç vardır. Birincisi Allah için olunca, ikincisi bir zarar vermez."

Diğer bir grup da şöyle der: "Amel bitmeden önce vakıf olunur, o da sevinirse ameli boşa gider. Çünkü ilk gösterdiği azmi bozmuş, halkın övgüsüne kalbini bağlamış ve amelini ihlâsla bitirmemiş. Ameller de ancak sonlarıyla tamamlanır. Muaviye Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet eder: "Ameller kap gibidir. Kabın altı iyi olursa üstüde de iyi olur."[65] Yani ameller, sonuçlarına göredir.

Şöyle bir hadis de rivayet edilmiştir. "Amelinde bir anlık riya yapanın öncesi de boşa gider."[66] Onlara göre bunun bir anlamı yoktur. Ancak, sormuş olduğun amelin bitmeden önceki sevinci riya sayılırsa, bu müstesna. Çünkü ameliyle bir an riya yapmış ve önceden işlediğini boşa çıkarmıştır. Ancak geri kalanını bu düşünce ile devam ettirmezse, durum değişir.

Hasan'nın hadisine gelince, o, başlangıcı Allah için olduğundan sonra gelenin onu yıkmayacağını ifade ediyor. Diğer hadiste de: "zarar vermez" denilmektedir. Bunun anlamı; ameli terk etmeden Allah için devam etmesi durumunda, gelen duygunun zarar

---

64 Beyhakî, "Şuabu'l-İman", 7009

65 İbn Mace, Zühd, 20

66 Kaynağı bulunamamıştır.

vermeyeceği şeklindedir. Yoksa ihlâsa karar verdikten sonra riyaya karar verirse, zarar vermez demek değildir.

Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen hadiste soru soran şahıs, "Daha önce de övülmeyi istiyordum." dememiştir ki, aleyhine delil olsun. Niye sevindiğini belirtmediğine göre, bu birçok anlama gelebilir.

Dedim ki:

Sen bu konuda ne diyorsun?

Dedi ki:

Amelinde bu duyguyu artırmayacaksa, ben amelinin boşa gittiğini kesin söylemiyorum. Amelin boşa gitmesinden de emin olamam. Bu konuda insanlar ihtilaflı olduğu için susmayı uygun görüyorum. Ancak amelini riya ile bitirirse, kalbime ağır basan amelinin boşa gitmesidir.

Bugün bu benim için açığa çıkmıştır. Artık amelinin boşa gideceğini kesin olarak söylüyorum. Çünkü ilk adımdan itibaren riya ile amel etmiş ve riya ile bitirmiştir. Sünnet riyakârın amelinin boşa gittiğini söyler. İşte bu da amelini riya ile bitirmiştir.[67]

Dedim ki:

Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen hadis hakkında ne diyorsun?

Dedi ki:

Halkın bilmesinden dolayı amel edenin sevinmesine sebep olan hususları anlatmıştım. Eğer nimet, taat ve güç yetirmeden dolayı seviniyorsa, iki sevap alır. Biri amelin diğeri de sevincinin sevabıdır. Çünkü sevinci Allah'a itaattir. O gizli yapmış ama açığa çıkmış, o da belki örnek alınır da kendisine uyulur diye sevinmiştir. Peygamber (s.a.v.) de bu sevinçten dolayı sevap alacağını haber vermiştir.

---

[67] Kitabı tahkik edenin notuna göre; Muhasibî "Riaye" isimli bu kitabını altmış yaşlarında yazmıştır.

Şayet sevinci, övgü ve senadan dolayı ise, bu riyaya bağlanmaktır ve sevap da yoktur. Bu hususta Kitabı ve Sünneti tevil doğru değildir. Biri bunu sormuş, Hz. Peygamber de cevap vermiştir. Ümmet, Kitap ve Sünnette Allah'ın riyaya sevap vereceğine dair bir şey bulunmadığında icma etmiştir. Âlimlerden de hiç kimse böyle bir şey söylememiştir.

Mürai için en iyi durum, bu hususta tevil yolunu tutup, "zarar vermez" diyen Hasan hadisini delil olarak gösterenlerin dediği gibi başlangıçtaki riyanın affedilmesi ve amelin sevabının baki kalmasıdır. Biri şöyle diyebilir: "Onun ameline bir sevap, riya ile sevinmesine de bir sevap vardır." Oysa hiç kimse böyle bir şey dememiştir. Şayet hadis ile delil getiriliyorsa, o hadis Allah'ın riyaya sevap verdiğine delil olamaz. O hadis ile ancak ilk amelin iptal olmadığına ve sevinmesinin de zarar vermediğine delil getirilebilir. Peygamber (s.a.v.) "ona iki sevap var" diyor. Birisi, gizli yapması, diğeri ise, açık yapmasınadır. Onun için en iyi olan, ona şöyle demektir: "Gizlediğin için sana sevap vardır. Ortaya çıkan ise, sana zarar vermez."

"Riyadan dolayı ikinci bir sevap daha alır. Çünkü bu şahıs riyakâr olmuş, sonra mücadele ederek riyadan kurtulmuş ve ihlâsa kavuşmuş. Vakıf olunmayanın sevabı daha az kalmıştır." şeklinde bir sözü akıllı hiçbir müslüman söylemez.

Abdurrahman b. Mehdi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu hadisin manası, bu hadiste örnek alınmanın olmasıdır." "Ortaya çıkma sevabını da alır." cümlesi Abdurrahman'ın sözünün delilidir. Çünkü onun sevinci, fiilinin onlar tarafından bilinmesi nedeniyle olmuştur. Eğer onlar örnek alıp uyarlarsa, onların sevabı kadar o da sevap alır. Nitekim Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim güzel bir çığır açarsa, ona uyanların sevabı kadar sevap alır."[68] Neyin kast edildiğini Allah daha iyi bilir. Ancak Kitap ve Sünnet, riyaya sevap verildiğine delalet etmez. Allah müraiye ihlâslıdan daha çok sevap vermez.

---

[68] Müslim, Zekat, 69; Nesâî, Zekat, 64; İbn Mace, Mukaddime, 14. Bk. "Mecmeu'z- Zevaid", 1/ 167

Abdurrahman b. Mehdi gibi bazı şahıslar bu konuda tevil yolunu seçmiş ve şöyle demişlerdir: "Adam riyayı benimsediği için pişman olmuştur. Onun için Peygamber (s.a.v.), biri amelinden diğeri de tevbesinden olmak üzere iki sevap verileceğini belirtmiştir."

Bunu söyleyen yanılmıştır. Çünkü mürai riyasına pişman olunca tevbesinin sevabını alır, ama ameli boşa gider. Çünkü riya ile onu yok etmiştir. Bununla beraber hadis tüm yollarıyla muttasıl değildir, Ebû Hüreyre'ye ulaşmamıştır. Rivayet yollarının ekserisi Ebû Salih'te[69] kalmıştır. Bazıları Ebû Hüreyre'ye ulaşmıştır. Hadisin tam olarak korunup korunmadığını Allah daha iyi bilir. Şayet korunmuş ise açıkladığımızın dışında bir anlamı yoktur. Aksi takdirde Sünnetin tenakuz içinde olduğunu söyleyerek icmadan çıkmış oluruz.

Amelden sonra vakıf olunmuş, o da buna sevinmiş; ama sevincinin neden kaynaklandığını bilmemiş olabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sevincin ona bir zarar vermediğini, bunun için biri amele karşılık, diğeri de örnek alınıp aynısını yaparlar ümidine karşılık iki sevap alacağını haber vermiştir. Peygamber (s.a.v.) bu sevaptan söz etmiştir. Riyanın sevabından değil.

* * *

RİYA VE UCBUN KINANMASI

Dedim ki:

Ebû Musa Resûlullah (s.a.v.)'tan şöyle rivayet etmiştir: "Bir bedevî Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam soyuna arka çıkmak için, biri de ne cesur denilsin diye, bir başkası da makamı görülsün diye savaşmaktadır. Bunlardan Allah yolunda olan kimdir?" dedi. Peygamber (s.a.v.): "Kim Allah'ın di-

---

[69] Ebû Salih, yalancıdır. İbn Cevzi'nin "Duafa"sına bak.

ninin yücelmesi için savaşırsa, işte o Allah yolundadır." buyurdu.[70] Bizler, her müslümanın, Allah'ın dininin yücelmesini istediğini biliyoruz.

Dedi ki:

Bazıları bu konuda tevilde bulunmuş ve bunun hadise zarar vermeyeceğini iddia etmişlerdir. Bize göre bu bir hatadır. Çünkü Kitap ve Sünnet bunun aksine delalet etmektedir.

Kitaptan delil: Tavus ve tabiûndan birçok kişinin rivayetlerine göre, adamın biri Peygamber (s.a.v.)'e, "Bir adam iyi şeyler yapmaktadır veya tasaddukta bulunmaktadır. Ancak buna karşın hem övülmek hem de sevap almak istemektedir." dedi. Peygamber (s.a.v.) şu âyet nazil olana kadar ne diyeceğini bilemedi:

"Her kim Rabb'ine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."[71]

Sünnetten delili ise: Muaz, Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Riyanın en aşağısı şirktir."[72]

Ebû Hüreyre de Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet eder: "Amelinde şirk koşana "Kimin için amel ettiysen sevabını ondan iste!" buyrulacaktır.[73]

Ubade b. Samit'ten rivayet edilen kudsi hadiste Allah Teâlâ, "Ben hiçbir ortağa muhtaç değilim. Kim benim için yaptığı işte bana başkasını ortak koşarsa, kendi payımı, o ortak koştuğuna bırakırım." buyurmuştur. [74]

İbn Mes'ûd şöyle der: "Kim bir şey isteyerek hicret ederse ona o şey vardır."

---

[70] Buhârî, İlim, 45; Müslim, İmaret, 150; Tirmizî, Fadailu'l-Cihad, 16

[71] Kehf, 110

[72] Tirmizî, Nüzur, 9; İbn Mace, Fiten, 16

[73] Muvatta, Müslim, İbn Mace. (Muhakkık bunları söylemiş; ancak benim araştırdığım kadarı ile hadis, Tirmizî de Kehf sûresinn tefsirinde 3079, Müsned, 15278, İbn Mace, 4193'da yaklaşık ifadelerle geçmektedir. (Çev.))

[74] Tahrici daha önce geçti.

Ubade b. Samit, Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini aktarır: "Bir ip elde etmek için savaşana sadece niyet ettiği şey vardır."[75]

Adamın birisi bir eşek elde etmek için savaşa katılmıştı, Peygamber (s.a.v.): "O eşeğe sahip olur."[76] dedi ve şöyle buyurdu: "Kişiye ancak niyet ettiği vardır."

Her müslüman, riyakâr da olsa mü'minlerin müşriklere galip gelmesini ister. Şayet tevil yolunu benimseyenlerin dediği gibi olsaydı kâfir olmadan hiçbir gazvede mürai olunamazdı. Çünkü küfrün üstün olmasını istemek küfürdür. Bu fırkanın tevillerinin hilafına birçok delil sıralanabilir.

Öyleyse soru soranın sorduğu hususlar, kulların aleyhine delil olamaz. Çünkü Peygambere sorulan, Allah için olması caiz olmayan şeyler hakkındadır. Bu nedenle sorulanın hilafına cevap vererek, Allah katında sahih olanı söylemiştir. Bu nedenle, "Kim Allah'ın dini üstün olsun diye savaşırsa o Allah yolundadır." demiştir. Senin sorduğun şeyle beraber "Bir de Allah'ın dininin üstün olması için savaşırsa, o da Allah yolundadır." dememiştir. Böylece "Allah yolunda olmak, senin saydıkların değildir." diye haber vermiş bulunuyor. Öyleyse "Sadece islam'ın izzeti için savaş." anlamı açıkça ortaya çıkıyor. Peygamberin söylediğinden ikinci bir mana iddia eden delil getirmelidir. O delili de kesinlikle bulamayacaktır.

Aynı şekilde rivayet edilen haberler de tevilin hilafınadır. İbn Mes'ûd'dan şöyle rivayet edilmiştir: "İki ordunun safları karşı karşıya gelince melekler iner ve her insanı konumlarına göre şöyle yazarlar: "Falan mal elde etmek için savaşıyor", "falan adından bahsedilsin diye savaşıyor", "falan da Allah rızası için savaşıyor". İşte şehit olan budur." Ömer'in sözü de şöyledir: "Başkaları savaşlarınız için "falan şehittir", diyecekler. Belki de o hayvanının iki heybesini parayla doldurmuştur." Allah yolunda savaşan adamı soran şahsa Peygamber (s.a.v.) şunu da söylemiştir: "Sabrederek,

---

75 Buhârî, Bed'u'l Vahy, 1, İman, 41; Müslim, İmaret, 155; Tirmizî, Fadailu'l-Cihad, 16; Nesâî, Taharet, 59

76 Bu kişi hakkında sahabe: "Eşşek şehidi" derlermiş.

karşılığını Allah'tan bekleyerek, ileri atılıp geri dönmeyerek savaşırsa Allah yolundadır." Ashabtan biri öldürülmüş ve sahabe: "O adam için cennet vardır." deyince, Peygamber (s.a.v.): "Hayır, ona eşek var. Çünkü onun için savaşıyordu." buyurdu. Ubade'den Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği rivayet edilir: "Kim ip için savaşırsa, ona niyet ettiği vardır." Bu konudaki hadisler çoktur.

Bunlar, söz konusu tevilin yanlış olduğunu göstermektedir. Âlimler bunun en sert hadis olduğu görüşündedirler. Çünkü sadece Allah'ın kelimesi yüce olsun diye savaşan, Allah yolunda sayılmış ve buna herhangi bir şey ve niyet ilave edilmemiştir. Şayet bu fırkanın tevil ettiği gibi olsaydı, riya mubah olur, ameli iptal etmez ve boşa çıkarmazdı. Çünkü savaşan her müslüman mü'minlerin galip, kâfirlerin de mağlup olmasını istemektedir. Bu istekten dolayı bu fırka, savaşta riyayı mubah görmüştür.

Yine onların tevili doğru olsaydı, bu diğer ameller için de bir delil olurdu. Çünkü sadaka veren ve diğer birçok işleri yapan kul, savaşta müslümanların galip olma isteğini hatırladığı kadar o işte Allah'ı hatırlamaz.

* * *

KUL HANGİ İŞLERDE KESİN İHLÂSLI OLDUĞUNU SÖYLEYEBİLİR, HANGİLERİNDE SÖYLEYEMEZ?

Dedim ki:

Herhangi bir kişi, riya karıştığını bilmediği bir amelini, ihlâsla yaptığını kesin olarak düşünebilir mi? Yoksa şüphe ve endişe içinde olması mı daha evladır?

Dedi ki:

Kul yapacağı amele başlamadan önce, bu ameliyle başkasını değil sadece Allah'ın rızasını kast ettiğini bilmeden o amele başla-

ması caiz değildir. Çünkü neyi kast ettiğini bilmediği bir işe girişmesi caiz değildir. Öyleyse kul için gereken, bu işe sadece Allah'ın rızasını istediğine inanarak girişmesidir. Yoksa, o işe girişmemelidir. Öyleyse kul, ihlâslı olduğunu ve sadece Allah'ın rızasını irade ettiğini bilince amele girişmelidir.

İnsanın gaflet ve unutmaya düşebileceği zamanlar -ki, bu bir anlık dahi olabilir- geçince artık korkmaya başlaması evladır. Çünkü kalbine riya, ucub, kibir veya başka bir şey doğmuş, o da bunu kabul etmiş ve onun riya olduğunu unutmuş olabilir. Bu nedenle insan nasıl korkup endişe etmeyebilir?

Dedim ki:

Şayet amelinde şüphe ediyorsa, bu şüpheye rağmen nasıl ümitli olabilir ve Allah'ın rızasını umabilir?

Dedi ki:

Amele ihlâs ile girip girmediğinde şüphe olmaz. Bu konuda şüphe etmek caiz değildir. Çünkü o bu işe sadece Allah'ın rızasını irade ederek başlamıştır. Fakat daha sonra unuttuğu bir duygunun Allah tarafından aleyhine sayılacağı endişesiyle şüphe edebilir. Korkusu, endişesi bu sebepten dolayıdır.

Dedim ki:

Öyleyse amelin Allah için veya başkası için olmasında korku ve ümit eşittir. Allah'ın rızasını beklemesi ise, zayıflamıştır. Bu durumda Allah'a yaptığı itaatin tadını nasıl alacak?

Dedi ki:

Bilakis emel ve ümit daha galip ve daha çoktur. Çünkü ameline ihlâsla başladığını kesin olarak biliyor. Ama onda riyaya girdiğini kesin olarak bilmiyor. Öyleyse ona göre ihlâs kesin, riya şüphelidir. Belki riya karışmış diye korkması ise, Allah'ın onu temize çıkarması ümidinden kaynaklanmaktadır. Çünkü o bilmediği şeyden endişe etmektedir. Bu nedenle de ümidi daha da büyür. Şayet ameline riya karışmamışsa endişe ve korkusu amelini arttırır. Bu da onun ibadeti olmuş olur.

Endişe ettikçe itaatinin güzelliği ve Allah'a olan emeli artar. O ameline ihlâsla başladığına kesin olarak inanıp ve Allah'ın bilip kendisinin bilmediği şeyleri endişe ile bitirdiğinde, işte bu tavır, onun hem ümidini hem de ibadetten alacağı zevkini arttırmış olur.

* * *

AMELE BAŞLAMADAN VE AMEL ESNASINDA NİYETİN DURUMU

Dedim ki:

İnsanların Allah'ın rızasını ve sevgisini istediklerini bilmeleri için bir işe başlamadan önce niyet etmeleri gerekir mi? Yoksa işe başlarken yaptığı niyet yeterli midir? Çünkü o ameli sadece Allah için yapmaktadır. Siz Allah için yaptığına kesin kanat getirmeyince başlamamalıdır, dediniz.

Dedi ki:

Sen, bana kesin olarak Allah için yaptığına inanmasının caiz olup olmadığını sordun. Amele girişmeden önce bunun caiz olduğunu söyledim. Ben sana niyet etmeyenin riyakâr olduğunu söylemedim.

Dedim ki:

Müride[77] ilk niyeti yeterli midir, yoksa yeterli olmayıp her amelden önce niyet mi etmelidir?

Dedi ki:

İlk niyet yeterlidir. Kalbine riya duygusu gelip de bunu kabul etmemesi şartıyla Allah için itaat olan bir amel yapmak istediğinde onu itaat adıyla yapmasında niyeti zikretmemiş olsa da sevap

---

77 İbadetle Allah'ı isteyen. Muhasibî'nin kültüründe bu kelimenin anlamı budur.

vardır. Şayet riya düşüncesini kabul etmemişse o ilk niyeti üzere olmuş olur ve bu niyet ona yeterli gelmiş olur. Çünkü Allah'ı ihlâsla isteyen mürid, Allah'a itaat olan bir ameli Allah'tan başkası için yapmamaya, sadece Allah için yapacağına önceden niyet etmiştir. Ancak bu dediğimiz, mürid için geçerlidir.

Riya düşüncesini taşıyan bu ilk düşüncesinden pişman olup, sadece Allah için yaptığına yeniden niyet etmezse, bu ilk niyet onun için yeterli gelmez.

Müride ilk niyeti yeterli olsa da her amele başlarken niyetini yenilemesi daha evladır. Bu durum kalbini daha çok nurlandırır, gafletten daha çok uzaklaştırır ve gelebilecek riya duygusunu daha iyi tanıtır ve onu kabul etmez. Niyeti olmayanın ameli, Allah'ı zikreden, sevabı hatırlayan ve kalbindeki emel heyecanını duyanın ameli gibi olmaz. Çünkü bunları hatırlamayan ve niyetini yenilemeyen gaflet ve yanlışlığa daha yakın olur ve farkında olmadan riyayı kabul etmekten de emin olmaz. Öyleyse her ne kadar ilk niyet yeterli olsa da her amelde niyeti yenilemek daha evladır.

Bununla beraber, Kitap ve Sünnette taat olarak isimlendirilen hususlarda bu ilk niyet yeterlidir. Meselâ, cenaze geçerken ayağa kalkmak. Çünkü niyeti zikretmese de bu bir taattir. Cenaze için namaz kılmak da böyledir. Sadaka vermek ve Kur'ân okumakta böyledir.

Ancak ismen itaat diye isimlendirilmemiş işlerde itaati kast etmeden ve niyet yenilemeden ilk niyet yeterli olmaz. Meselâ, istekte bulunan bir adamın dünyevî bir ihtiyacını giderme, onu yemeye çağırma, bir ziyarette bulunma ve benzerleri gibi. Bunlar hem dünyalık işlerdir hem de Allah için yapılabilir işlerdir. İsmen belirtilmiş birer taat değillerdir. Ancak onlarla Allah'ın rızası kast edilmekle ibadet olurlar. İşte bu tür işlerde niyetin yenilenmesi şarttır. Çünkü bunlar ibadet değildir. İtaat olunca o amelin adı onu heyecanlandırır ve Allah için yaptığı bir taat diye bilir. Ancak kişi bunlarla dünyayı değil, Allah rızasını kazanmayı âdet edinmişse, bu ilk niyet ona yeter.

Meselâ, bir kul halka hizmeti, onların ihtiyaçlarını gidermeyi Allah rızasını kazanmayı âdet hâline getirmişse, bu kişiye ilk niyeti yeterlidir. Çünkü onların ismi itaat olmasa da kul bunlarla itaat etme niyetini taşımaktadır.

Ancak dört kişi için ilk niyet yeterlidir: Âlim, abid, darda kalan ve rahm (akraba). Çünkü bunlar için bu işler daha kolaydır. Umarım onlar için ilk niyet yeterlidir. Çünkü Allah için sevdiği bir âlim veya abidin isteğini yerine getirse, bu durum sadece önceden Allah için beslediği sevgi, ilme olan isteği veya âlimlere olan sevgisinden veya düşkünlere, muhtaçlara ve akrabaya yardım hissinden ileri gelmiştir.

Riya düşüncesi ârız olup onu kabul etmedikçe bu niyet inşallah ona yeter. Ancak nefsinde bildiği; onlardan karşılık bekleme, tenkit edilme korkusu, sade bir sevgi gibi hususlardan kaynaklanıyorsa, mutlaka niyetini yenilemesi gerekir.

Fakat nefsinin bunları istemediğini bilenler için, riya duygusunu kabul etmediği sürece inşallah ilk niyeti yeterli olur. Özellikle Allah için sevenlerin bana göre, riya duygusuna kapılıp, onu kabul etmedikleri sürece tüm işleri Allah için olur.

İki husus var ki onlarda niyet karıştırılabilmektedir. Âlimin bilgisiyle mü'mine yarar sağlaması ve mü'mini sevindirme isteği. Çünkü mü'minin sevinç ve menfaati ancak ilimle olur. İlimse muğlaktır ve karıştırılmaya müsaittir. [78]

Çünkü ona verdiğin sevinçle seni övmesini istemişsin veya senin öğrettiğin ilminle sana fayda vermesini, yüceltmesini ve seni övmesini kast etmişsindir. Adam senin öğrettiğinle dininde bir yarar görür, senden öğrendiğiyle bir taat elde ederse, seni över.[79]

İşte sen onu sevindirirken veya bir fayda vermeyi istediğinde

---

[78] Müminin mümine sevinç vermesi hususunda niyet konusu için "Amalu'l kulub ve'l Cevarih" tahkikimize bakın. Orada daha geniş olarak bahsedilmiştir.

[79] Aynı kitapta müellif şöyle der: Mümine sevinç verme hususunda yapılan yanlışlıklardan biriside kendi ırzına saldında bulunmasından kendisini koruması-dır. Bu da ihlâs olmamakla birlikte sui zan da bulunmuş olma günahı vardır,.

sen bununla Allah'ın rızasını kazanmayı amaçladığını zannedersin. Oysa sen bununla sadece onun seni övmesini, saygı göstermesini ve sana iyilik etmesini amaçlamışsındır.

Dedim ki:

Peki, bu iki konuda ihlâs nasıl olmalıdır?

Dedi ki:

Mü'mine sevinç verirken, bununla sadece Allah'tan alacağın sevabı kast etmelisin, seni övmesini değil. Ona faydalı olacak bir şey öğretirken de onunla amel etsin ve sevap alsın. Sana da o aldığı sevabın aynısı olsun diye öğretmelisin. Yoksa seni övsün, saygı duysun ve sana iyilik etsin, diye öğretmemelisin.[80]

* * *

BİR AMELE ALLAH İÇİN BAŞLADIKTAN SONRA BU AMELİ HİSSETTİĞİ BİR AKTİFLİKTEN DOLAYI ARTTIRMADA İLK NİYETİ YETERLİ OLUR MU?

Dedim ki:

Kul, Allah rızası için bir amele başladıktan sonra kendisinde bir dinçlik hissederek o ameli biraz daha arttırmak istiyor. Ancak niyetini de yenilemiyor. Kalbindeki dinçlikle amelini arttırmak istiyor. Bu iş, ister taat olarak isimlendirilenlerden olsun ister olmasın, niyetini yenilemesi gerekir mi?

Dedi ki:

Kabul ettiği bir riya duygusu olmadığı müddetçe ilk niyeti ye-

---

[80] Burada sevindirilmesi istenen mü'minden maksat, imanın zahiriyle yetinenlere göre, kelime-i şahadeti telaffuz etmiş dahi olsa bağiylerden olmayan mümindir. Yoksa bağiy olanlara sadece hayatlarını sürdürecek kadar bir yardımda bulunulur. Ayrıntılar için bak. "Amalü'l-Kulûb ve'l-Cevarih" kitabının "Mümini Sevindirme Hususunda Niyet" babı.

terlidir. Birçok amellerde de durum böyledir. Diyelim ki, kul namaz kalkıyor. Niyeti de, birkaç kısa âyetle o namazı kılmaktır. Fakat başladıktan sonra kalbine bir istek ve iştah doğuyor. Öyle ki Kur'an'ı tamamen okumak ister bir hâl oluşuyor. Secde ediyor, niyeti kısa bir secde yapmaktır; ancak secdede uzun uzun dua etme isteği beliriyor, o da secdeyi uzatıyor. Kur'an okuma da böyledir. Bir sûreden başka bir şey okumama niyetiyle okumaya başlıyor. Ve bilinen niyeti zikretmeksizin başkalarını okumak da istiyor.

Dedim ki:

İsmi taat olanlarda bu durumu anladım. Peki, "taat" diye isimlendirilmeyenler hakkında durum nedir?

Dedi ki:

Taat olarak isimlendirilmeyenlerde de Allah için sonra bunları arttırırsa, kalbinde riya meydana gelmediği sürece ilk başladığı gibidir. Meselâ, alış veriş veya bir hususta Allah için bir mü'mine yardımcı olmak istiyor. Fakat yardım sırasında bir aktiflikle niyet ettiğinden fazlasını yapmak istiyor. Bu kişi de ilk niyetine göredir. Ancak riya duygusu ârız olup da onu kabul etmemek şartıyla. Bir mü'minin ihtiyacını gidermede veya birine hediye göndermede arttırma yapmasında da durum böyledir.

Fakat buna rağmen niyeti yenilemek, gafletten daha uzak ve sevap ve ümit peşinde olanlar için daha sağlamdır. Çünkü çeşitli afetlerle karşılaşmak mümkündür. Meselâ, Allah rızası için bir hediye vermek isterken az bulup da "Ne cimri adam!" derler endişesiyle arttırmak böyledir. Alış veriş, yardımcı olma ve bir ihtiyacı giderme gibi durumlarda daha çok saygı göstersinler ve tenkit etmesinler diye yardımı arttırma yoluna gidiyorsa, bu gibi afetlerden dolayı yardım ettiği kişinin ihtiyacını daha iyi karşılamak için arttırma yapmasında niyetini yenilemesi, bana göre daha sevimlidir. Fakat bir riya duygusu olmadıktan sonra niyetini yenilemese de ilk niyeti yeterlidir.

* * *

NİYETİN NE OLDUĞU

Dedim ki:

Niyet nedir?

Dedi ki:

Kul herhangi bir gaye için bir ameli yapmak istiyor. Kulun bu gaye için o ameli yapmayı irade ettiği zaman işte bu iradesi niyettir. Bu ameli, ya Allah için veya bir başkası için irade etmiş olabilir. Çünkü Peygamber (s.a.v.): "Kişiye ancak niyet ettiği vardır." buyurmuştur. Çünkü niyet iki gaye için olur: Birincisi, ameli yapmaya niyettir. Diğeri de, dünyevî veya uhrevî bir gaye için amel etme niyetidir.

Meselâ, adamın biri ücret almak için bir amel işlemek veya gaza etmek istiyor veya tekbirle başlayıp Kur'an okuyor sonra rükû ve secde edip kalkıyor. Allah'ın sevabını veya dünyalık bir şey elde etme, o şahıstan bir iradedir. Allah'ın rızasını kazanmak veya halk tarafından övülmek iradesiyle namaz kılarsa, işte bu niyettir. Öyle ise, amelde niyetin Allah için olması, sadece Allah'ın sevabını irade etmiş olmak ve başka herhangi bir maksat olmamasıdır.

Dedim ki:

Ben ihlâsla namaz kılan, oruç tutan ve her işimde itaatkâr biri olmak istiyorum.

Dedi ki:

Bu iki şekilde olur. Birincisi: İhlâslı olmaya niyetlenmişsin ve yaptığın her şeyde sadece Allah'ı irade ediyorsun. Gece namaz kılmayı, gündüz oruç tutmayı, Allah'a isyan etmemeyi, karşına çıkan bir günah olursa, Allah korkusundan o günahı terk etmeyi irade edersin. İşte senin niyetin olan bu irade, Allah için niyettir.

İkincisi: İhlâsı zayi ettiğin hâlde ihlâslı olmayı irade ediyor veya istiyorsun. Oruç tutmak istiyorsun, ama niyetin iftar etmektir. Namaz kılmak istiyorsun; ama tembellik gösteriyorsun veya

dünya işlerini namaza tercih ediyorsun. Allah korkusundan dolayı günahları terk etmek istiyorsun; ama nefsin tevbeye yanaşmıyor. İşte bu durum, senin başka bir şeyi sevdiğinin iradesidir.

Arapların dillerinde kullandıkları ve Kur'an'nın da kendisiyle indiği üçüncü bir irade daha vardır, buna kâde (olayazdı) iradesi denir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"*Yıkılmak isteyen bir duvar.*"[81]

Şair de şöyle der:

Benden ve siyahlığımdan hayret etme
Parçalanmaya yeltenmiş gömlekten de

Bir başkası da şöyle der:

Mızrak Nizar oğullarının göğsünü istiyor
Akîl oğullarının da kanına rağbet ediyor

Allah Teâlâ duvarı iradeli olarak niteliyor. Şair de gömleği yeltenmekle niteliyor. Bu meyletmiş ve yıkılmak üzere olan bir duvardır, gömlek de eski olmasından dolayı nerdeyse parçalanacak bir hâldedir. Meselâ, sen, "Nefsimi vallahi helâk etmek üzereyim." dersin. Yani sen "onu helâka yaklaştırdım" diyorsun da helâkına niyet ettiğini ve helâkını istediğini söylemezsin.

Dedim ki:

Kul, her işte ve her an niyetini hazır etmeli mi?

Dedi ki:

Sevabı olmayan işte niyeti hazır etmeye gerek yoktur. Çünkü bunda niyet olmaz. Bununla Allah'ın rızasını irade eden hata yapmış ve aldanmıştır. Diyelim ki, adamın birisi, gösterişli bir bina yapar. Bununla da Allah'ın rızasını irade ettiğini iddia eder. Kendisin-

---

[81] Kehf, 77

de var olan bir zayıflık olmadan ve Allah'a itaat için bir kuvvet kazanma düşüncesi de olmaksızın tekellüflü bir şekilde güzel yemekler yer. Bu ve benzeri şeylerde niyet etmek caiz değildir.

* * *

AMELDE NİYETİ KORUYAMAMANIN MANASI

Dedim ki:

Müridlerden kimilerinin "Niyetimi koruyamıyorum." demelerinin anlamı nedir?

Dedi ki:

Bunun iki manası vardır:

Birincisi: O kimseden bir şey istenir veya o, sevabı olan bir işe çağrılır. O da söz konu ihtiyacı karşılamada cimrilik eder veya sevap olan işi yapmakta tembellik gösterir, istemez. Bundan dolayı da kendisini kınamaya başlar. Meselâ, mal sahibidir. Fakat cimrilik göstermekte veya Allah yolunda harcamaya nefsi razı olmamaktadır. Veya namaza karşı tembellik eder ya da istenen ihtiyacı karşılamakta ağırdan alır. Veya orucun açlık ve susuzluğuna dayanabilmek için nefsi, yeme ve içmeyi terke yanaşmamaktadır. Böyle olunca da "Niyetimi koruyamıyorum." der. Bu, "Nefsim, arzularımı yani açlık ve susuzluğa katlanabilmem için yememi, içmemi terke yanaşmıyor." demektir. Doğru bir manadır.

İkinci manası ise şudur: Nefsi Allah için mal vermeyi hoş görür veya namaz için ciddi bir dinçlik hisseder, tembellik göstermez. Aynı şekilde oruç için de nefsi yemeyi içmeyi terk eder. Tam bu sırada bazı veseveseler onu riyaya çağırır. O da hemen, "Benim niyetim yok." diyerek böyle bir duyguyu hissetmek istemez. Böyle bir duygu hiç olmamış gibi, kalbini eski hâliyle muhafaza eder. Sonunda bu duygular da diner.

İşte bu bir yanlışlık ve zayıflıktır. Çünkü kullar taatlara teşvik edilmiş ve bunlarla emrolunmuşlardır. Riyaya kapılmayıp, onu reddetmekle emrolunmuşlardır. Yoksa kullar, riya gerekçesiyle taatları terk etmekle emrolunmamışlardır. Şayet bir kul, riya gerekçesiyle böyle yaparsa, şeytan bunu bildiğinde her ibadette riya düşüncesi vererek, böylece ona tüm ibadetleri terk ettirir.

Allah, İblis'in insanlara vesvese vermesine imkân verdiğine göre, insan içine doğan bu vesveseleri tamamıyla atmakla emrolunmamıştır. İnsanlar riya gibi dünyanın çekici süslerini, tamamen yok edip silecek şekilde karakter ve huylarını değiştiremezler ki, onların karakterlerinde artık övgü, sevilmeyen; yergi de sevilen bir şey hâline gelsin.

İnsanlar ancak, Allah'ın akıllarına koymuş olduğu ilimle, dindarlıklarında ikisini eşit seviyede tutmakla emrolunmuşlardır. Yaradılıştan gelen şeyleri değiştirmekle emrolunmamışlardır. Zaten buna güçleri de yetmez. Fakat kul, güçlü bir iradeye sahip olursa, yaptığı bazı amellerde nefsin dürtüleri sükûn bulur. Zayıf olanlarda ise, birtakım vesveseyi ortaya çıkarırlar. Ancak övülme ve yerilme tabiatları gereği eşit olmazlar.

Kullar ancak nefislerinin hevasıyla mücadele etmekle emrolunmuşlardır. Nefislerinde onları şehvete davet eden dürtülerden hiçbir eser bırakmamak veya şeytanın, sinelerinde meydana getirdiği bütün vesveseleri çıkarmakla da emrolunmamışlardır. Bilakis Allah onlara akıl kuvveti vermiş, akıllarına da marifet ve ilimle minnette bulunmuştur. Akıl kuvvetiyle imtihan edilmektedirler. Şeytan ise, sevdikleri şeyleri onlara hatırlatarak tahrik etmektedir.

Allah'ın vermiş olduğu ilim ve marifetle donanmış akılla, tahrik edici duygulara, şeytanın dürtülerine ve onun, nefsin karakterine uyan hususları süslemesine karşı mücadele etmekle emrolunmuşlardır. Kullar için bundan başkası yoktur. Zaten onların da sadece buna güçleri yeter. Ancak onların bazısı bazısından daha güçlü olabilir. O güçlüler de mücahedeye devam ederek, nefsi kötülüğe çağırmaktan alıkoymuşlardır. Yoksa tabiatını değiştirme-

mişlerdir. Böylece mücahede yapılmadan önce nefsin ortaya çıkardığından daha az vesveseyle karşılaşmaktadırlar.

Öyleyse kula düşen; mücahede etmek ve nefsinin hevasını engellemektir. Kul, nefsinin tabiatını değiştirip de onu melek tabiatına dönüştürmekle mükellef değildir. Ancak tabiatının çağrılarını engellemekle mükelleftir.

Nitekim Vehb b. Münebbih'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: "İman kâid (yulardan tutup çeken), amel sâik (arkadan kamçılayıp süren), nefis ise huysuz binektir. Şayet kâid tembellik edip ihmalkar davranırsa, nefis yoldan çıkıp sapar. Sâik tembellik ederse, nefis kâidine baş kaldırır. Kâid ve sâik düzgün olurlarsa, nefis, istese de istemese de yoluna devam eder.

Şayet nefsinin hoşuna gitmeyen her şeyi terk edersen, dininin tamamını terk etmen yakındır. Birisi şöyle demiştir: "Nefis hevayı, heva da aklı gözler. Şayet akıl, onu azarlarsa o da uslanır. Onu kendi hâline bırakırsa, kokuşur."

Bunu söyleyen, doğru demiştir. Çünkü akıl ilimle görmez, marifetle korunmazsa, nefsin hevasına meyleder. Böylece akıl bizzat kendisi hileler kurar, arzular ve heva içinde sinsice işler yapar. Akıl hatırlar, ilimle görür ve marifetle korunursa, hevanın çağırdığı şeylerin zararını anlar, akıbetin vahametini görür ve onu azarlayarak nefsin, kendisini kullanmasına engel olur. Bu durum, Allah Teâlâ'nın, yer ve göklerdeki canlıları değişik tabiatlarda yaratmasından kaynaklanır.

Melekler, akıl ve basiret sahibi, hevadan, şehvetten ve diğer canlıları incitecek oyun ve tuzaklarla uğraşmaktan uzak bir tabiatta yaratılmışlardır. Bu yüzden onlara nefis ve arzular ârız olmaz. Onlar devamlı olarak Allah'a itaat hâlindedirler. Yorulmaksızın O'nu zikrederler. Çünkü onlarda yorgunluk verecek zıtlıklar, hevalar ve onları tefekkürden alıkoyacak, taat ve zikre tercih edecekleri dünyalık arzular yoktur. Hevalarla mücadele etmedikleri, elemler, yorgunluklar ve meşakkatler çekmedikleri için onlara sevap

olarak cennet nimetleri verilmemiştir. Azaptan korunmuşlar ve sürekli itaat üzeredirler.

Hayvanlar, kuşlar ve haşerat ise, şehvetlerle çevrili olarak yaratılmışlardır. Gıdalarını bulma, maişetlerini temin etme, nefislerini ve yavrularını kötü şeylerden koruyacak kadar marifet verilmiştir. Emir ve nehyi anlayacak ve işlerin sonunu değerlendirip bilecek bir akıl verilmemiştir. Bu nedenle insanlara ve cinlere haram kılınmış şeyleri yapsalar da onlardan ceza kaldırılmıştır. Hayvanlar istedikleri gibi birleşmelerinden, insanların canlarına ve mallarına verdikleri zararlardan dolayı sorumlu tutulmamışlardır ve onlardan da azap kaldırılmıştır. Onların varacakları son da toprak olmalarıdır.

İnsanlar ve cinler ise, emir ve nehiyleri yüklenen ve işlerin sonuçlarını bilebilen bir akılla yaratılmışlardır.[82] Bu da büluğ çağına ulaşınca gerçekleşir. Deli ve bunamış olanlar, Allah'ın, akıllarını yok edip giderdiği kimseler müstesnadırlar. Onlara fıtratlarına uygun olanı sevme, uymayan ve kendilerine eziyet veren şeylerden ise, nefret etme duygusu verilmiştir. Sonra da onlara, kendilerine verdiği akılla nefsin çağırdığı şeylere karşı mücadele etmelerini emretmiştir. Böylece onlar için çok büyük bir sevap ve elim bir azap hazırlamıştır.

Öyleyse nasıl bir özellikle yaratıldığını ve ne ile emredildiğini düşün. Bütün huylarını ve özelliklerini değiştirip melek gibi olmakla mükellef kılındığını zannetme. Yoksa tabiatının yaratıldığı hâlden başkasına dönüşmesini bekleyerek, ibadetleri terk edersin. Düşmanının susmasını, vesvese gücünün elinden alınmasını beklersin. Böyle bir bekleyiş ise, seni Rabb'ine ibadetten alıkor. "Ame-

---

82 Bu, Muhâsibî'nin, aklın bir gariza olduğu hususundaki görüşünün açıklamasıdır. Bak: "Kitabu'l-Akl". Bu kitap, Muhâsibî'nin "el-Mesâil" adlı kitabına eklenmiştir. Yine "el-Kasdu ve'r-rucû'u ilallah". (Bu kitap, Osman Arpaçukuru tarafından "Allah'ı Arayış", (İlke Yayıncılık, 2001) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.-Editör.) Gazali "İhya"sının ortalarında Muhâsibî'nin bu konudaki düşüncesini açıklamıştır.

limi ihlâs ile yapmadım." diyerek ameli terk etme. Fakat ihlâs ile amel yap ki, sevabını alasın.

"Niyetimi koruyamıyorum." diyenin sözü, "Allah'a ibadet etmek istiyorum; fakat kalbime gelen düşüncelerden dolayı amelimi ihlâs ile yapamamaktan korkuyorum." anlamına gelir ki, bu bir yanlış ve zaaftır. Fakat bu sözü, tembellik, cimrilik, rağbet azlığı ve nefsin taate yanaşmasındaki azlığı sebebiyle söyleniyorsa, işte bu doğrudur ve bu sözü söyleyenin sözü caizdir. Fakat nefsinin cimriliği ve hayra karşı tembelliğinden dolayı kişi nefsini övmemelidir. Ancak ona Allah'ın dünya ve âhiretteki sevabını hatırlatmalıdır ki, istekle itaate yönelsin. Nefsi ibadete yöneldiğinde de o ibadetle Allah'ı irade etsin ve kalbine gelen her türlü riya ve benzeri duyguları da engellesin.

* * *

ALLAH'IN RIZASINI İSTEMEKSİZİN BİR AMELE BAŞLAYAN VE SONRA PİŞMAN OLAN BİRİNİN PİŞMANLIKTAN SONRA AMELİ NASIL OLUR?

Dedim ki:

Kul Allah'ı irade etmediği bir işe başlıyor ve bu amelle, insanların övgüsünü kazanmak ya da onların kınamalarından sakınmak istiyor. Veya onların ellerindekine göz dikiyor. Sonra bu niyetinden dolayı pişman oluyor. Faka o, henüz başladığı bu amelini de bitirmemiştir. Bu pişmanlıktan sonra bu ameli nasıl olur?

Dedi ki:

Her amel, geçmişi ile hesap edilmez. Fakat eğer başladığı bu nafilenin tam olmasını istiyorsa, ona yeniden başlamalıdır. Meselâ, bir sûrenin bir kısmını okuduktan sonra bu durumu fark eder, sûreyi baştan alır. Buna benzer durumlar da böyledir. Ancak namaz, oruç, hac böyle değildir. Çünkü insanlar namazda ihtilaf et-

mişlerdir. Bazıları, "Bu ibadetlerin tamamını yeniden kılmalıdır." demişlerdir. Çünkü o amel boşa çıkmıştır. Bu amele yeniden başlamalı ve iftitahtan sonraki kırat, secde ve rükûyu tekrar etmelidir.

Dedim ki:

Neden özellikle iftitah'ı, ihramı ve oruç niyetini belirtin? Niçin "Onlar bozulmaz, diğerleri bozulur." dedin?

Dedi ki:

Çünkü iftitah tekbiri, namazın başlangıcıdır. Riya da ancak kalpte olan bir şey olduğu için, iftitah tekbiri, ihram ve oruç niyetini bozmaz. Böylece sanki o şiirle namaza başlamış ve kıbleden başka bir yöne yönelmiş gibi olur. Onun için iftitah tekbiri bozulmaz, ama onun dışında kalanlar fasid olur.

Bir başka gruba göre de, iftitah tekbirini, oruç niyetini ve ihramı yenilemelidir. Çünkü bunlarda Allah rızası yoktur. Her ne kadar namaza bununla giriliyorsa da bunu Allah için yapmamıştır. Sadece halk için yapmıştır. Öyleyse tüm bunlar fasittir. Sadece Allah'ın rızası kast edilmiş olanlar geçerlidir.

Bir başka grupta şöyle der: "İstiğfar etmeli ve namaz, hac ve orucundan kalan kısımları tamamlamalıdır. Geçmiş olanı da hesap etmelidir. Çünkü ameller sonuçlarına göredir. O da namazını ihlâs ile bitirmiştir. Nitekim namazı, haccı ve orucu riya ile bitirince bunların geçeni de kalanı da boşa gider. Bu, onun tersidir. Çünkü kul Allah için tekbir getiriyor, kıbleye yöneliyor, rükû ve sedce ediyor ve bunları sadece Allah için yapıyor. Şayet bunları Allah'tan başkası için yapsa kâfir olur. Şayet Allah için namaz kılsa ve halkın övgüsünü istese, sonra da pişman olsa, geçenler de onun lehine hesap edilir. Çünkü o ihlâslıdır. Bu durum aynen siyahlık bulaşarak pislenmiş bir elbisenin, daha sonra yıkanarak temizlenip eski beyazlığına dönmesi gibidir. Böylece o kişi, namazda asıl olan Allah'a itaat üzere kalmıştır. O namazı da vasıf itibariyle ihlâsla yerine getirmiştir. O namaz da böylece Allah için olmuş olur. Çünkü o kişi amelini bitirmeden önce amelinden geçen kısımda halkın övgüsünü terk etmiş, nefsine de halkın övmesine

kapılmaması için kızmış, bilmeyenlerden olduğu için pişman olmuş ve ameline başlamadan Allah'ı irade etmiştir. Amelini ihlâs ile bitirdiği için geçenleri yeniden kılmasına lüzum yoktur. Çünkü ameller sonuçlarına göre değerlendirilir.

Bütün fırkalara göre namaz hiçbir ibadete benzemez. Ancak hacda başlangıç için ihram daha kuvvetlidir. Onu bırakamaz. Çünkü ihramdan çıkmak, Allah'ın vacip kıldığı ve Sünnetin öngördüğüne göre, ancak Kâbe'yi tavaf etmekle mümkündür. Öyleyse onu tamamlamalı ve riyadan dolayı da pişmanlık duymalıdır. İhramdan çıkmasına gerek yoktur.

Dedim ki:

Allah benim kusurlarımı örtüp, beni arkadaşlara, dostlara ve tanıdıklara sevdirirse, onlar da beni övüp sena etseler... Sonra kalbim de onların övgü ve senalarını istemediğini kararlılıkla ortaya koysa... Buna rıza göstermiş olmam, beni aldatan bir mugalata olur diye korkmalı mıyım?

Dedi ki:

Bunun iki anlamı vardır. Birisi, senin bu konuda doğru olman, onların övgüsüne bel bağlamaman, seni örttüğü için Allah'a şükretmen ve onların seni övmelerinin senin hiçbir şeyi arttırmayacağını bilmen gerekir.

İkinci anlamı ise şudur: Belki sen onların övgüsüne dayanmışsındır ve nefsin de bununla rahatlık duymaktadır. Sen ise, aldanmaktan hoşlanmamaktasın.[83]

Durum böyledir. Çünkü nefis, kulların övgüsünü elde edince sevgisinde bir eksiklik olmadığı sürece hoşlanmamaya aldırmaz. Nefis de sevdiği şeyi elde etmiştir. Bu, şuna benzer: Adam kendisine yetecek şeylere sahiptir. Ona infak eden de vardır. Bu adam böyle bir durumda: "Ben Allah'a tevekkül ediyorum, rızık için hiç-

---

83 Müellif ikinci anlamı açıkça beyan etmemiş. İfadenin gelişi bu paragrafın baş tarafında ikinci anlamı açıklamaya başlıyor olmalı. Bu nedenle bunu parantez için gösterdim. (Çev)

bir endişe taşımıyorum." diyor. Dışarıdan bakan, gerçekten bu adamın bu sözleri ondaki kesin inanç ve tevekkülden kaynaklanıyor, zanneder. Oysa bu adamın itminan ve güveni, yeterli imkâna ve kendisine yardım edenedir. Nefsi de bu durumun kesin bir inanç ve tevekkül olduğunu ona kabul ettirmektedir.

Dedim ki:

Bu iki durumu ne ile ayıracağım?

Dedi ki:

Övenlerin tamamının veya bir kısmının övgülerinde değiştiklerinde, şayet sahip olmadığın ve reddettiğin düşünceler dışında nefsinin üzülmediğini fark edersen, onların övgülerine önem vermeyişinin doğru olduğunu bilebilirsin. Şayet nefis onların övgülerine aldırmasaydı, o övgülerin yok olmasıyla üzüntüsünde azalma olmazdı.

Övenlerin seni sena etmelerindeki hâllerinin değişmesinden dolayı üzülürsen ve bundan kaynaklanan düşünceyi içinden atamıyorsan, kalbin onlarla uğraşıyorsa, işte bu durum nefsinin, onların övgülerine dayandığına ve rağbet ettiğine bir delildir. Eğer böyle olmasaydı üzülmezdin. Var olabilecek geçici üzüntüyü de Allah'ın vermiş olduğu akılla reddederdin.

Sevdiğin şeyin alınmasına üzülmezdin. Bilakis öyle olmadığın hâlde seni öyle zannederler diye üzülürdün. Bu da kalbini meşgul etmezdi. Onların seni zikrettikleri hâlden de uzaklaşırdın ki, senin o hâle sevindiğine inanmasınlar. Böylece yalandan özür dileme, yeminler etme ve sabahlara kadar düşünmeden de kurtulurdun. Şayet onların senin günahlarından haberdar olduklarını bilirsen, Allah'ın bilmesinden çok onların bilmesine üzülürsün. [84]

Belki sen bu suçtan daha büyük özürler beyan eder, olması gerekenden daha fazla üzüntü ve inkisar duyarsın ki, onların, kalplerinden zannedip, inandıkları şeylerden uzak olabilesin.

---

[84] Allah'ın kullarından istedikleri, kulların da Allah'a karşı vazifelerini anlamak için Allah'ın verdiği aklın tafsilatları için müellifin "Akıl" kitabına bakınız.

Eğer nefsin veya senin onların övgüsüne dayandığını bilmek istersen,[85] tavırları değişince övgülerinin yok olmasıyla sende oluşan üzüntüye bak. Çünkü bu üzüntü, senin, onların övgüsüne dayandığını gösterir. Şayet tavırları değişmiyorsa, nefsine şunusor: "Şayet onlar övme yerine seni kınasalardı, buna karşı üzüntün nasıl olurdu?" Şayet üzülür ve kalbine de korku hâkim olursa, onların övgüsüne dayanmış olduğunu bil. Şayet üzülmezsen, yine de nefsinin doğruluğuna kesin karar verme. Çünkü onların kınamalarına sebep olmayacak derecede bir üzüntüyü nefis terk edebilir.

Bazen kul, övgüyle beraber, insanların zannedip inandığı şeyleri reddetmekte doğru olabilir. Fakat tenkitle imtihan edilince ihlâsını kaybeder. Bu durumun görülmesi az değildir. Öyleyse bundan korkmak daha evladır. Çünkü kişi halkın övgüsünün yok olmasıyla üzülüyorsa, ihlâsında yalancı olmaktan korkmalıdır.

* * *

İNSANLAR DEVAM ETTİREMEZLER DE ALLAH'A ASİ OLURLAR ENDİŞESİYLE BAZI NAFİLELERİ TERK ETME

Dedim ki:

İnsanlar devam ettiremez de benim yüzümden Allah'a asi olurlar diye bazı nafileleri terk etmem mi yoksa yapmam mı daha efdaldir? Bu hususta ne diyorsunuz?

---

[85] Muhâsibî, "Adabu'n-Nüfus" adlı kitabında ihlâsı tanımak için ölçü koymuştur. O şöyle der: "Ameli temelden boz, asıldan başla. Şayet nefsin bu bozmadan hoşlanır, bozduğuna doğru hareketlenmezse, tüm bunlar ihlâs alâmetidir. Bunun benzeri şöyledir: Adamın biri Allah için bir düğün yemeği yapsa ve şehrin ileri gelenlerini çağırsa, tam bu sırada onun Allah için olmadığını anlasa, böylece azmini bozsa, eğer şehrin ileri gelirlerini çağırmamadan dolayı üzülüyorsa, o ihlâslı değildir. Aksi olursa tersi geçerlidir.

Dedi ki:

Sen, adam sana suizan ederek kötülük yapar diye ameli terk etme konusunda mugalata yapıyorsun. Dolayısıyla sen iki özelliği bir araya getiriyorsun. O adama kötü zan beslemiş ve seni Allah'a yaklaştıracak şeyi terk etmişsin. Aynı şekilde sen bazı vacipleri de terk etmişsin. Belki sen, "akrabaları üzerim" korkusuyla onları ziyaret etmeyi de terk ediyorsun. Belki sen onda gördüğün bir kötülüğü, sözünü dinlemez düşüncesiyle reddetmekten çekiniyorsun. Oysa onda böyle bir durumu bilmiyorsun. Bu nedenle iyiliği emretmeyi yapmamış ve ona kötü zanda bulunmuş olursun. Ancak böyle biri açıkça fasık olan kişi ise, ona böyle bir zanda bulunulabilir. Ama emir ve nehyi de kabul edebilir.

İlim sahibine bir şey emrettiğinde seninle tartışır. Sen de senin iddiana göre, senin yüzünden günaha girmesin diye birçok vacip ve nafileyi terk edersin. Şayet iddianda doğru isen aldanmış ve kötü zanda bulunmuşsundur. Eğer doğru değilsen nefsin kınanmaktan endişe etmiştir. Nefis sana acıdığını ve sana nasihat ettiğini hayal ettirmiştir. Oysa sen bu konunun dışında onlara acımıyorsun. Allah'a isyan ettiklerine aldırmazsın. Oysa diğer konularda kızıyorsun. Nefsinin iddia ettiğin bu sıfat, halka çok merhametli olan peygamberlerin sıfatlarıdır. Kendine bak bakalım, nefsinde tüm hâllerinde halka karşı böyle midir? Eğer böyle ise, sen şefkati yanlış kullanıyorsun. Çünkü kötü zan, seni taattan alıkoymaktadır. Sen ona acıyacağın durumu kesin bilmiyorsun. Ancak bu iş, farz ve fazilet açısından sana bir eksiklik getirmiyorsa, onları şeytan aldatmasın diye onlara acıdığından terk edebilirsin. Ancak sen onlara acıdığın zaman da onlar o işi yapıyorlar. Fakat sen, "Ben fitneden dolayı onlardan yüz çevirmiyorum, onlardan dolayı ne farzı ne de fazileti terk etmiyorum." diyorsun. Öyleyse düşman sana istediğini yaptırmıştır. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Peygamberimiz itikafta iken Safiyye validemiz ona uğrar. Beraber dışarı çıkarlarken iki kişi ile karşılaşırlar. O kişi-

---

[86] Buhârî, İtikaf, 11, Ahkam, 21, Müslim, Sela, 24; Ebû Davud, Edeb, 81; İbn Mace, Sıyam, 65; Müsned, 2 / 337

lere:) "Bu Safiyye'dir." der. Adamlar, "Ey Allah'ın Resûlü, biz senin hakkında hayırdan başka bir şey düşünmedik." derler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, "Şeytanın size bir zan vermesinden korktum." der.[86] "Siz şüpheye düşmüşsünüzdür." demez.

İbrahim en-Nehaî ve A'meş yolda birlikte yürürler. İbrahim der ki, "A'meş tek gözlüdür." diyorlar. A'meş, "Onlar günah, biz ise sevap kazanıyoruz, bize ne!" deyince İbrahim, "Hem onların hem de bizim selâmette olmamız daha iyi değil mi?" cevabını verir.

Öyleyse senin hayrını azaltmayan konularda onlara acımanda bir sakınca yoktur. Fakat onların kötülük yaptıklarını kesin olarak düşünmemelisin. Burada en çok tenkitten ve makamın düşmesinden endişe edilebilir. Akıllı bir kul buna aldanmaz.

* * *

UYULSUN DİYE AMELİ AÇIKTAN YAPMAK

Dedim ki:

Bir işi bana uyulsun diye açıktan yapmaya ne dersin? Yardım istendiğinde ensârdan birisi bir kese altın getirmiş, onu görenlerde onu izleyerek yardımda bulunmuşlar. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) de: "Kim güzel bir çığır açarsa, ona uyanların sevabı kadar sevap alır." buyurmuştur. Namaz, oruç, hac, savaşa katılmak ve diğer ameller de böyle olurlar mı?

Dedi ki:

Sadakada örnek olma hususunda insanlar birbirine yakındır. Çünkü sadaka, acımak, merhamet etmek ve düşküne yardım etmek demektir. Kul bunu açıkça yaptığında, diğerlerini de teşvik eder. Ancak açıktan verdiği sadakasında sadece Allah'ın rızasını gözettiğini ve gizlemeden hoşlanmadığını kesin olarak bilmedikçe açıktan vermeye yeltenmemelidir. Ben, Allah'ın bilmesiyle yetin-

menin az olmasından ve sadakasını insanların da bilmesini istediğinden dolayı, açıktan verilmesini istemem. Fakat sadakayı açıktan yapacaksa, büyük bir sevap kaçırma ve başkalarına örnek olacak diye az bir sevap alma endişesi ile yapmalıdır. Sadece sadaka sevabıyla yetinmemeli, ona uyup verenlerin sevabı kadar sevap almayı da isteyerek onları da sadakaya teşvik etmelidir.

Sadakanın başka bir anlamı daha vardır. Sadaka verilen şahıs, örnek alınsın diye açıktan vermekten dolayı rencide olup, bundan hoşlanmaması sebebiyle gizli olarak verilmesi daha hayırlıdır. Çünkü mü'mine eziyet vermeyi terk etmek daha faziletlidir. Allah Teâlâ'nın:

"Başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı boşa çıkarmayın."[87] sözü hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları şöyle demiştir: Kendisine sadaka verdiğin kişi hakkında konuşursun, bu da onun kulağına gider. İşte eziyet etmek budur. Âlimlerin çoğunluğu ise şöyle der: "Sadaka verdiğin kişiyi fiilin ile rahatsız etmek anlamındadır." Eğer kendinde örnek olsun diye Allah için açıktan verme hususunda bir kuvvet bulamıyorsan, riya olmasa bile, sadakayı gizli vermek daha iyidir. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edileni duymadın mı?

Selman ve başkaları Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet eder: "Yedi sınıf Allah'ın arşının gölgesinden başka gölgenin olmadığı bir günde Allah'ın arşının gölgesinde gölgelenirler." Diğerlerini saydıktan sonra şöyle buyurdu: "Sağ elinin verdiği sadakayı sol elinden gizleyen adam."[88]

Başka bir hadiste ise: "Şayet o sadakayı solundan gizleyebilirse (gizlesin); gizli sadaka daha faziletlidir. Ancak örnek alınsın diye açıktan verebilir."[89]

Şöyle bir hadis de rivayet edilmiştir. "Gizli amel, açık amelden

---

87 Bakara, 264

88 Buhârî, Hudud; Nesâî, Kaza, 2; İbn Mace, Taharet, 11

89 Buhârî, Zekat, 13; İbn Mace, İkâmet, 78

yetmiş kat daha faziletlidir." Ama örnek alınsın diye açıktan yapmak da gizli yapmaktan yetmiş kat daha faziletlidir.

Dedim ki:

Söylediklerinden dolayı kalbimin güç bulduğunu hissediyorum. Bunu istiyor ve Allah'tan daha çok sevap almayı arzuluyorum. Nefis ise, düşmanın düşüncelerinden ve hevadan ayrılmıyor. Bu konuda vicdanın doğruluğu ile nefsin aldatmasını neyle ayıracağız?

Dedi ki:

Nefsine şunu sorarsın: "Onlar bilmeden, onların yaptıklarından sevap alsan, bunu sadece Allah'ın bilmesiyle yetinir misin?" Eğer kalp buna kanaat ediyorsa, o doğrudur. Şayet buna kanaat etmiyorsa, o ancak nefsin bir aldatması ve insanların övgüsünü elde etmek için amelini açıktan yapmanı istemesidir. Fakat nefis, bu şekilde aldattığı kişiye de fazla sevap almak için bunu Allah rızası adına yaptırdığını göstermektedir.

Dedim ki:

Oruç, namaz ve savaş da böyle mi?

Dedi ki:

İradesi doğru ve ameli bitirdikten sonra gelecek vesveseleri reddetme konusunda güçlü olanlar dışında bunların açıktan yapılmasını hoş görmüyorum. İnsanların da böyle yaptıklarını görmüyorum. Bazen düşman, amelini açıktan yapanın ardına düşer ve gaflet hâlinde olduğu bir sırada vesvesesi ile onu yener. Netice itibariyle örnek alınsın diye açıktan yapmada bir zarar yoktur. Fakat insanlar bu tür ibadetleri mümkün mertebe gizlemekle emrolunmuşlardır. Çünkü nefis çok aldatıcıdır. Şeytan da hilesiyle pusuda beklemektedir.

Bazen adam gecenin ortasında komşularını uyandırmak için sesini yükseltir. Böyle yapan adam, azmi kuvvetliyse, duyduğu kimselerin övgüsünü basit görüyorsa ve onların, sesiyle uyanıp da

Rabb'lerine ibadet etmeleri, Allah'tan alacağı sevaptan daha çok istek duyduğu bir şey değilse, bunu yapabilir.

Gaza zaten açıktan yapılan bir ameldir. Adamın riyaya karşı azmi güçlü ise, başkalarına örnek olmak için öne atılıp ön safta savaşabilir. Bunu insanları savaşa teşvik etmek maksadıyla yapar. Böylece onların da ileri atılmalarını sağlamış olur. Bu daha faziletlidir. Çünkü o, gizliyi açık etmiş değildir. O ancak açık olanı açıktan yapmıştır. Çünkü bu yer alenî bir yerdir. Böylece fiili ile başkalarını her teşvik etmesi daha fazla faziletli olmuş olur. Şayet düşmana saldırmak ve onlara hamle yapmak kendisine basit gelen ve Allah'ın kendisine riya duygusunu engellem gücü de verdiği birisi ve bu kişi örnek olduğu kişilerce tanınan biri ise, bu adamın gizlemeyip açıktan yapması daha efdaldir. Çünkü böyle yapmakla düşmanla savaşılmasına teşvik etmiş olur. Yine böyle yapmakla düşmana karşı mücadele etmiş ve dini de aziz kılmış olur.

* * *

KULUN, KARDEŞLERİNE AMELE TEŞVİK İÇİN BİR ŞEYLER ANLATMASI

Dedim ki:

Adam, kardeşlerine, amele teşvik için, amel yapmalarını güçlendirecek şeyler anlatabilir mi?

Dedi ki:

Bu konuda salih insanlar geçmişte de olmuştur. Sa'd b. Muaz da onlardan birisidir. O şöyle der: "Müslüman olduğumdan beri kıldığım hiçbir namaz yoktur ki, nefsim o namazdan başkasını konuşsun. Katıldığım hiçbir cenaze olmamıştır ki, ona söyleneni kendime söylemeyeyim. Resûlullah (s.a.v.)'tan duyduğum her şeyin de hak olduğunu bilmişimdir."

Ömer (r.a.): "Zengin veya fakir sabahladığıma aldırmam. Çünkü hangisinin benim için hayırlı olduğunu bilmiyorum." der.

İbn Mes'ûd (r.a.) da şöyle der: "Sabahladığım hâlden başka bir hâlde sabahlamayı temenni etmem. Hoşlanılmayan iki şey olan ölüm ve fakirlik, ne güzeldir. Hangisiyle imtihan edildiğime aldırmam."

Osman (r.a.) da şöyle der: "Teganni etmedim, temennide bulunmadım ve Peygamber (s.a.v.) ile biat ettiğimden beri sağ elimle zekerime dokunmadım."

Şeddad b. Evs (r.a.) da şöyle demiştir: "Müslüman olduğum günden beri, şu sözün dışında, tenkit edilecek ve yerinde olup olmadığını araştıracağım bir söz söylemedim." O söz de kölesine söylediği şu sözüydü: "Sofrayı getir, yemek hazırlanana kadar onunla oyalanalım."

Süfyan b. Harb (r.a.) ölümü yaklaşınca akrabalarına şöyle der: "Üzerime ağlamayın, ben müslüman olduktan beri bid'at bir iş yapmadım."

Aişe (r.a.), insanların faziletlilerinden olan Üseyd b. Hudayr'ın şöyle dediğini söyler: "Üç hâl var ki, onlardan başka bir şey üzere de olsam yine aynı hâl üzere bulunurum: Bir cenazenin ardından gittiğimde ben de öyle olacağımı söylerim. Kur'ân okuduğum zaman ve Peygamberi dinlediğim zamanki hâllerim."

Ömer b. Abulaziz de şöyle der: "Allah'ın benim için takdir ettiği bir kazası için "Bundan başkasını takdir etseydi." demedim. Hiçbir arzumda Allah'ın takdir ettiği yerlerin dışına çıkmadım."

Bu önderler, böyle şeyleri yapmışlar ve hiçbiri de hayır yapmak ve başkalarını hayra teşvik etmekten başka bir şey düşünmemişlerdir. Böyle yapmak, ancak güçlü ve yaptığını ancak örnek alınsın diye yapan kişinin işidir. Yoksa örnek alınmayı yerine koymamış olur. Örnekliği ise, azmi kuvvetli ve riyayı kast etmeyenler yapabilirler.

Halife veya âlim birisi, yün veya zahidlerin elbiselerinden giyse, toplulukta konuşsa veya onları yapacakları bir hayra teşvik etse, insanlar bundan öğüt alırlar ve ona boyun eğerler. Çünkü o onların imamıdır ve örnek alacakları bir konumdadır. Halkın tanımadığı veya bazılarının ilim ve faziletle tanıdığı birisi böyle yaptığın da onu örnek konumuna koymazlar ve yaptığında da onunla dalga geçerler. Bunları görüyoruz.

Öyleyse önder olamayan birinin bunları halk içinde yapması yanlıştır. İmam olanın da güçlü bir iradeye sahip olması şartıyla yapması caizdir. Meymun b. Mihran'nın şöyle dediği rivayet edilir: "Şu çarşıda izarı çözülü, perişan vaziyette olup da lâ ilâhe illallah diyen birisini bana gösterin."

Onların şu sözlerini görmüyor musun:

"*Bizleri takva sahiplerine önderler kıl.*"[90]

Onlar, kendileri sebebiyle Allah'a itaat edilmesine olan isteklerinden dolayı böyle dedikleri için övülmüşlerdir. İbrahim (a.s.) da şöyle demiştir:

"*Benden sonra gelenler arasında bana doğruluk dili nasip et.*"[91]

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"*Sonradan gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık.*"[92]

Bu nedenle Kitaplı her din mensubu "İbrahim bizdendir." der.

Avamdan birisi, bunu yapınca alaya alınır. Ve ona çirkin sözler söylenir, riyakârlıkla, dünya malı için yapmakla, deli ve ahmak olmakla itham edilir. Çünkü bu kişi, onların önderi değildir. Onu önderlik makamına koymazlar. Güçlü olan birisi ise, onları Allah'a taata teşvik etmek ve onları uyandırmak istemektedir. Durum böyle olunca azmi kuvvetli biri de olsa onları ancak günaha teşvik etmiş olur. Anlattığı ameliyle ve ortaya koyduğu taatiyle onlarda

---

90 Furkan, 74

91 Şuara, 84

92 Saffat, 78

amellerini arttıracak bir emel görmezse, onun iradesi nasıl böyle bir şeyde doğru ve sahih olabilir.

Öyleyse mürid bir kul için gerekli olan, bu durumu bilmek ve onu Allah'ın koyduğu yere koymaktır.

Bazen kişi insanlara kendisinden bahseder, onlar da onu riyakârlıkla nitelerler. Çünkü insanlar ona uymazlar. Bazı insanlara akrabalarından uyanlar olur. Fakat yakın komşularına bir şey emretse, onlara hayır bir amel gösterse bile ona uymazlar. Bazılarına komşuları da uyar, fakat komşularını geçerek işi sokağa taşısa, ona uymazlar ve riya ile itham ederler. Bu işi yaparken velev ki onlara bazı amellerden bahsetse ve zikir yaparak, yün elbise giyerek kılık kıyafetiyle işi ortaya koysa da ona uymazlar. Bazı insanlara kendi mahallesi ve çarşısı uyar. Şayet avamın yapmadığı şeyleri onlara açıkça anlatıp gösterse de ona uymazlar ve yanlıştan da vazgeçmezler. Onu tanımayanlardan bazıları da onun iyi ve âlim birisi olduğunu anlayıncaya kadar onunla alay eder ve hakkında suizanda bulunurlar.

İnsanlardan kimileri de bu anlatılanlardan bir şeyi açıktan yaptıklarında, halk onu allame diye isimlendiriyorsa, onların yanlarından geçtiğinde onun için "halife gibidir", "meşhur âlimdir" veya o avamın yanında tanınan "falan müftü gibidir" deniliyorsa, işte insanlarından ismini duyanların önderidir. Velev ki bu zatı önceden görmemiş olsunlar. İnsanlar böyle birisine boyun eğer ve onun hayırlarına uyarlar. Hatta bizler avamdan bazılarının, ilimle meşhur âlimlerin, ibadetle şöhret bulmuş faziletli kişilerin hatalarına bile uyduklarını gördük. Öyleyse böyle birisinin hatasına bile uymakta insanlar yarışıyorlar ve böyle olmayanların birçok hayırlı işine uymuyorlarsa, böyleleri hayırları nasıl dışa vururlar?

Akıllı müride gereken; Allah'ın onu halkın nazarında nereye koyduğunu bilmesidir. Buna göre; güçlü olduğu zamanda uyulsun diye iyiliği ortaya koyması mümkün olur. Böylece ne kadar iyi niyetli, azmi güçlü olsa ve insanların övgüsünü basite de alsa, haddini aşmamış olur.

Aynı konuyla ilgili Hasan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Adam var, ev halkının imamıdır, önderidir. Adam var, mahallesinin imamıdır. Adam var, genelin imamıdır." Sünnette, kimi şahısların kendi selâmetleri ve gizli amelin fazileti için amelin gizlemesi emredilmiştir. Çünkü gizlilik, amel edenleri daha iyi korur ve onları riya duygusuna düşmekten ve onu kabul etmekten daha çok uzaklaştırır.

Hasan'ın şöyle dediği de anlatılır: "Gerçekten müslümanlar gizli amelin daha iyi koruduğunu bilirler. Öyleyse ârif olan bir müride düşen görev, nefsine aldanmamak ve onu belalara arzederek denememesidir. Akıllı mürid afiyete sarılsın. Onun durumu, boğulanlara acıyan yüzücüye benzer. Onları çıkarmaya gider, boğulanların sarılmasıyla o da boğulur. Keşke suda boğulan gibi olsa. Fakat onlardan bazıları kendilerini Allah'ın gazabına maruz bırakırlar.

Azmi güçlü olan, riyayı kabul etme hususunda düşmanın vesveselerini basitçe savan, Allah'tan başkasını irade ederek amelini ortaya koymayan, kendisi istemediği hâlde ameli ortaya çıkan, insanlara gözükeni gizleyenin yaptığı, Allah'ın bilmesini az bulduğu için değil onların da amel etmelerini istemesidir. Fakat onun amelini ortaya koymaya iten şey, yalnız başına yaptığında alacağı sevabın azlığıyla yetinmemesidir. Öyle ki, bu kimse, onları Allah'a taata teşvik etmekle Allah'a yakınlaşmayı ister. Böylece hem amelinin sevabı hem de bu ameli yapanların sevabı onun olur. Aynı zamanda bu kişi, uyulacak şeyleri aşıp, uyulmayacak şeyleri de dışa vutmakla haddini aşmamış olur. Neticede en büyük sevap da bu kişi içindir.

Âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. İlim ehlinden bir grup şöyle der: "Uyulmak için olsun başka şey için olsun, gizli amel açık amelden daha faziletlidir. Uyulmak için olan alenî amel, uyulmak için olmayan alenî amelden daha faziletlidir."

Bir grup da şöyle der: "Gizli amel, uyulmak için olmayan açık amelden üstündür. Uyulmak için olan açık amel de gizli amelden

üstündür. Uyulmak için olan açık amel üstün olmasaydı, Peygamber (s.a.v.) buna teşvik etmezdi. Uyulacak kişileri ancak başkaları onlara uysunlar diye teşvik etmiştir. Onlara uymak da ancak amelin açık olmasıyla gerçekleşir.

Onları bu sebeple açık amele teşvik etmiş ve onlara hem kendilerinin yaptığı amelin hem de kendilerine uyanların sevabını alacaklarını haber vermiştir. Bu durum, onları gizli amelden teşvikle açık amele çıkarmanın delilidir. Açık amel, sevabın çok olmasındandır yoksa riya olsun diye değildir. Onlara ecirlerinin kendilerine ait olduğu gibi başkalarının ecirlerinin de onların olduğunu haber vermiştir. Onlar bundan önce, gizli amel edenin sadece kendi sevabını kazandığını biliyorlardı. İşte böylece ortay çıkıyor ki, uyulmak için olan açık amel gizli amelden daha faziletlidir.

Bir hadiste şöyle denilir: "Gizli amel açık amelden yetmiş kat üstün olur. Amel edenine uyulduğu zaman açık amel, gizli amelden yetmiş kat üstün olur. Gerçek şu ki, sayılmayacak derecede üstün de olur."[93] Bir başka hadiste de şöyle buyrulur: "Kim kendisiyle amel edilen güzel bir çığır açarsa, onun ve kıyamete kadar onunla amel edenlerin sevabını alır."[94] Bazen adam bir çığır açar ve kıyamete kadar onunla amel edilir.

* * *

DÜŞMAN KORKUSUYLA VE ŞÖHRET ENDİŞESİYLE AMELİ AÇIKTAN YAPMAMAK, AKSİNE GİZLEMEK

Dedim ki:

Gizli amel, anlattığınız gibi alenî amelden üstün olunca, bizler de örnek alınacak durumda olmadığımız için ameli açıktan yapmayacağız. Öyleyse sadece gizli amel yapacağız, demektir.

---

93 Buhârî, Zekat, 13; İbn Mace, İkâmet, 78

94 Müslim, Zekat, 69, İlim, 15; Nesâî, Zekat, 64; İbn Mace, Mukaddime, 14

Dedi ki:

Bu düşmanın hilesidir. Çünkü Allah, hem gizli hem de alenî-meli övmüştür. Şöyle buyurur:

"Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir."[95]

"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarfedenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler."[96]

Öyleyse gizlilik alenilikten daha üstündür. Açıktan yapmak ise, yapmamak ve boş durmaktan üstündür. Mümkün olursa gizli amel açık amelden üstündür. Gizli yapmak mümkün olmadığında ise, sadece Allah rızası için ihlâsla açıktan yapmak, terk etmekten daha faziletlidir.

Dedim ki:

Birtakım güçlü önder insanlar, hayırla meşhur olup tanınmaktan hoşlanmamışlardır. Onlardan biri olan İbrahim en-Nehaî'nin yanına Kur'an okurken, bir adam girmek için izin istedi. Hemen Mushafı kapattı ve şöyle dedi: "Bu adam, benim her zaman Kur'an okuduğumu bilmesin."

Onlardan biri de İbrahim et-Teymî'dir. O da şöyle der: "Konuşmak hoşuna gidiyorsa, sus. Susmak hoşuna gidiyorsa, konuş."

Hasan ise şöyle der: "Onlardan birisi, yolda eziyet veren bir şeyin yanından geçse, meşhur olmaktan hoşlanmadığından onu kaldırmazdı."

Onlardan birisini ağlama tuttuğunda bunu şöhret korkusuyla gülmeye çevirirmiş. Birisinin yanında ziyaretçileri gecelediğinde, şöhret korkusuyla gece ibadetini terk edermiş.

---

95 Bakara, 271

96 Bakara, 274

Bu konuda birçok haberler vardır. Bunlara ne dersin?

Dedi ki:

Allah hepsine rahmet etsin. Gerçekten onlar önderlerdir. Onlardan hepsi de bizim örneklerimizdir. Bazıları bazı hâllerde diğerlerinden daha güçlüdür. Dolayısıyla birinin güçlü olduğu hâlde diğeri zayıf olabiliyor. Bu güçlü de o zayıfın güçlü olduğu başka bir hâlde zayıf olabiliyor. Şimdi sen bana fazileti soruyorsan, sana fazileti haber vereyim. Fazilet, güçlü olduğu hâlde riyayı engellemek ve Allah'ın onun için açmış olduğu hayır kapılarını terk etmemektir. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir: "Sana bir hayır kapısı açıldığında bunu fırsat bil, bu fırsattan yararlan."[97] Bahsettiğin bütün hadisler güçlü olanların zıddınadır. Her ne kadar başkalarının güçlü oldukları hâllerde bazıları zayıf kalıyorsa da onlar o amelleri ihlâsı ve selâmeti istedikleri için bırakmışlardır. Yoksa amele karşı tembellik etmiyorlardı. Bunun için Allah'ın onları da bu amellerin sevaplarından mahrum etmeyeceğini ümit ediyorum. Her ne kadar diğerleri bunlardan daha güçlü de olsa...

İbrahim en-Nehâî'nin Mushafı kapatmasına gelince, rivayete göre, İbn Abbas Kur'an okurken yanına bir adam girer. İbn Abbas: "Bu, dün gece okumadığım cüzümdür." der. Osman (r.a.), "Rabb'imin bana gönderdiği mektuba bakmadığım bir günün geçmesinden Rabb'imden haya ederim."[98] diyerek her gün Kur'an okuduğunu haber vermiştir.

Ömer (r.a.) zeval vaktinde namaz kılarken Abdurrahman yanına geldi. Ömer: "Bu, benim geceden kalan virdimdir." der.

Ebû Cehil'in oğlu İkrime (r.a.) Kur'an okur. Sonra da Mushafı alır, ağlayarak yüzüne sürer ve şöyle derdi: "Rabb'imin kelamı, Rabb'imin kelamı." Bu olayı ondan rivayet eden, bu olayı bizzat ondan görmüştür.

İbrajim et-Teymî'nin sözü ise iki ihtimali içerir: Birisi sahih, di-

---

97 İbn Mübarek, "Zühd", 38

98 Hakim, "el-Müstedrek", 3/ 243

ğeri ise zayıftır. Zayıf olanı, kullara emredilenlere aykırıdır. Her ne kadar bazıları ihlâsa olan sevgilerinden dolayı nefislerine karşı bununla müdâra yapıyorlarsa (idare etme) da, emredilenin hilafınadır. Sahih olan anlamı ise şudur: Adamın, "Şöyle şöyle yemekler hoşuma gider." dediği gibi, haram, lağiv veya fuzulî konuşmalardan dolayı, nefsinin şehveti açısından konuşmak hoşuna gidiyorsa, bunun manası doğrudur. Kullar da bununla emrolunmuşlardır. Susma da böyledir. Nefis, zikirden tembellik etmesinden, halkın kendisine karşı olan sevgilerinin devam etmesi için hak olanı söylemekten dolayı susuyorsa, bu yanlıştır. O zaman sen nefsinin beğendiği susmaya muhalefet et ve konuş.

Sanki o şöyle der gibidir: "Her şeyi söyleme, her şeye karşı da susma. Fakat nefsinin hevasına bak ve ona muhalefet et." Çünkü heva sadece dünya işine çağırır. Öyleyse hevanın davetine muhalefet et. Susmanı da konuşmanı da Allah'ın emirlerine tâbi kıl. Şayet nefis, konuşma ve susmada halkın övgüsünü istiyorsa, riya ve ucub açısından bunlar hoşuna gidiyorsa, aksini yap; susuyorsan konuş, konuşuyorsan sus. Şayet salih amel ve hayır, konuşma bakımından hoşuna gidiyorsa, kullar bunu terkle emrolunmamışlardır. Fakat bunun Allah'ın nimeti olduğunu hatırlamakla, nefislerinin hevasınında buna muhalif olduğunu hatırlamakla emrolunmuşlardır. Öyleyse bunun kendilerine minnet edilen bir nimet olduğunu itiraf etmelidirler.

Ama halkın övgüsünden dolayı hoşuna gidiyorsa ve başlangıcı kendini beğenme ise, evla olan bundan sükut etmektir. Konuşma olsun, susma olsun, riya terk edilmelidir. İbrahim'in dediği gibi. Şayet başlangıç Allah içinse, ihlâstan sonra halkın övgüsünü beğenme ortaya çıkmışsa, bu konuda insanlar susmayla emredilmemişlerdir. Ancak onlar riya duygusunu engellemek ve ameli Allah için tamamlamakla emredilmişlerdir.

Hasan'ın sözü ise, bazı zayıf kişilerle şöhret peşinde olduklarını zannettiği bazı kişileri teşvik içindir. Ya da bazı hâllerde ihlâs ve hayrı ortaya koymada zayıf olanlardan yapılan bir aktarmadır.

Onun bu sözü ve bu aktarmasıyla halka öğüt vermesi, eziyeti kaldırma ve ağlamadan daha meşhurdur.

Fakat Hasan, şöhret istemeye karşı zahid davranmaya teşvik etmiştir. Kendisinde bulduğu güçten dolayı vaaz, zikir ve fetva yolunu tercih etmiştir. Bunlar ise, ondan nakledilen eziyeti kaldırma ve ağlama meselelerinden ve söylediklerimizin hepsinden daha meşhurdur. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı cenazelere katılıyorlardı. Âlimler topluluklarda ve camilerde nafile namaz kılmışlar, ilim ve zikir için toplanmışlardır. Onlar bunu kendileri için bir iş edinmişlerdir. Bütün bunlar da alenî amelin, onu terk etmekten daha faziletli olduğunu göstermektedir.

İbrahim en-Nehâî ise, kendisinden anlatılan bu olaydan başka şeyler dışında kuvvetli olduğu şeylerde daha meşhur ve yüksektir. Kendisini fetvaya vermiştir, hatta halk bu konuda onu meşhur etmiştir.

Osman(r.a.)'nın her gün Kur'an okuduğunu haber vermesi, İbrahim'in Mushafı kapatmasından fazilette daha ileridir.

İbn Abbas (r.a.) oturup Kur'an okumuş. Nihayet cumartesi halkından bahseden âyetlere gelince ağlamış. İkrime, ona neden ağladığını sorunca, ağlamasının sebebini açıklamıştır.

Neticede gizli amel daha faziletlidir. Gizli yapma imkânı bulamayanın, ihlâs ve ârız olan vesveselerle mücahede ile beraber alenî amel etmesi daha evladır. Yoksa düşman amacına ulaşır ve taatı zayi ettirmede kendisine itaat ettirir.

* * *

KORUNMA SERİSİ

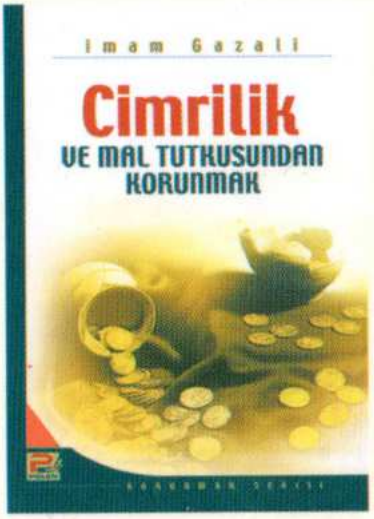

KARINCA & POLEN YAYINEVİ
Perakende Satış Mağazası
Ordu cd. Özdemir Marmara Çarşısı No:21/49
Beyazıt / İSTANBUL Tel : 0212 638 45 15
(Pazar günleri de açığız)

POLEN

www.karincakitap.net